

1725-1728

172
17-78

2010

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎԷՊԵՐ

Ե. ԵՂԱԿՆԻ

ԿԱՄ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎԱՐՁՔԵՆ ՈՒ ՉԱՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԻԺԸ

Ա. Բարեբարութիւն.

ԹՈՒՐԻՆԳԻՆ գաւառին բարձր լեռներէն մէկուն վրայ շինուած ֆալքենպուրկի հին դղեակին մէջ՝ շատ դարեր յառաջ Թէոպալտ անուամբ ազնուական ասպետ մը կը բնակէր Օդդիլիա իր ամուսնոյն հետ: Աս ասպետը շատ ազնուամիտ, առատաձեռն եւ քաջ էր, ու մօտ տեղերուն վշտապահներուն ամէն տեսակ օգնութիւն կ'ընէր: Իր ամուսինն ալ շատ բարեսիրտ էր, այնպէս որ մերձակայ խրճիթներուն մէջ եղող աղքատներուն եւ հիւանդներուն այցելութիւն կ'ընէր, եւ իր դղեակը՝ օգնութեան կարօտ եղող դժբախտ մարդիկներուն ապաստանարանն էր եղած: Իրենց՝ ութը տարւան միակ աղջկին Ագնէս ալ իր մօրը պէս գթած ու բարի էր, եւ ուրիշներուն բարիք ընելէն աւելի ուրախական բան չէր կրնար ըլլալ իրեն: Ասոր համար ալ թէ ինքն եւ թէ իր ծնողքը՝ բոլոր շրջակայ տեղերուն բնակչացը սիրելի էին, եւ Աստուծոյ օրհնութիւնը յայտնապէս վրանին էր:

Ամառուան գեղեցիկ օրուան մէկը՝ Օդդիլիա եւ իր աղջկը սեղանէն վերջը դղեակին քովի պարտէզն իջած էին: Քիչ մը պտրտելէն ետքը՝ ձողաբարձի մը տակ նստեցան, եւ որք աղջկան մը համար շինած զգեստին լմնոյրներու ետեւէ կ'իյնային: Ա-

մէն կողմ հանդարտութիւն ու լուրժիւն կը տիրէր. մօտ ծառի մը վրայ կեցած թխկատարի մը սիրուն երգէն եւ պարտիզին մէջտեղի շատրուանին քաղցր կարկաջէն ուրիշ բան չէր լսուեր: Մէյ մ'ալ մէկէն ի մէկ խշտոց մ'ելաւ. մեծ թռչուն մը խոյացած ձողաբարձին վրայէն անցած էր. բայց այնպէս շուտով կը թռչէր որ չկրցան աղէկ մ'որոշել: Աչուքնին վեր վերցուցին, շատ մեծ յափշտակիչ թռչուն մը տեսան, որ կ'երեւար թէ որսի մ'ետեւէն էր: Նոյն ատեն քովի թփերուն մէջ շարժում մ'եղած էր, իբրեւ թէ պղտիկ կենդանի մը հոն պահուրտած ըլլայ: Մեծ թռչունն իրենցմէ վախճալով՝ ձողաբարձին վրայէն անցած դացած էր: Ագնէս այնպէս բարձին վրայէն անցած էր, որ չէր համարձակեր աչուքնները չորս պլայլած էր, որ չէր համարձակեր աչուքնները չորս գին գարձնել կամ երթալ նայիլ որ յափշտակիչ թռչնոյն խոյացած ատեն՝ թփերուն մէջ պահուրտած թռչուն մըն է, որ յափշտակիչ թռչնոյն մագիլներէն փախչելով՝ եկած հոս պահուրտած պիտ'որ ըլլայ: Աս ըսելով սկսաւ փնտռել, եւ քիչ մը ետքը կանչեց. Նայէ, պղտիկ սիրուն աղանի մըն է եղեր, ձեան պէս ճերմակ, որ վախէն եկեր կռնակդ, դերթէ ոտուքներուդ տակը պահուրտեր է: Ետքը աղանին բռնելով եւ Ագնէսին նայելով՝ Աս իրիկուն, ըսաւ, կը խորովենք կ'ուտենք:

Ինչ կ'ըսես, սիրելի մայր, խորովենք, պատասխանեց շուտ մը Ագնէս, եւ ձեռուքներն աղանոյն վրայ տարածելով, իբրեւ թէ կ'ուզէր մահուրնէ ազատել: Ո՛հ, սիրելի մայր, անկարելի է որ աս խօսքը սրտանց ըսած ըլլաս: Աս թռչունն իմ քովս ապաստանեցաւ, ինչպէս կրնամ մեռցընել: Նայէ ինչպէս աղուր է. ստուգիւ ձեան պէս ճերմակ է. իր պղտի կարմիր ոտուքներն ալ ինչպէս սիրուն են. Ո՛հ կարմիր ոտուքներն ալ ինչպէս սիրուն են. Ո՛հ կ'աղաչեմ, նայէ ինչպէս սիրաբ կը նետէ մայր, կ'աղաչեմ,

ինչպէս երես կը նայի. կարծես թէ կ'աղաչէ որ իրեն չարիք մը չընեմ: Չէ, սիրուն աղանիս, քեզի ամենեւին չարիք ընող չ'ըլլար:

Շատ աղէկ, աղջիկս, ըսաւ մայրն ուրախութեամբ, միտքս իմացար, ես ուզեցի միայն զքեզ հորձել. գնա աս թռչունը սենեակդ տար եւ ուտելու բան մը տուր: Պէտք չենք մերժել ան տառապանքները՝ որոնք մեր քովը ապաստանարան կը խնդրեն. պարտքերնիս է դուրս ցուցընել վշտաց մէջ ըլլողներուն, նոյն իսկ կենդանեաց ալ:

Բ. Աղանին Բարի օրինակ:

Ագնէսին մայրը շուտ մը պղտիկ աղուոր աղան նետուն մը շինել տուաւ, որ աղջիկն իր սենեակին մէկ կողմը դրաւ, եւ ամէն օր կը հագար ուտելիք կու տար, ջուրը կը փոխէր, երբեմն երբեմն նաեւ յատակին աւաղն ալ կը նորոգէր: Աղանին քիչ մ'ետքը Ագնէսին ընտանեցաւ, աղանետան դուռը բանալուն պէս՝ կ'ելլէր կու գար, ձեռքին մէջ գարին կ'ուտէր: Ա՛լ հարկաւոր չէր մէջը դնել ու դուռը փակել. աղանին ինք իրմէ ներս կը մտնէր եւ կը նստար: Առտուանց կանուխ երբ որ դեռ Ագնէս շուն կ'ըլլար, աղանին կու գար բարձին վրայ կը նստէր եւ մինչեւ որ չելլէր իրեն կերակուր չբերէր ամենեւին հանգիստ թող չէր տար: Օր մը Ագնէս ասոր վրայ մօրը տրտունջ ընելէն ետքը՝ ըսաւ որ Ես դիտեմ ինչ կ'ընեմ, որպէս զի մէյ մ'ալ չայ զիս քնոյս մէջ անհանգիստ չընէ. իրիկունները աղանետան դուռը կը գոցեմ, առտուանց ես չբացած՝ դուրս չիկրնար ելլել: Չէ, ըսաւ մայրը: անոր տեղը՝ աս պղտիկ կենդանիէն առտունները կանուխ ելլել սորվէ, ակից աւելի օգտակար բան չկայ առողջութեան համար: Ինչպէս կրնամ յանձն առնել որ աղանի մը աւելի ծոյլ ըլլաս. ես քու տեղդ ըլլայի՝ կ'ամջնայի: Ան ժամանակէն Ագնէս սկսաւ կանուխ ելլել:

Օր մը երբ որ Ագնէս բաց պատուհանի մը քով նստած կար կը կարէր, աղաւնին՝ որ քովը կեցած՝ հացի փշտանքները կը ժողվէր կ'ուտէր, մեկէն ի մեկ թռաւ պատուհանէն դուրս ելաւ, գնաց մօտ տան մը տանիքին վրայ կեցաւ: Ագնէս սկսաւ բարձրաձայն լալ եւ աղաւնոյն կորստեան վրայ ողբալ: Մայրը վազեց եկաւ. Ի՞նչ ունիս, ըսաւ: Ո՛հ, աղաւնիս, պոռաց Ագնէս, ջերմ արցունքներ թափելով եւ ցուցնելով տանիքը՝ որուն վրայ փախած թռչունը կը կենար արեգակէն տաքնալու համար: Կանչէ մէյ մը նայինք, ըսաւ մայրը. Ագնէսն ալ կանչեց. մէյ մ'ալ աղաւնին թռաւ եկաւ, Ագնէսին երկնցուցած ձեռքին վրայ նստաւ: Ագնէս աս սքանչելի հնազանդութեան վրայ զարմացաւ: Ան ատեն մայրն ըսաւ. ինչպէս որ աս աղաւնին քեզի հնազանդ է, թէ որ դուն ալ ինծի հնազանդ կ'ըլլաս քու ունեցած ուրախութենէդ աւելի մեծ ուրախութիւն կը պատճառես ինծի: Աս ուրախութիւնը կու տաս ինծի, այնպէս չէ՞ մի: Ագնէս խօսք տուաւ, եւ խօսքը բռնեց:

Անգամ մը Ազնէս պարտիղէն չուր տալով յոգնեցաւ եւ եկաւ մօրը քովը խոտի վըայ, շատրուանին մօտ նստեցաւ։ Աղաւնին ան ասեմներն այնչափ ընտանեցած էր, մինչեւ Ազնէս թող կու տար որ աղատ պտըտի։ Ուստի եկաւ աւաղանէն չուր խմելու սկսաւ։ Նայէ, մայր, ըսաւ Ազնէս, ի՛նչպէս զգուշութեամբ կը քայլէ, մէկ քարէն մէկալ քար կը ցատքէ, որպէս զի ոտուրները չաղտոտին։ Ի՛նչպէս վրան մաշքուր կը բռնէ, ճերմակ փետուրներուն վըայ արաւա՞մ'ալ չիտեսնուիր։ — Իսկ Ազնէս երբեմն երբեմն ինչչափ անմտադիր ու աղտոտ կ'ըլլայ, ըսաւ մայրը։ Ազնէսին ճերմակ զգեստին վըայ աղտ մը ցուցնելով։ Ազնէս աս խօսքէն ամօցաւ, եւ անկից վերջ զգեստը միշտ մաքուր կը բռնէր։

Քիչ մը ժամանակէն վերջը Ագնէս մօրը հօ-
պարիկ ճամբորդութիւն մ'ըրաւ: Տուն դարձած ա-

տեն՝ աղաւնին շուտ մը թռչելով դէմն ելաւ, եւ մեծ ուրախութիւն ցուցուց: Բոլոր ձեր հոս չեղած առեն աղաւնին տրտուած տխուր կը կենար, ըսաւ աղախինը, ամէն տեղ զձեզ կը փնտռէր. շատ կը զարմանամ որ առանց խելքի կենդանի մը իր բարերարն այսպէս ճանչնայ ու հետն այսպէս կապուի: — Ստոյգ է որ, պատասխանեց Ագնէս, իրեն քիչ մը խնամ տանելուս համար՝ չափէ դուրս երախտագէտ է ու մեծ սէր կը ցուցընէ: Իսկ դուն, սիրելի աղաւնիս, ըսաւ մայրը, դուն ալ իրեն պէս միշտ երախտագիտութիւն ունիս. այսօր այնչափ զբօսանք ըրիր, մէյ մը մտածեցիր որ ասոր համար Աստուծոյ շնորհակալ ըլլաս. ամօթ չէր ըլլար թէ որ երախտագիտութեան պէս գեղեցիկ առաքելութեան մէջ աղաւնիէն վար մնայիր: — Ագնէս կարմրեցաւ, որովհետեւ մայրն իրաւունք ունէր. եւ անկէ վերջը ամէն օր՝ ունեցած ուրախութիւններուն եւ ընդունած բարեքներուն համար միշտ պառկելէն յառաջ Աստուծոյ շնորհակալ կ'ըլլար:

Ագնէս օր մը առտուանց կանուխ գործելու սեղանին առջեւը նստած էր. աղանիւն եկաւ սեղանին ծայրը կեցաւ եւ քաղցր ու անմեղ աշուրներովն սկսաւ իրեն նայիլ: Աղջկին աղանիւն իրեն կանչեց եւ սիրելով ըսաւ: Քեզի շատ պարտաւոր եմ, որովհետեւ դուն ինծի շատ բան սորվեցուցիր: — Գեո ուրիշ բաներ ալ պիտի սորվեցընէ, ըսաւ մայրը: Աս աղանիւն անմեղութեան գեղեցիկ օրինակ է: Պարզամիտ է, ամենեւին չարութիւն, կեղծաւորութիւն ու խորամանկութիւն չունի: Երանի թէ դուն ալ այսպէս պարզամիտ ըլլայիր, եւ կեղծաւորութիւնը, խաբէութիւնն ու ամէն կերպ չարութիւնները սրտէդ հեռու ըլլային: Երանի թէ վրադ խօսուած ատեն ըսուէր թէ Աս աղջկին աղանիւն պէս անմեղ ու պարզամիտ է:

Գ. Ընկերակցութիւն:

Նոյն ատենները Թէոպալտ ասպետը ան կողմերը սաստիկ գողութիւն ու աւազակութիւն ընող խումբ մը ապիրատ չարագործներու վրայ դացած, մէջերէն քանի մը հոգի գերի բռնած ու բոլոր գունդը ցրուած էր, որով հանդարտութիւնն ու ապահովութիւնը հաստատուած էր: Իրիկուն մը ամուսնոյն ու աղջկան հետ նստած՝ նոյն դէպքին պատմութիւնը պատմած ատեն՝ մէյ մ'ալ սեւեր հագած տիկին մը ներս մտաւ ոգոյ զգեստով աղջկան մը ձեռքէն բռնած: Թէոպալտ, Օդդիլիա ու Ագնէս ոտք ելան ու տիկինը սիրով ընդունեցան, որն որ աս կերպով խօսեցաւ աչուրներէն արցունք թափելով: Աստուած հետեւնիդ ըլլայ, ազնուական ասպետ: Ես Հոհենպուրկեանց ասպետին կինը Ռոզալինան եմ, աս աղջիկը իմ Զուլիանէ զաւակն է: Գուցէ գլուխս եկած դժբախտութիւններն իմացած էք: Իրիկս քաջ Ադալրիկոսը անցած տարւան պատերազմին մէջ վերաւորուելով մեռաւ: Գուք զինքն աղէկ կը ճանչնայիք. գիտէք որ ինչպէս քաջ, հայրենասէր ու վեհանձն էր: Ինք աղէկ ամուսին եւ աղէկ հայր էր. բայց միանգամայն առատաձեռն ու աղքատաւոր ըլլալով՝ չկրցաւ մեղի շատ մեծ հարստութիւն թողուլ: Սակայն ձգած չափաւոր ժառանգութիւնն ալ ձեռքերնէս յափշտակել կ'ուզեն: Երկու մօտաւոր ասպետներ ինծի մեծ անհանգստութիւն կը պատճառեն: Մէկը զանազան պատճառներով՝ մինչեւ դղեակին պատերուն քովը տարածուած դաշտերն ու մարդագետինները կ'ուզէ ձեռքէս առնել. մէկալն ալ կը ջանայ որ անտառներս յափշտակէ: Աս երկու ասպետները՝ որոնք յառաջագոյն երկանս բարեկամներն էին, հիմայ մեր սաստիկ թշնամիներն եղած են, ու իրարու հետ միաբանելով՝ կը ջանան անիրաւութիւննին գլուխ հանել: Վերեւայ թէ իմ Ադալրիկս աս բանը յառաջա-

գոյն կը գուշակէր, վասն զի մեռնելու ժամանակ ձեր անունը յիշեց: Յոյսդ Աստուծոյ վրայ դիր, ըսաւ, եւ վստահ եղիր Թէոպալտ ասպետին...: Ո՛վ մեծատարեցէք: Թէ որ օր մը, Աստուած չընէ, դուք ալ իմ Ադալրիկիս վիճակն ունենայիք, եւ ամուսիննիդ ու աղջիկնիդ հիմա մեր ունեցած նեղութեան մէջ իյնային, չէիք բաղձար որ մեր ձեզմէ խնդրած օգնութիւնն իրենք ալ գտնեն:

Նոյն ատեն Զուլիանէն՝ որ գրեթէ Ագնէսին տալիքն էր, համեստութեամբ մը մօտիկցաւ ու լալով ըսաւ. Ո՛վ ազնուական ասպետ, ես հայր չունիմ, ասկից ետքը մեր պաշտպանը դուք եղէք, եւ զմեզ երեսն մի ձգէք:

Թէոպալտ առանց պատասխան տալու՝ ծանրութեամբ մը կեցած գետինը կը նայէր: Իսկ Ագնէսին սիրտն ելլելով՝ իր արցունքն ու աղաչանքն օտարականներուն աղաչանաց ու արցունքին միացուց եւ ըսաւ. Սիրելի հայր, կ'աղաչեմ աս երկու խեղճ տիկնանց վրայ գթա: Մէկալն օր երբ որ աղանձին անգղէն հարածուելով՝ իմ քովս ապաւինեցաւ, մայրս ինծի ըսաւ որ Ամենեկին պէտք չէ որ մերժենք մեղի ապաւինող դժբախտները, եւ մեծ գոհութիւն ցուցուց երբ որ տեսաւ որ ես ան խեղճ կենդանւոյն գթացի: Բայց աս օրիորդն ու իր մայրը աղանձիէ մ'աւելի գթոյ արժանի չեն: Ո՛հ, հայր, անգղներու նմանող անիրաւ ասպետներուն ճանկէն զանոնք ազատէ:

Ապահով եղիր, սիրելի զաւակս, պատասխան տուաւ Թէոպալտ շարժած ձայնով մը, Աստուծոյ օգնութեամբը զիրենք կը պաշտպանեմ. արդէն պատասխան չտալուս պատճառն ան էր որ զիրենք ազատելու միջոցներուն վրայ կը մտածէի:

Ընթերցաց ատեն Ռոզալինա իր թշնամիներուն բերած պատճառները Թէոպալտին իմացուց, որմէ

անպետք չատ մը անոնց պահանջման անիրաւ ըլլալը տեսաւ, եւ Ռողալինտին խոստացաւ որ երկրորդ օրուրնէ սկսեալ՝ փութով նոյն գործքին ետեւէն իյնայ, եւ միանգամայն ազաչեց որ մինչեւ որ ինք դառնայ իրենք իր գղեակին մէջ կենան: Ռողալինտ երախտագիտութեան արցունքներ թափելով՝ շնորհակալ եղաւ: Իրօք ալ Թէոպալտ երկրորդ օրը արշալուսին ձի հծծնելով՝ իր մարդիկներով գնաց:

Ագնէս՝ Յուլիանէին քանի ժ՛օր իր քովը կե-
նալուն վրայ շատ ուրախացաւ: Առաւ զինքն իր խուցն
ու ետքը պարտեղ տարաւ, ամէն տեղ պտտցուց, ա-
մէն բան ցուցուց: Աս երկու աղջիկները շուտ մը
մտերիմ բարեկամութեամբ իրարու հետ կապուեցան,
որովհետեւ Յուլիանէն աղէկ կրթուած էր եւ միան-
գամայն քաղցր բնութիւն ունէր:

Քանի մ'որ ետքը Թեոպալտ ասպետն ետ դարձաւ ու սրահէն ներս մտած ատեն՝ սկսաւ կանչել. Աշուրնիդ լոյս, ձեր թշամփներն իրենց պահանջմունքէն ետ կեցան. ալ կռուոյ կամ խռովութեան տեղ չմնաց, ամէն բան լմրնցաւ: Առջի բերան ըրած յորդորանքներս բանի տեղ չէին գներ, բայց երբ որ սպառնացայ որ եթէ հանդարտ չեն կենար՝ իրենց դէմ պատերմով կը բանամ, ան ատեն հանդարտեցան: Ալ ապահով ու հանգիստ եղէք, ամենեւին զձեզ նեղող չ'ըլլար: Ո՛հ, կանչեց Թիկինն ուրախութեամբ ու երախտագիտութեամբ, Աստուած ձեր մեծանձնութիւնն արժանապէս վարձատրէ, ու միշտ ընտանիքնիդ պահպանէ:

Ետքը սկսած պատրաստութիւն տեսնել Հոհն-պուրկ դառնալու: Իրարմէ բաժնուած ատեն՝ Ազնէս իր բարեկամին ուղեց յիշատակ մը տալ: Յուլիանէն շատ անգամ ցուցուցած էր որ շատ կը բաղձայ անոր աղաւնոյն պէս ընտանի աղաւնի մ'ունենալ: Ազնէս առաւ իր աղաւնին, պազաւ եւ իր բարեկամին տուաւ: Յուլիանէն ընդունիլ չուղեց, եւ անոր

Համար ալ մէջերնին բարեկամական հակառակութիւն մ'եւաւ. բայց վերջապէս ստիպուեցաւ զեջմանիւ: Ազնէս գեղեցիկ վանդաին ալ իրեն տուաւ, ու յանձնեց որ աղանձին աղէկ նայի:

Հիւրերին երթալէն վերջը՝ Ազնէս աղաւնին տա-
լուն վրայ սկսաւ զըջալ, եւ կ'ըսէր թէ Աւելի պէտք
էր օղամանեակս տայի: Մայրը պատասխան տուաւ
որ Նոյն պարգեւն ուրիշ անգամ մը կրնաս տալ,
Բայց աս անգամ աղաւնիէն յարմար բան մը չէիր
կրնար տալ: Թէ որ ծանրագին բան մը տայիր
դուցէ կ'ամօնար, եւ ան ստոյգ է որ աղաւնոյն չափ
հաճելի չէր ըլլար: Անոր համար ըրածիդ վրայ մի-
ջաւիր, թէ որ հայրդ նաեւ իր կենքը վտանգի-
մէջ դրաւ, որպէս զի նեղութեան մէջ գտնուող այ-
րին աղաթէ, դուն ալ մեծ բա՞ն ըրած կը սեպուիս
սիրած աղաւնեակդ տալով խեղճ որբ աղջկան մը՝ ու-
րուն նոյնը մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ: Պէտք
է որ մարդս պղտիկուց սորվի իր ընկերներուն երջան-
կութեան համար՝ իրեն հաճելի եղած բաները զոհել:
Ասանկ զոհերն Աստուծոյ հաճոյ են, եւ առանց
վարձքի թող չիտար:

ጥ. ከገሥ - ለገሥ - ለገሥ :

Ռուդալինատ տիկինը թշնամյաներէն ազատելով՝ Յու-
լիանէ աղջկանը հետ մէկտեղ հանգիստ եւ ուրախ
կեանք մը կ'անցընէր իր հին գղեակին մէջ, որ լեռ-
նոտ եւ ծառերով ծածկուած անտառախիտ եր-
կրի մը մէջ շինուած էր: Իրիկուն մը ուշ ատեն երկու
ուխտաւորք եկան գղեակին դրան առջեւ, եւ աղաչե-
ցին որ նոյն գիշեր հոն մնան: Ասոնք նոյն տեսակ
կամբորդներուն սովորութեան համեմատ՝ միթազոյն
համարէ շինուած երկայն զգեստներ հագած էին,
ձեռուընին երկայն ու հաստ գաւազան ունէին եւ
գլխարկին խեցեմորթներով զարդարուած էր: Գռնա-
պանը տիկնոջն իմացուց, ան ալ հրաման տուաւ որ զա-

նոնք վարի սրահներէն մէկը տանին, եւ իրենց կերակուր պատրաստեն: Կերակուրնին ուտելէն ետեւ՝ Ռոզալինա եւ Յուլիանէն զանոնք տեսնելու համար վար դացին:

Ուխտաւորք Պաղեստինի վրայ իրենց զանազան պատմութիւններ պատմեցին: Բոլոր դղեակին մարդիկները խօսքերնին մտադրութեամբ մօտիկ կ'ընէին. բայց ամենէն աւելի Յուլիանէն շատ մեծ հաճութիւն կ'ունենար ան սքանչելի պատմութիւնները լսելով: Խօսքերնուն մէջ ուխտաւորները մերձակայ տեղերուն եւ մասնաւորաբար Ֆալքենպուրկի դղեակին վրայ տեղեկութիւն առին: Թէոպալտ ասպետին վրայ մեծ գովութեամբ կը խօսէին: Մէջերնէն ծերագոյնն ըսաւ որ Եթէ նոյն դղեակը մեր ծամբէն այնչափ հեռու չլլար, կամ թէ որ ստուգիւ գիտնայի որ ասպետն հոն կը գտնեմ, զինքը տեսնելու համար սիրով ծամբաս քիչ մը կ'երկնցընէի: Ռոզալինա պատասխան տուաւ որ Ֆալքենպուրկի դղեակը ձեր ծամբէն հեռու չէ, եւ միանգամայն Թէոպալտ ասպետը դեռ արշաւանքէ մը նոր ետ դարձած ըլլալով՝ հաւանական է որ զինքը դղեակը կը գտնէր: — Անանկ է նէ, ըսաւ ծերը, պէտք է որ իրեն այցելութիւն մ'ընեմ, վասն զի հետը խօսելու բան ալ ունիմ, վաղը կ'երթանք:

Ռոզալինա եւ իր աղջկին ուխտաւորներուն ապրսպրեցին որ շատ բարեւ ընեն Թէոպալտ ասպետին, իր կողակցին եւ իր աղջկան: Յուլիանէն իրենց քիչ մը ծամբու ստակ ալ տուաւ, եւ աղաչեց որ Ագնէսին ըսեն թէ աղաւնին ողջ առողջ է: Բարերար տիկինն անոնց աս ալ խոստացաւ որ իր ծառաներէն մէկն իրենց առաջնորդ կու տայ, որպէս զի դիւրութեամբ երթան:

Երկրորդ առտու կանուխ ուխտաւորներն իրենց առաջնորդին հետ ծամբայ ելան: Աս առաջնորդը՝ Լէոնարտոյ անունով աշխոյժ եւ զուարթ երիտասարդ մըն էր, որ իրենց բեռն ալ ձեռնընդունէր առաւտանելու համար: Ուխտաւորները իրեն ամենեւին միտ

չէին գներ, եւ քանի որ ծամբան դար վեր դար վար էր՝ լուծեամբ ետեւէն կ'երթային, բայց երբ որ ծամբան շիտակցաւ, սկսան մէջերնին խտալերէն խօսիլ: Իրենց հետ դացող երիտասարդն Խալալցի էր. Աղալըիկ ասպետը Լամպարաիայի գեղի մը մէջ իրեն պատահելով, վրան գլխացած եւ զինքը մէկտեղ առած Գերմանիա բերած էր: Հոն թէպէտ եւ աղէկ գերմաներէն սովորած էր, բայց իր մայրենի լեզուն ալ չէր մոռցած: Ուստի երբ որ խտալերէն խօսելնին լսեց, մէկէն կ'ուզէր իր աղգակիցներուն պատահելուն համար ունեցած ուրախութիւնն իրենց յայտնել, բայց շուտ մ'ուրախութիւնը վախի փոխուեցաւ:

Ասոնք ճշմարիտ ուխտաւոր չէին, հազա՞ծ զգեստնին ալ չինծու եւ խաբէական զգեստ էր: Թէոպալտ ասպետէն յաղթուած ու ցրուած գողերուն գնդէն էին, եւ ան ծպտած զգեստով կու դային վրէժ առնելու համար: Մտքերնին ան էր որ պանդխտի պէս իր դղեակը մտնեն, գիշերով զինքը, իր ընտանիքը եւ ամէն մարդիկներն սպաննեն, եւ վերջէն դղեակը թալլեն եւ այրեն: — Երբ որ հեռուանց երկու անտառախտ լերանց մէջ Ֆալքենպուրկի դղեակը տեսան, ծեր աւագակն ընկերին ըսաւ: Ահաասիկ մեր թշնամույն անիծեալ որջը: Ո՛հ, երբ պիտի կարենամ ընկերներուս վրէժը խնդրել: Պէտք է որ զինքը ողջ ողջ կրակի մէջ նետենք:

Այո՛, ըսաւ ընկերը, բայց թէ որ մենք զինքը չենք կրնար մեռցընել, բաներնիս գէշ է. ի վերայ այսր ամենայնի ինք զինքնիս աս վտանգին մէջ զնելը կ'աժէ, որովհետեւ ծեր ասպետը շատ հարուստ է:

Ես, ըսաւ ծերագոյն աւագակը, հազար անգամ աւելի կ'ուզեմ զինքն սպաննել՝ քան իր բոլոր հարստութիւններն առնել, թէպէտ եւ զանոնք ալ չեմ արհամարհեր...: Մէյ մը աս դղեակն ալ կողոպտենք, ալ անկէ վերջը արուեստս թող կու տամ:

Նայէ միտքս ինչ կու գայ. իր ասպետական զգեստներն ու նշանները կ'առնենք հեռաւոր երկիրներ կ'երթանք, մէյ մէկ ասպետ կը ձեւանանք:

Ասոնք գեղեցիկ բաներ են, ըսաւ երիտասարդ աւազակը, բայց քանի որ աս վտանգաւոր գործքին վրայ կը մտածեմ սիրտս դող կ'ելլէ:

Դուն ալ ինչո՞ւ տղու պէս բաներ կը մտածես, պատասխանեց ընկերը. վախկոտ զքեզ: Ամէն բան արդէն կարգաւորուած է. արդէն մեր ընկերները մեզի կը սպասեն: Մեր խցին պատուհանին մէջ վառուած երէք կանթեղները դնելնուս պէս՝ եօթը առոյգ, քաջ ու զօրաւոր մարդիկ՝ որոնք շատոնցունէն աս նշանին կը սպասեն, մեզի օգնութեան կը հասնին: Զիւրէնք դիւրաւ կրնանք ներս առնել պարտիզին պղտիկ դռնէն՝ որ ներսի կողմանէ առանց դժուարութեան կը բացուի: Մէջերնին մէկը կայ՝ որ գլեակին ամէն ծածուկ ճամբաները, ամէն ստորերկրեայ տեղերը, ամէն ծակերը աղէկ գիտէ, իրեւ թէ հոն ծնած ըլլար: Մեզի պէս ինք զօրաւոր ու զինաւորեալ մարդիկներու դէմ՝ ինչ կրնան ընել քնոյ մէջ եղող քանի մը հոգի:

Լէոնարտոյ կը զգուշանար որ գողերը չիմանան թէ ինք անոնց լեզուն կը հասկընայ, անո՞ր համար երբեմն կը կենար, ծաղիկ կամ խոտ մը փրցընել կը ձեւացընէր. միշտ անանկ կը յարմարցընէր որ անոնց ետեւէն երթայ. թէպէտ իրենց բոլոր խօսածներուն աղէկ միտ կը դնէր, բայց ամենեւին կասկած չտալու համար՝ անտարբերութեամբ մը կը սուլէր ու կ'երգէր: Էւ թէպէտ չինձու՝ ուխտաւորներուն առաջնորդելու համար մինչեւ որոշեալ տեղ մը հետեւնին պիտի երթար ու ետ պիտի դառնար, բայց միտքը դրաւ որ մինչեւ ֆալքենպուրկ երթայ, եւ անոնց չար խորհուրդները թէոպալտ ասպետին իմացընէ:

Աւազակներն իրենց խօսակցութեան զբաղելով՝ յառաջ դացած ատեննին, մէյ մ'ալ մէջերնէն ծե-

րագոյնը նեղ ճամբու մը վրայէն յանկարծ սահելով վար ինկաւ, եւ զգեստը թփի մը փաթթուելով՝ բացուեցաւ, որով Լէոնարտոն տեսաւ թէ նոյն զգեստին տակէն զրահ հագած էր. նոյն ատեն աւազակին վրայէն դաշոյն մ'ալ ինկաւ. բայց Լէոնարտոն չտեսնելու զարկաւ: Ծեր չարագործն ածապարեց շուտ մը դաշոյնը գետնէն վերցուց պահեց, եւ զգեստը վար առնելով՝ շատ անգամ իր արծուի նման սուր աչուրներով Լէոնարտոյին նայեցաւ, որ արդեօք բան մը նշմարած է:

Քիչ մը ետքը ահագին անդունդի մը քով հասան, որուն յատակը՝ փոթորիկներէն ածած սաստիկ հեղեղ մը կը վազէր. թփերով ծածկուած երկու ժայռեր՝ երկու կողմէն իրարու կը մօտենային, եւ մեծ եղեւնափայտի ծառ մը կարծես թէ ըստ պատահման երկու ժայռերուն վրայ ձգուելով՝ աս ահեղ անդունդին վրայէն անցնելու համար կամուրջ մը ձեւացուցած էր: Ծեր աւազակը հեղեղին մօտիկնալով՝ ընկերին իտալերէն ըսաւ. Աս մեր առաջնորդին վրայ շատ կասկած ունիմ: Միտքս կու գայ որ զինքը կամիջէն վար ձգեմ: Լէոնարտոն աս բանս լսելով՝ սկսաւ սաստիկ դողալ, եւ հեռուէն սկսաւ կանչել: Տէր Աստուած, ես ասկից ինչպէս պիտ'որ անցնիմ, չեմ կրնար համարձակիլ. միայն աս հեղեղը տեսնելով՝ գլուխ կը դառնայ:

Մի վախնար, ըսաւ իրեն ծեր աւազակը, եկուր եկուր, ես զքեզ մէկալ կողմը կ'անցընեմ. աս ըսելով չարագործը թեւերը բացած Լէոնարտոյին կը մօտիկնար: Բայց խեղճ պատանին շուտ մը ետ քաշուելով՝ յառաջատական աղաղակ մը փրցուց, եւ կ'ուզէր թփերուն մէջ փախչել, թէ որ աւազակն աւելի մօտիկնար: Ո՛հ, ըսաւ վերջապէս, կ'աղաչեմ զիս թող տուր, դուցէ երկուքնիս մէկտեղ անդունդին մէջը կ'իյնանք: Բայց դենք թէ հիմայ անցնինք. ի դարձին ես ինչ պիտի ընեմ... զիս թող

տուր որ ետ դառնամ: Ա՛լ առաջնորդի հարկաւորութիւն չունիք, ահաւասիկ սա դիմացի ճամբան շիփ շիտակ ֆալքենպուրկ կը տանի:

Ան տան երիտասարդ աւաղակը միտքը դնելով որ Լէոնարտոն ստուգիւ հեղեղին վրայէն անցնելէն կը վախնայ, Թող տուր, ըսաւ ընկերին, Թող տուր որ երթայ, իր պոռալ կանչուըւտեն զմեզ վտանգի մէջ կրնայ ձգել: Ստոյգ գիտեմ որ մեր խօսածներէն ամենեւին բաւ մը հասկըցած չէ: — Լաւէ, պատասխանեց մէկաւր. բայց մենք անցնելէն ետքը կամուրջն վար կը ձգենք, որպէս զի մենք մեր գործքը չլմնցուցած՝ կարող չըլլայ ֆալքենպուրկ երթալ:

Իրօք ալ աւաղակները ծառը հեղեղին մէջ նետեցին: Երբ որ իրենք բարձր ժայռերուն ետեւն աներեւոյթ եղան, Լէոնարտոն սկսաւ բոլոր զօրութեամբ վաղել, որպէս զի իրենց դաւաճանութեան լուրը շուտ մը Ռոզալինտին տանի:

Խ. Աղապար-Քեան խնայ:

Ռոզալինտ եւ իւր աղջիկը իրենց վեհանձն բարեբարը՝ Թէոպալտին եւ անոր ընտանեաց զուլար գալու սոսկալի դժբախտութիւնը մտքերնէն ալ չէին անցընել: Բոլոր օրը իրարու հետ ուխտաւորներուն Պաղեստինի վրայ պատմած պատմութիւններուն վրայ կը խօսէին: Իրիկուան դէմ գղեակին քովի դաշտերուն վրայ պտղեւում ելան: Իրենք այսպէս զօտնում աւտեն՝ մէկէն ի մէկ տեսան որ Լէոնարտոն սաստիկ վաղելով՝ դէպ իրենց կողմը կու գայ. խեղճ երիտասարդը բոլորովին արեան քրտինք թաթխուած էր: Ո՛հ տիկին, պոռաց յուսահատութեամբ. ո՛հ, սա գիշեր մեր գղեակին մէջ մնացող մարդիկը ուխտաւոր չեն, հապա աւաղակ ու մարդասպան են եղեր, ուրոնք Թէոպալտ ասպետն ու իր ընտանիքը սպաննել եւ իւր գղեակը կողոպտել ու կրակ տալ կ'ուզեն:

Խեղճ պատանւոյն շունչն այնպէս հատած էր որ չկրցաւ ալ աւելի բան մ'ըսել. մարածի պէս ծառի մը տակ ինկաւ մնաց: Ռոզալինտ եւ Յուլիանէ սա դարհուրելի գոյժը լսելով՝ շանթէ մը զարնուածի պէս ապշած սարսափած մնացին, եւ իրենց բարեբարին զուլար գալու շարեաց վրայ սկսան լալ:

Վերջապէս Ռոզալինտ քիչ մը ինք իրեն գալով, Գնա, ըսաւ աղջկանը, վաղէ շուտով մը գղեակ դնա. ես պէտք է որ սա ողորմելի պատանւոյն քովը կենամ, երբոր կարենայ քալել ես ալ կու գամ: Բայց դուն վաղէ դնա, մեր ծառաները ժողվել տուր, ըսէ որ ձի հեծնան, երթան շարագործներուն միտքը Թէոպալտ ասպետին իմացընեն, որչափ կարելի է շուտ վաղեն. բոլոր ձիերս ճաթելու ալ ըլլան՝ հոգս չէ:

Յուլիանէ՝ որսորդի նետէն փախչող եղջերուի մը պէս սրացաւ գնաց, վայրկենի մը մէջ գղեակն հասաւ, եւ իրեն աղաղակներովը զամենքը ժողվելով՝ քիչ խօսքերով ֆալքենպուրկի գղեակին վտանգը պատմեց: Ամէնքը դարհուրած՝ խաբեբայ ուխտաւորներուն դէմ անէծք կը կարգային: Քիչ մը ետքը Ռոզալինտ ալ վրայ հասաւ Լէոնարտոյին հետ, որմէ ճամբան ամէն բան մանրամասն իմացած էր:

Աս ինչ է, կանչեց տիկինը, աճապարելու տեղ ժամանակնիդ հեծելով կ'անցընէք. շուտով վաղեցէք ֆալքենպուրկ: — Անկարելի է, տիկին, պատասխանեց Աղալիկին ծեր սպասաւորներէն մէկը: Աւաղակներն հիմա արդէն ֆալքենպուրկ հասած պիտ'որ ըլլան, իսկ մենք գրեթէ տասնուհինգ մըն ճամբայ ընելու ենք որ հոն հասնինք: Քիչ մը վերջը կը միջոցնայ, ճամբաներն անձրեւէն ապականած են: Ամենէն աղէկ ձին ալ ունենալու ըլլամ, վաղը օրը չլուանցած՝ չեմ կրնար ֆալքենպուրկ հասնիլ: Մեր մշակութեան ձիերը հեծնալու աղէկ չեն գար, իսկ պատերազմի ձիերը՝ մեր սիրելի իշխանին մեռնելէն վերջը շուտ մը

ծախեցինք: Աս կողմերը տեղ մ'ալ անանկ սաստիկ ընթացք ընելու ձի չեկրնար գտնուիլ:

Տիկինն աս խօսքերը լսելով՝ քարացածի պէս մնաց, եւ ետքը յուսահատելով՝ ցաւադին աշուրները դէպ ի երկինք վերցուց, եւ առատ արցունք թափելով, Ուրեմն մարդկային եղանակաւ օգնութիւն չկայ, կանչեց: Ո՛հ Տէր Աստուած, դուն ազատե՛ աս աղնուական անձինքը՝ որոնք ինծի այնչափ դուր յուցուցին: Յօւլիանէ աղջիկս, եկուր մէկտեղ խընդրենք Աստուծոյ, որ չարագործներուն կամքը խափանէ եւ մեր ազատիչներն ազատէ:

Երկուքը մէկտեղ քիչ մ'աղօթք ընելէն ետեւ՝ տիկինը նորէն իր ծառաներուն դառնալով, կ'աղաչեմ, զաւերներս, ըսաւ, որչափ ալ դժուարին, մանաւանդ թէ անկարելի ալ երեւայ ձեզի կէս գիշերուէն յառաջ Ֆալքենպուրկ հասնիլը, կ'աղաչեմ կը պաղատիմ գոնէ մէյ մը փորձեցէք: Խօսք մը բաւական է զերենք փրկելու, մէկ ըոպէի մէջ ամէն բան կրնայ փոխուիլ: Թէ որ Լէոնարտոն իր ըրած ճամբորդութենէն այնպէս սաստիկ յոգնած չըլլար գուցէ կարենար հասնիլ: Բայց դուն, Մարտինոս, ըսաւ երիտասարդ ծառայի մը, դուն ալ աղէկ կրնաս վաղել, վաղէ գնա, տղաս, որչափ որ կրնաս. ոտքով երթալու ճամբան՝ ձիու ճամբէն կարճ է: Թէ որ ժամանակին Ֆալքենպուրկ հասնելու ըլլաս քեզի հարիւր ոսկի կու տամ:

Անկարելի է, տիկին, ըսաւ ծառան, անանկ յաջողակ մարդ մը չեկրնար գտնուիլ որ գիշեր ատեն այնպիսի նեղ ու լեռներու մէջէն անցնող ճամբաներու մէջ չկորսուի, կամ անդունդներու մէջ չխնայ: Աս ամէն բան չըլլար նէ ալ, ըսաւ Լէոնարտոն, հեղեղն անցնելու համար դուրսէ կամուրջը կործանած է, գիմաց ինչպէս անցնելու է, մարդս պէտք է թեւ ունենալ:

Ի՞նչ, թեւ, պոռաց Յուլիանէն, եւ աշուրներն սկսան ուրախութենէ փայլիլ: Մայր, մայր, միտքս

բան մ'եկաւ: Մենք պատրաստ թղթատար մ'ունինք: Կը յիշեմ որ Ֆալքենպուրկէն չելած Թէոպալտ ասպետն ինծի ապապրեց որ առջի ժամանակները աղանձիս աղէկ պահեմ. ապա թէ ոչ ըսաւ, արձակ գտնելուն պէս՝ կը թռչի հոս կը դառնայ: Որչափ հեռու տեղ ըլլայ աղանձին, իր տեղւոյն ճամբան կը գտնէ: Աղանձոյն վեղը նամակ մը կապենք ու թող տանք, ստուգիւ շիտակ Ֆալքենպուրկ կը տանի:

Ո՛հ, Յուլիանէ, աս ինչ սքանչելի մտածմունք է, կանչեց մայրը: Աս մտածմունքը քեզի ազդողն անշուշտ Աստուած է:

Յուլիանէն շուտ մը վաղեց աղանձին բերաւ. մայրն ալ աճապարելով նամակ մը գրեց, եւ թռչնոյն վեղը կապելով՝ օդին մէջ թող տուին: Աղանձին իսկզբան օդին մէջ շատ բարձր ելաւ, եւ քիչ մը ատեն ասդին անդին կամաց կամաց թռչելէն ետեւ՝ սկսաւ սաստիկ շուտութեամբ դէպ ի Ֆալքենպուրկ թռչիլ, եւ քիչ մը վերջն աներեւոյթ եղաւ: Դղեակին բոլոր բնակիչները Յուլիանէին խորհրդոյն վրայ զարմանալէն ու գովելէն չէին դադրեր, եւ ամէնքն ալ Աստուծոյ կ'աղաչէին որ աղանձին յաջողութեամբ տեղն հասնի:

Ի վերայ այսր ամենայնի ամէնքն ալ եւ մանաւանդ Ռոդալֆնաւ եւ իր աղջիկը, հազար ու մէկ մտածմունքներով կը տանջուէին: Արդեօք աղանձին յաջողութեամբ պիտ'որ հասնի, թէ որ ճամբան անդիլ մը ճանկերուն տակ իյնայ, կամ զօրութիւնն այնչափ երկայն ընթացք ընելու չբաւէ, թէ որ Ֆալքենպուրկէն շուտ մը չեն իմանար, ու ներս չեն առնէր, թէ որ գողերուն ձեռքն իյնալու ըլլայ թէ որ ճամբան նամակը կորսուի...: Ասանկ մտածմունքներով անցուցին բոլոր գիշերն եւ երկրորդ օրը մինչեւ կէսօրէն վերջը:

Զ. Աղապար-Թի-ն:

Թէոպալտ ասպետն իր ընտանեացը հետ մէկտեղ սեղան նստած էին, արեւը մոտենլու վրայ էր ու իր վերջի ճառագայթները կլոր ապակիներէն թափանցելով՝ կերակրոյ սրահը կը լուսաւորէին: Մէյժ՝ ալ իրենց իմացուցին որ երկու ուխտաւոր եկեր է: Ասպետը հրամայեց որ զանոնք սիրով ընդունին եւ օտարականներու խուցը տանին: Ընթրիքներն լմացնէին վերջը քովս կը կանչեմ, ըսաւ, որ պանդխտութեան մէջ տեսածնին պատմեն: Բայց դուն նայէ որ, ըսաւ լուրը բերող ծառային, իրենց ծառան անցընելու համար գինի տաւ. ասով աւելի խօսող կ'ըլլան: Գլխուս վրայ, պատասխանեց ծառան ու գնաց: Իսկ Ագնէս կ'ուրախանար որ գեղեցիկ գեղեցիկ պատմութիւններ պիտի լսէ: Գլուխնին գալիքն եւ ոչ մէկուն մտքէն կ'անցնէր:

Գեռ սեղանի վրայ ուրախութեամբ խօսած ատեննին՝ Ագնէս մէկէն սկսաւ կանչել. Ահա իմ աղաւեստիս: Ստուգիւ ալ նոյն աղաւեսին էր, որ եկած պատուհանին քովերը կը թռչտէր ու կտուցը պատուհանին ապակեղէն զարնելով՝ իբրեւ թէ կ'աղաչէր որ զինքը ներս առնեն: Ագնէս ոտք ելաւ պատուհանը բացաւ. աղաւեսին ալ անմիջապէս եկաւ, ու ձեռքին վրայ նստելով՝ մեծ ուրախութիւն կը ցուցնէր: — Ո՛հ նայէ, մայրիկ, ինչ գեղեցիկ վզնոց են կապեր... Աս ինչ է, վրայէն թղթի կտոր մ'ալ կախեր են, ըսաւ մայրը, կարծեմ նամակ մըն է. ստուգիւ երիտասարդուհիք շատ անգամ արտաքոյ կարգի մտածմունքներ կ'ունենան:

Թէոպալտ ասպետը թուղթը քննելով՝ վրան աս խօսքերը գրուած գտաւ. Հուտ կարդացէք: Եւ ժպտելով մը, Հատ ստիպողական բան կ'երեւայ, ըսաւ: Բայց հաղիւ քանի մը խօսք կարդացած էր գոյնը նետեց եւ սկսաւ պոռալ. Տէր Աստուած:

Օգդիլիա եւ Ագնէս զարհուրած՝ սկսան հարցընել թէ Ի՞նչ բան կայ: Եւ Թէոպալտ ետեւի նամակը կարդաց:

Ագնիւ ասպետ:

Աս իրիկուն գղեականիդ եկող ուխտաւորները ձեր ցրուած աւազակներուն գնդէն են: Ծերուն անունը Լուբոյ է, երիտասարդինը՝ Օրգոյ: Իրենց ուխտաւորի զգեստին տակէն զրահ հագած ու զինուած են: Մըտքերնին ան է որ աս իրիկուն զձեզ, ձեր ընտանիքն ու բոլոր մարդիկներն սպաննեն ու գղեականիդ կողոպտեն, այրեն, կործանեն: Ասկից զատ՝ մտքերնին դրած են որ ձեր ասպետական զգեստներն հագնին, ոսկի շղթանիդ ու աղամանդէ խաչերնիդ վրանին կրելով օտար երկիր մը ասպետ ձեւանան: Իրենց ընկերներէն եօթը հոգի ալ հոն մօտ տեղուանքը կը պտուրեն ու նշանի կը սպասեն, որ ներս մտնեն եւ անոնց օգնեն: Նշանին ալ աս է որ պառկելու խցերուն պատուհանին մէջ երեք վառուած ծրագ գնեն: Եօթը շարագործները նշանը տեսնելուն պէս՝ հոն պիտի վազեն, շինծու ուխտաւորներն ալ պարտիզին պզտիկ դուռը բանալով՝ զիրենք ներս պիտ'որ առնեն: Աստուած տայ որ աղաւեսին ատենին հասնելով՝ զձեզ ազատէ: Աս բանս ուրիշ կերպով ձեզի իմացընելն անկարելի եղաւ, վասն զի աւազակները հեղեղատին կամուրջը կործանած են: Ա'աղաչեմ Հուտ մը ձեր ազատելուն լուրը մեզի իմացընելու մարդ մը երկէք:

Երախտագետ աղախիննիդ
Ռոզալինտ Հոհենպուրկեանց:

Օգդիլիային սիրտն ելլելով՝ սկսաւ կանչել. Տէր Աստուած, աս ինչ յայտնի ցոյց է քու բարերարութեանդ: Աս աղաւեսին՝ ինչպէս որ երբեմն Նոյի տապանին ձիթենոյ ծիւղը բերաւ, նոյնպէս հիմայ ալ մեզի իբրեւ երկինքէ իջած թղթաբեր մըն է: Եկուր, Ագնէս, եկուր, շնորհակալ ըլլանք Աստուծոյ, որ զձեզ այսպիսի մօտալուտ վտանգէ ազատեց:

Թէոպալտ՝ իր ամուսինն ու աղջկը մօտ խցի մը մէջ ապահովընելէն ետքը՝ զրահն հագաւ, եւ իր հաւատարիմ պահապաններէն քանի մը հոգւոյ ալ ապսպրելէն ետեւ որ մօտ տեղուանք պատրաստ կենան, ուխտաւորները վեր կանչեց:

Ասոնք խիստ խոնարհական կերպարանքով ու մեծ յարգութեամբ ներս մտան: Եւ ծեր աւագակն սկսաւ կեղծաւորական ձայնով իր պատմութիւնը պատմել, այս ինքն ստութենէ ու շողջորդութենէն խառն առասպել մը շինել: Իրենց ճամբորդութեան վրայ երկայն խօսելէն ետեւ՝ խօսքը Ռոզալինտին, Յուլիանէին, աղանդոյն վրայ դարձուց. եւ վերջապէս սկսաւ Թէոպալտ ասպետին մեծամեծ գովեստներ տալ, անոր առաքինութիւնները, քաջութիւնն ու երեսելի գործքերը մինչեւ երկինք կը հանէր. եւ կ'ըսէր թէ իր հոյակապ անունը մինչեւ Պաղեստին հասած է: Թէպէտ եւ ասպետը շողջորդութենէ ու շողջորդներէն կը զուէր, ի վերայ այսր ամենայնի ինքը զինքը բռնեց եւ հանդարտութեամբ մը ուխտաւորներուն հարցուց, թէ ո՞վ են: — Աղքատ ողորմելի ուխտաւոր ենք, ըսին. Սուրբ երկրէն կու գանք. եւ մեր հայրենիքը Թուրքիոյ կը դառնանք: — Անունիդ ինչ է: — Իմ անունս Հերման է, ըսաւ, Լուբոյ, իսկ աս իմ հօրեղբորդիս Լեոփոլտ կ'ըսուի: — Ինչո՞ւ համար իմ դղեակս եկած էք: — Ուրիշ բան չենք ուղեր, բայց եթէ աս գիշեր հոս անցընել, ըսին խոնարհական ձեւով մը. վաղն առտու լուսննալուն պէս՝ ճամբայ կ'ելլենք: Ի՞նչպէս պիտի ուրախանան մեր աղգականները, երբ որ զմեզ ողջ առողջ տեսնեն:

Ասպետն ահագին ձայնով մը պոռաց. Բոլոր բնածնիդ սուտ է. անունիդ Հերման ու Լեոփոլտ չէ: Գո՛ւն, չոր ծեր, Լուբոյ կը կոչուիս, իսկ դո՛ւն, երիտասարդ աւագակ, Օրդոյ կ'ըսուիս: Գուք Սուրբ երկրէն եկած ուխտաւոր չէք. հապա գող աւագակ.

հօրիդ, սրիկայ մարդիկ էք: Թուրքիական ձեր հայրենիքը չէ: Գուք Գերմանացի չէք, ու դղեակիս մէջ՝ միայն սպաննելու, կողոպտելու, այրելու համար եկած էք: Հիմա ձեր եղեռնագործութեանց արժանաւոր վարձքը կ'ընդունիք. ձեր բուն տեղը՝ կախաղանն է: . . . Ի՛նչ. կ'ուզէիք՝ իմ ասպետական զգեստներս հագնիլ, իմ շղթայովս ու խաչովս զարդարուիլ: . . . Պահապանք, ներս եկէք. սուսեց վրայէն ծպտեալ զգեստներն հանեցէք որ իրենց բուն զգեստին տեսնէք, զէնքերնին ալ վրաներնէն առէք, ոտուրնին ու ձեռուրնին շղթայի զարկէք եւ աշտարակին ամենէն խորունկ խաւարին բանտին մէջ դրէք:

Անմիջապէս պահապանները չորս կողմէն ներս յարձակեցան, եւ ուխտաւորի զգեստները վրաներնէն հանելուն պէս՝ սրիկաներուն զրահներն ու զէնքերն երեւցան: Պահապանները զերենք շղթայի զարնելով խաւարին բանտը դրին:

Երբ որ բանտ մտան, երիտասարդ աւագակն իր ընկերին ըսաւ. Խեղքս չի հասնիր թէ ասպետն ինչ կերպով մեր վրայ այսպէս մանրամասն տեղեկութիւն ունեցեր է. ինք բան մ'ալ գիտէ, զոր ճամբուն վրայ մինակ մենք երկուքնիս մէջերնիս խօսած էինք. գիտէ որ մտքերնիս դրեր ենք որ իր զգեստներն հագնինք, ասպետ ձեւանանք: Զրլլայ որ առաջնորդնիս ըստ պատահման լեզուին հասկըցած ու եկած զմեզ մատնած ըլլայ:

Ի՛նչ կ'ըսես դուն ալ, ըսաւ Լուբոյ. ուրեմն ասիկայ թեւ ունի եղեր, որ հեղեղատն անցնելով պատուհաններէն դղեակը մտեր է: Ես միշտ կը դիտէի, վայրկեան մ'ալ աչքս դռնէն չվերցուցի. ապահով եմ որ մեր դալէն վերջը՝ ամենեւին մէկը դղեակին կամրջէն չանցաւ: Ասոր մէջը բնութենէ վեր բան մը կայ. պէտք է որ ասպետը սատանայի հետ դաշինք դրած ըլլայ:

Աս ըսելէն վերջը չար ծերը սաստիկ կատղելով՝

սկսաւ Թէոպալտին դէմ բերնէն զարհուրելի անէծքներ թափել, բարկութենէն փրփրած՝ կ'ըսէր. Աս անօրէն Թէոպալտը բոլոր մեր դժբախտութեան միակ պատճառն է: Իր եղեռնագործութեանց մէջ կոյրցած ըլլալով՝ չէր ուզեր ճանչնալ որ իր գլուխն եկած չարիքներուն պատճառն ինքն է:

Իսկ Օրզօն սկսաւ լալ ողբալ ու իր ընկերին դէմ քանքատիլ: Երանի՜ թէ, կ'ըսէր, քու տուած վնասակար խորհուրդներուդ ականջ կախած չըլլայի. դուն ինծի ուրախական կեանք պատիւ ու առատութիւն խոստացար. բայց հիմայ անարդական մահունէն ուրիշ սպասելու բան մը չունիմ: Ինծի կ'ըսէիր որ ըրածնիս գէշ բան չէ. սրտիս մէջէն Աստուծոյ ու մարդկան վախը կ'ուզէիր ջնջել, եւ թէ՛ աս աշխարհքիս թէ՛ անդիի աշխարհքին մէջ իր բանեցուցած արդարութիւնը կը ծաղրէիր: Բայց միշտ ներքին ձայն մը ինծի ասոնց հակառակը կ'ըսէր, եւ անդադար աչքիս առջեւ կը բերէր որ կամ աս աշխարհքը կամ անդիի աշխարհք պատիժ պիտի գտնեմ: . . . Ո՛հ, ո՛հ. ինչո՞ւ խղճմտանացս ձայնին ետեւէն չգացի: Հիմայ ժողոված գանձերս ինչո՞ւս կը ծառայեն: Եթէ հացս ճակտիս քրտինքովը, բայց համեստութեամբ ու խիղճս հանդարտ պահելով՝ վաստակէի, հիմակուան գտնուած վիճակէս աւելի երջանիկ կ'ըլլայի: Բայց հիմայ Աստուծոյ ձեռքը զիս յափշտակելով՝ աս խաւարին բանտը նետեց. աս աշխարհքիս մէջ ալ կորսուեցայ: Բայց կրնամ արդեօք գոնէ անդիի աշխարհքը շնորհք ու ողորմութիւն գտնել: Երանի՜ թէ իմ ողորմելի օրինակս՝ օգտակար դաս մ'ըլլար զեխութեան ու կրից ետեւէ եղող երիտասարդներուն:

Թէոպալտ ասպետն աւազակները բանտ դնել տալէն ետեւ՝ անոնց ընկերներն ալ ձեռք ձգելու պատրաստութիւն կը տեսնէր: Աղէկ մը մթնշաղկէն վերջը՝ օտարականներուն համար որոշուած խցին պա-

տուհանին մէջ երեք վառուած ծրագ դնել տուաւ: Ետքը հաւատարիմ ու խոհեմ դռնապանը՝ ուխտաւորի զգեստ հագած՝ գողերուն ներս մտնելու դրան դիմացի բակին մէջ տասը զինած մարդիկներով պահուրտեցաւ:

Ասանկով երկայն ատեն սպասեցին, բայց եկող քացող չեղաւ: Աէս գիշերն անցաւ, եւ դեռ տեսնուող չկար: Սպասողները կամաց կամաց կը սկսէին համբերութիւննին կորսնցընել, մէյ մ'ալ կամացուկ մը դուռը զարնուեցաւ: Դռնապանը սաստիկ զգուշութիւն ձեռացընելով՝ դուռը բացաւ: Աւազակներէն մէկը ներս մտաւ, եւ զինքն իր ընկերներէն մէկը կարծելով՝ ցած ձայնով մը հարցուց. Յարմար ժամանակի՞ն եկանք: — Շատ յարմար, պատասխանեց դռնապանն աւելի կամաց ձայնով: Ան ատեն ներս մտնող աւազակը դուռը ելաւ ընկերները կանչեց, եւ ամէնքն ալ ոտուրներնուն ծայրին վրայ քալելով ներս մտան. հետերնին ծծումբ ու ձիւթ առած էին, եւ ամէն մէկերնին մէյ մէկ սուր ունէր: Ամէնն ալ ներս մտնելէն վերջը՝ դռնապանը դուռը դոցեց, բալլէքը դրպանը դրաւ եւ իրեններուն հետ դրած նշանը տուաւ:

Յանկարծ դղեակին մարդիկը գողերուն վրայ յարձակեցան, եւ զամէնքն ալ դիւրաւ բռնեցին, վասն զի անոնք այլայլութենէն ու շփոթութենէն եւ ոչ սրերնին կրցան քաշել: Նոյն ատեն երեցաւ Թէոպալտ ասպետն ալ, եւ ահաւոր ձայնով մը հրամայեց որ զիրենք շղթայի զարնեն ու բանտ դնեն, որպէս զի հոն իրենց չարագործութեանց պատիժը կրեն: Ծառաներն անմիջապէս աս հրամանն ի գործ դրին:

Ասպետն աս յաջող ելքն իր ամուսնոյն ու աղջկանը ծանուցանելէն ետեւ՝ ըսաւ. Ահաւասիկ աս է չարագործաց վախճանը. չարագործն իր գործքովը կը բռնուի, եւ ուրիշներուն համար լարած որոգայթին մէջ ինք կ'իյնայ:

Ինչպէս քիչ մը յառաջ տեսանք, աս բաներս ֆալքենպուրկ եղած ատեն՝ Հոհենպուրկի գղեական մէջ Ռոզալինտ տիկինն ու Յուլիանէ՝ անձկութեամբ եւ սրտի դողով լուր առնելու կը սպասէին, ամէն բոլակ՝ իրենց տարւոյ մը պէս կու գար: Մինչեւ առտու եւ մինչեւ կէսօր առ կերպով անցընելէն ետեւ՝ մէյ մ'ալ Յուլիանէն՝ որ ամէն հինգ վայրկեան մէյ մը պատուհանը կը վազէր որ նայի թէ արդեօք եկող մը կայ, հեռուէն քանի մը ձիաւոր ու կառք մը տեսաւ, որ վազելով դէպ իրենց կու գային: Կարծես թէ սրտին մէջ ազդեցութիւն մ'եղաւ որ եկողները թէոպալտ ասպետն ու իր ընտանիքն է, ուստի եւ մօրն աղաչեց որ դիմացնին երթան:

Իրօք ալ անոնք էին: Թէոպալտ, Օդդիլիա եւ Ագնէս առտուանց կանուկ ծամբայ ելած էին, որ երթան իրենց ազատութեան լուրն անձամբ տանին, եւ անձամբ շնորհակալ ըլլան իրենց ազատիչներուն: Ասպետը՝ տիկնայքը տեսնելուն պէս՝ շուտ մը ձիէն վար իջաւ, Օդդիլիա եւ Ագնէս ալ կառքէն դուրս ելան, եւ երեքը մէկտեղ եկան իրենց ազատիչներուն շնորհակալութիւննին յայտնեցին: Ամէնքն ալ հաւատարմակից ըլլալով եւ պատահածներուն վրայ խօսակցելով դղեակը դացին:

Սեղանի տտեն Թէոպալտ արծաթէ գաւաթն առաւ, դինի խմեց Յուլիանէին կենդանութեան համար, որ աղանոյն ձեռքով նամակ խրկելու խորհուրդ տալովը զամէնքս ալ աղատեց, ըսաւ: — Չէ, տէր ասպետ, պատասխան տուաւ պարկեշտ Յուլիանէ, կարմրելով, ձեր ազատութեան սկզբնապատճառն ես չեմ. առ պատիւն Ագնէսին տալու է, որովհետեւ ինք անդղէն հալածուած աղանին քովն առնելովը եւ ետքը նոյն իրեն սիրելի թռչունն ինծի պարգեւելովը առ երջանկութեան պատճառ եղաւ:

Աստուծոյ շնորհակալ ըլլանք, ըսաւ Ռոզալինտ, որ մեր զաւկներուն բարի բնութիւն մը տուեր է: Բայց զգուշացէք, աղջկներս, որ յաջողութեան արդիւնքը բոլորովին ձեզի չսեպհականէք, որովհետեւ առ որք Լէոնարտոն ալ ձեզի չափ գործակից եղած է առ գործքիս, ինչու որ իր սէրն ու երախտագիտութիւնը ցուցնելու համար՝ այնպէս շուտով ու ինքը զինքը հիւանդանալու եւ մեռնելու վտանգի մէջ դնելով՝ այնչափ երկայն ծամբայ ըրաւ:

Աս սողոյգ է, ըսաւ ասպետը, եւ արծաթէ գաւաթը նորէն լեցընելով՝ Լէոնարտոյին տուաւ ըսելով Առ, իմ քաջ բարեկամս, խմէ. ասկից վերջն ես հոգ կը տանիմ որ դուն զինուորական արուեստին մէջ յառաջ երթաս. քու քաջութիւնդ, հաւատարմութիւնդ, տիրապիւրութիւնդ զքեզ օր մը ասպետութեան աստիճանն հասնելու արժանի կ'ընեն:

Իսկ Օդդիլիան ըսաւ. Նաեւ մեծասիրտ ու բարեբար Ալալիկ ասպետին յիշատակին համար ալ դինի մը խմենք: Աս ուրախութեան մէջ իրեն ալ երախտագետ ըլլալու ենք, վասն զի եթէ որ ինք Լէոնարտոյին վրայ գլխաւով քովն առած չըլլար հիմայ մենք ինչ կ'ըլլայինք: — Ո՛հ, ստուգիւ, պատասխանեց Յուլիանէին մայրը, իմ հանգուցեալ երկանս՝ խեղճ որբի մ'ըրած բարերարութեան համար բերապատիկ վարձք ընդունեցանք, զձեզ առ ստակալի վտանգէն ազատած տեսնելով: Բայց դուք ալ, աղնուասիրտ ասպետ, ինծի եւ իմ աղջկանս քիչ բարերարութիւն չըրիք: Ան վեհանմունքիւնը՝ որով զմեզ ընդունեցաք եւ թշնամիներնուս ձեռքէն ազատեցիք, չէր կրնար առանց վարձուց մնալ: Դուք զմեզ ազատեցիք, Աստուած ալ զձեզ ազատեց. նոյնպէս նաեւ զՕդդիլիան եւ զԱգնէսը՝ իրենց մեզի ցուցուցած սիրոյն համար՝ Աստուած վարձատրեց: Աստուծոյ անունն օրհնեալ ըլլայ:

Այնպէս է, ըսաւ Թէոպալտ, ինչպէս ամէն առիթ-

ներու մէջ նոյնպէս հոս ալ պէտք է որ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլանք: Ի վերայ այսոր ամենայնի երախտագէտ ըլլալու ենք նաեւ ան ազնուական անձինքներուն՝ որոնք Աստուծոյ ձեռքը միջնորդ կ'ըլլան: Ստուգիւ անկարելի էր որ ես իմ գղեակս կործանմանէ պահէի. ուստի իմ սրովս գլուխ տանիլ չկրցածս՝ Յուլիանէն աղաւոյնն օգնականութեամբն ըրաւ: Անոր համար թէ տկար թէ՛ զօրաւոր ըլլողները, կանայք եւ տղաք՝ առիթն եկած ատեն՝ կրնան շատ բարի գործքեր գործել, բաւական որ կամք ունենան, եւ միամտութեամբ Աստուծոյ վստահին, ինչպէս որ Ռոդալինտն եւ Յուլիանէն ըրին:

Ասոր վրայ քիչ մը լուռ կենալէն ետեւ՝ ասպետն ըսաւ. Որովհետեւ իմ գղեակս կայսրութեան սահմաններուն նախապարիսպներէն մէկն է, անոր համար Յուլիանէն առանց թրոյ օգնականութեան աս հարկաւոր ամբողջ կործանմանէ պահելով՝ մեծ եւ երեւելի գործք մը գործած է: Արդ կ'ուզեմ աս ամէն բան կայսեր պատմել եւ իրմէ խնդրել որ ինք Հոհենպուրկի գղեակին ասպետուհին եղած ատեն՝ իր ղինադորոշմին մէջ բերանը ձիթենւոյ ճիւղով ճերմակ աղանի մ'ալ կարող ըլլայ գնել:

Հատ աղէկ մտածեցիր, բարեկամ, պատասխան տուաւ Օդգիլիան: Բայց ես կը բաղձամ հիմալուրնէ իրեն փոքր յիշատակ մը տալ: — Մօրը նշան ընելովը՝ Ագնէս դուրս ելաւ, եւ շուտ մը ետ դարձաւ աղանին ձեռքը, զոր հետը բերած էր, բայց մինչեւ նոյն ատեն չէր ցուցուցած: Գեղեցիկ թըռչունը՝ կտուցին մէջ ադամանդներով զարդարուած ձիթենւոյ ճիւղ մը բռնած՝ եկաւ Յուլիանէին ձեռքին վրայ նստեցաւ: Սիրելի աղջիկս, ըսաւ Օդգիլիան, ընդունէ աս ձիթենւոյ ճիւղն իբրեւ երախտագիտութեան թեթեւ ցոյց մը եւ իբրեւ մեր ազատութեան յիշատակը: Պղտիկութեանս ատեն՝ մայրս ապիկա ինծի տուած էր, եւ խօսք մ'ալ զըուցած էր,

զոր երբեք չմոռցայ եւ այսօր մեր դէպքովն աւելի եւս հաստատուեցաւ: Ահա առիթն նոյն խօսքը.

Յոյսը բոլոր յԱստուած դիր,
Արտանդ մ'ալ քեզ չի հասնիր.
Չընես չարիք կամ վնաս
Ընէ բարիքն որ կըրնաս:
Չարն՝ անպատիժ չիմընար
Լաւ գործն առնու վարձք արդար:

Բ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՎՈՒՏԱՐՆ

ԿԱՄ

ՉԵՐ ԸՆԿԵՐՆԵՐՈՒ ՎՆԱՍԸ

ՊԵՐՈՒ ՌԻՔԵՐԴՈՍ Մակոնի վաճառականութեամբ ժողոված մեծամեծ հարստութիւններովը Հնդկաստանէն իր հայրենիքը դառնալով՝ Անգղիայի Եորկ գաւառը գեղի մը մէջ աղուոր տուն մը գնեց ու հոն կը բնակէր իր ամուսնոյն ու երկու մանչ զաւակներուն հետ՝ որոնցմէ մէկը տասնութեանք ու մէկալը տասնութեան տարւան էին։ Աս խեղճերը՝ մինչուկ նոյն ատեն Հնդկաստանի կողմերը պատեհ առիթ չգտնուելով՝ աղէկ կրթութիւն չէին կրցած ստանալ, անոր համար խնամոտ հօրերնուն առջի փոյթն աս եղաւ որ քաջ դաստիարակ մը գտնէ, որովհետեւ կը վախնար զիրենք դպրոց տալ, եւ կ'ուզէր որ միշտ իրեն ու մօրերնուն քովն ըլլան, որ հիւանդոտ ալ ըլլալով՝ տղոցմէն դատուիլ չէր ուզէր։

Պ. Մակոնին շատ ստակ խոստացաւ թէ որ աղէկ վարպետ մը գտնուի, բայց շատերուն մէջէն՝ որոնք աս բանիս իրենք զիրենք կ'առաջարկէին, չգտնուեցաւ մէկը՝ որ վարպետի մը հարկաւոր եղած ամէն պայմաններն ու կատարելութիւններն ունենայ։ Իր տնէն քիչ մը հեռու արքունի ճամբուն վրայ գեղ մը կար. օր մը 25 տարւան երիտասարդին մէկը աս գեղը հասնելով՝ մեծ պանդոկն իջաւ. վրան գլուխը շատ մաքուր էր, պանդոկին մէջ ամուսն մը համար տեղ բռնեց ու ստակը վճարեց։ Բոլոր իր կահը պարկ մըն էր, բայց ինչպէս ըսինք, մաքուր հագուած ու պատուական քարէ աղուոր ու մեծագին մատնի մ'ալ մատն անցուցած էր. շատ քա-

ղաքավար ու ազնուաբարոյ ու քաղցր բնութիւն ունէր Յովհաննէս Վուտսըն (ասանկ կը կոչուէր աս օտարականը), որով եւ քիչ ատենի մէջ մեծ անուն հանեց, թէպէտեւ շատ քիչ մարդու հետ կը տեսնուէր։ Պ. Մակոնին՝ որ շատ անգամ մօտ գեղը զօսանքի համար կ'երթար ու նոյն պանդոկը կ'իջնար, դիպուածով մը Վուտսընին հետ տեսնուեցաւ։ Անոր կատարելութիւններն ու խելացի խօսքերը, որոնցմով կը ցուցընէր որ գլխէն շատ բան անցած ու աղէկ կրթուած մարդ էր, զինքը շատ սիրելի ըրին Պ. Մակոնիին, ուստի եւ օր մը իր տունը հրաւիրեց։

Վուտսըն աս հրաւերն ընդունեցաւ ու Պ. Մակոնին ալ աւելի եւս իր հիւրին խորին գիտութիւնն ու իմաստութիւնը փորձելու երկար ատեն ունեցաւ։ Օր մը երբ որ անոր հետ իր տղոցը յարմար դաստիարակ գտնելու վրայ կը խօսէր, Վուտսըն առաջարկեց որ ինք աս պաշտօնը յանձն առնէ։ Պ. Մակոնին ասիկայ իրեն մեծ բախտ սեպելով՝ առջեւը դրաւ մէկիկ մէկիկ ան ամէն պայմանները, որոնցմով կրնար իր տունը մօտել։ Պայմանները շատ յարմար ըլլալով՝ Վուտսըն յանձն առաւ, եւ իր կողմանէ ուրիշ պայման չգրաւ, բայց եթէ աս որ իւր ընտանեացն ու նախնութաց կենացը վրայ հարցում չըլլայ։ Թէպէտ աս պայմանը շատ հետաքրքրական բան էր, բայց Պ. Մակոնին չընդդիմացաւ, եւ խոստացաւ որ շատ ճշդութեամբ իր աս բաղձանքը կատարելու կը ջանայ։

Վուտսըն աս ընտանեաց անգամ ու քիչ ատենի մէջ իր աշխերաներուն սիրելի եղաւ, ու մեծ համբաւ հանեց։ Պ. Մակոնիին զաւակներն իրենց դաստիարակին դասերէն շատ օգուտ քաղեցին, եւ մէկ ու կէս տարւան մէջ անանկ յառաջ գացին, որ իրենց հասակակիցներուն մէջ իրենցմէ աւելի բան գիտցող չկար։ Պ. Մակոնի օր աւուր վրայ աւելի գոհ կ'եւեւար ասանկ դաստիարակ մ'ընտրելուն. իր աչքին ուրիշ բան անհաճոյ չէր երեւար, բայց եթէ Վուտ-

սրնին տրտմութիւնը, որ կը տեսնուէր թէ բնական չէ: Բայց ասոր վրայ ամենեւին բերան չէր բանար՝ Վուտսընին բաղձանքին նայելով, որ իր ինչ մարդը լայն կ'ուզէր դադտ պահել: Ասանկով երեք տարի անցաւ, ու միշտ նոյն բաները կը տեսնուէին, այս ինքն՝ զաւակներուն յառաջագիծութիւնը, հօրերնուն գոհութիւնն ու Վուտսընին տրտմութիւնը:

Օր մը երբ որ Վուտսըն իր աշկերտները զուլնը ժողոված կը նստէր, նոյն գեղը անձանօթ զգեստով սուրհանդակ մը հասաւ, որ դաստիարակը կը փնտռէր: Վուտսըն սուրհանդակն որ տեսաւ՝ երեսին գոյնը նետեց, բայց սուրհանդակը շատ պատուով ու յարգութեամբ անոր նամակ մը տուաւ: Վուտսըն նամակը կարդալէն ետեւ՝ Լաւ է, դուն գնա, ըսաւ. աս խօսքն ու սուրհանդակին ձիուն զարնելն ու սրանալը մէկ եղաւ:

Երկրորդ առտու Վուտսըն տանը մէջէն աներեւոյթ եղած էր: Տնեցիք վախցած ու սարսափած էին. Մակոնին զաւակներուն մեծ ցաւն ու տրտմութիւնը չիկրնար խօսքով պատմուիլ, որովհետեւ քանի որ տարիքնին կ'առնէին, այնչափ աւելի իրենց դաստիարակին վրայ սէրերնին կ'աւելնար: Իր խօսքն ուրիշ բան չգտնուեցաւ, բայց եթէ իր պարկն ու Պ. Մակոնին գրուած նամակ մը: Մակոնի բացաւ նամակն ու կարդաց. Թողութիւն ըրէ, աղնիւ Պարոն, որ առանց հրաժարական ողջոյն մը տալու՝ հրամանոց տունը թողուցի. բայց ինչ ընեմ, արտաքոյ կարգի հարկաւոր բան մը պատահեցաւ, որմէ աս կերպով ձեր տունը թող տալու ստիպուեցայ: Լացէք, լացէք ինձի հետ մէկտեղ ասանկ ողորմելի ու ապերձանիկ անձա, որ պարապ տեղ խղձի հանդարտութիւնը նորէն ստանալու աշխատեցայ: Ասկից աւելի բան հիմակու հիմայ չեմ կրնար ղուցել: Կը յուսամ որ վեց ամսէն ետ կը դառնամ, ու զաւակներնուդ կըթուլութիւնը յառաջ տանելու կը սկսիմ:

Բայց թէ որ չեմ դառնար, ան ատեն կ'իմանաք թէ ով է եղեր ան ողորմելին, որ այնչափ տարի ձեր քովը հիւրի պէս կեցաւ: Իմ պարկիս մէջ զաւակներնուդ համար պղտիկ յիշատակ մը թողուցեր եմ. մնացածն աղքատաց համար է, կ'աղաչեմ անոնց բաժնէիք: Իմ վարձքս ալ, որ չորս տարիէ ի վեր չեմ առած, ձեզի կը յանձնեմ, բարի գործքի մը գործածեցէք: Ինձի հարկաւոր չէ:

Ասոր վրայ Պ. Մակոնի շատ զարմացաւ, ու տրտում տխուր կը կենար, եւ ոչ բերանն անգամ կը բացուէր: Պարկին մէջ իր զաւակներուն գրուած նամակ մ'ալ գտնուեցաւ, որուն մէջ Վուտսըն իմաստուն խրատներ կու տար իր աշկերտներուն, եւ անոնց կը ցուցնէր թէ ինչ ճամբայ պիտ'որ բռնեն, երբ որ քիչ մը ետքն ընկերութեան ու գործքի մէջ մանուլու ըլլան: Ազնիւ քարերով զարդարուած երկու ոսկի ժամացոյց ալ կար, որոնց վրայ Վուտսընին պատկերը նկարուած էր, ասոնք իր երկու աշկերտներուն համար որոշուած էին: Իր ամէն զգեստներն ու գրքերը եւ իր պատուական մատնին ալ՝ զոր միշտ մատը կը կրէր, աղքատաց թաղ տրուած ըլլալով՝ ծախեցին եւ աղքատներուն բաշխեցին:

Անցաւ վեց ամիսը, բայց եկող գացող չեղաւ, անցաւ ինն ամիս ու մէկ տարի, բայց Վուտսըն չերեցաւ, եւ ոչ ալ վրան լուր մը կրցան ունենալ: Աս միջոցին Պ. Մակոնին խաթունը մեռած էր, եւ ինք Վուտսընին դարձէն յուսահատելով՝ միտքը դրաւ որ զաւակները կըթուելու եւ իրենց ուսումը լմնցնելու համար երկու տարի ալ դպրոց մը գնէ: Աս երկու տարին ալ անցնելէն ետքը՝ ուղեց որ Խաղախի ու Գաղղիայի մէջ ճամբորդութիւն մ'ընեն որպէս զի դրսի երկիրներու մէջ պարտելով ու զանազան ազգերու սովորութիւններն ու բարքը ճանչնալով եւ միանգամայն բնութեան ու արուեստի գեղեցիկութիւնները տեսնելով, մտքերնին բա-

յութի ու իրենց հարկաւոր ծանօթութիւնները ստանան:

Արդ երկու երիտասարդները դայեակով մը եւ զանազան յանձնարարութեան թղթերով ճամբայ ելան: Երկու ամսու չափ Փարիզ կենալէն ետքը՝ թողուցին ան մայրաքաղաքը ու Գաղղիայի հարաւային կողմերը սկսան պտտիլ, մտքերնին դրած էին որ Լիվուռոյի վրայէն Հռոմ անցնին, եւ ետքը Նէապոլիս երթան: Երբոր Մարսիլիա կը մօտենային, մէյ մ'ալ գիշերը քանի մը գողեր վրանին ինկան, եւ իրենց բոլոր աղէն ու կահն առնելէն ետքը՝ քսակնին ու ժամացոյցնին ուղեցին: Պարապ էր անոնց դէմ կենալ. ուստի եւ ուղելով չուղելով հնազանդեցան ու հանեցին տուն: Գողերէն մէկը ժողվեց առաւ աս ամէն բանը. բայց ան ժամացոյցներուն նայելով՝ ընկերներէն մէկը կանչեց, եւ անոր հետ խել մը առեն ծածուկ խօսելէն ետքը՝ նորէն կառքին մօտենալով՝ Պարոններ, ըսաւ, աս ժամացոյցներն որմէ առած էք, ո՞վ տուաւ ձեզի ասոնք, կը ծանշնա՞ք ան անձը՝ որուն պատկերն ասոնց վրայ նկարուած է: — Հրամեր ես, Պարոն, ըսին Մակոնիին տղաքը, մեր վարպետը մեզի տուած է, ու վրայիւր իւր պատկերն է. ո՞հ եթէ գիտնայիք թէ որչափ սիրելի է մեզի իր յիշատակը, աս ժամացոյցները ձեռուրներնէս չէիք առներ: — Ստուգիւ ալ չենք առներ, կրկնեց դողը. առէք ձեր քսակները, ժամացոյցներն ու ամէն ունեցածնիդ: Ընկեր, պուռաց, բեր ամէն առածնեդդ, դիր կառքին վրայ, ու թող որ մօտ գեղն երթայ, բայց դուք, տեսա՞ք իմ, շնորհք ըրէ՛ք մեզի հետ եկէ՛ք... մի վախնաք ձեզի բան մը չենք ըներ... , ձեզ մեր մեծին պիտի տանինք. անիկա ձեր հին բարեկամն ու ծանօտորն է եղեր, ու զձեզ շատ հաճութեամբ պիտի տեսնէ:

Ո՞վ կրնար ըլլալ ասիկայ, բայց եթէ Ղուտարն Մակոնիին որդիքն առանց վախնալու գողերուն ե-

տեւէն դացին անտառին ներսի կողմերը, մինչեւ որ եկան հասան հին ու փլփլած գղեակ մը: Հոն գողերէն մէկը հրացան մը պարպելով նշան տուաւ, եւ գաղտուկ դուռ մը բացուելով՝ ներս մտան, ու եկան ամէն տեսակ կախախքով զարդարուած խուց մը, ուր երբ որ ծանչցան իրենց հին վարպետը, անմիջապէս անոր վիզը պլուեցան ու լացին. մոռցան ալ անոր աւագակապետ ըլլալը, ուրիշ բան մտքերնէն չէր անցներ, բայց եթէ որ իրենց տղայութեան սիրելի դաստիարակը տեսան: Այն գղեակին մէջ մնացին բոլոր գիշերը. իրիկուան կերակրոյ առեն Ղուտարն, որ սովորականէն աւելի տրտում էր, արցունք թափելով պատմեց իւր պատմութիւնը:

Թէպէտ եւ ինծի շատ դժուար ու շատ ցաւալի բան է, ըսաւ, իմ կենացս ընթացքն ու գլուխս եկած բաները մէկիկ մէկիկ պատմել, բայց պէտք է որ պատմեմ, վասն զի խոստացած եմ ձեր հօրը ծանուցանել, թէ ո՞վ էր այն ողորմելին՝ որ այնչափ առտեն տունն ընդունեցաւ, եւ դարձեալ կ'ուղեմ որ իմ գլխէս անցած տրտմալի դէպքերը ձեզի օրինակ ըլլան՝ որ զգուշանաք եւ ուղիղ ճամբէն դուրս չելէք: Իմ անունս Լուդովիկոս Տիւվալ է. Նորմանտիայի հարուստ ազնուականի մը զաւակ էի. ծնողքս ինծի մեր ընտանեաց ու հարստութեան վայել կրթութիւն տուին: Խելքս միտքս թէ առաքինութեան թէ մոլութեան գործքերու հաւասարապէս բաց էր, չարն ու բարին կը հասկընայի: Մէկ քանի չար ընկերներս զիս գլխէ հանեցին ու աւրեցին: Այն ատեններն ալ հայրս զիս ինք իր գլխուս Փարիզ խաւրեց որ հոն ուսմունքս ընցընեմ: Նոյն տեղը շատ սխալեցաւ հայրս, որովհետեւ ինծի պէս երիտասարդ մը իւր քովէն բոլորովին բաժնեց ու քովս խոհեմ ու հասուն մարդ մը չդրաւ: Ինծի օտակ պակաս չըլլալով՝ այն մայրաքաղաքին ամէն զուարճութիւններուն եւ ուրախութիւններուն մէջ կրնայի մտնել. միան-

գամայն շողոքորթներ ու չար ընկերներ ալ չէին պակսեր: Երբ որ միտքս կու գայ, կը դողամ ու կը սարսափիմ, երբ որ կը յիշեմ որ առաքինութեան ծաղիկն արդէն իմ սրտիս մէջ ունենալով, ինչպէս եղաւ որ կամայ կամայ, ոտք ոտք յառաջ երթալով, վերջին աստիճան անպիտանութեան հասայ, եւ հիմայ աւաղակներու գլուխ եղած կը գտնուիմ:

Հայրս զոհ եղաւ վերջին յեղափոխութեան, որ հայրենիքս ապականեց. բոլոր իւր ունեցածք տէրութիւնն առաւ, որով ես ալ վերջին ողորմելութեան հասայ: Այս բաւական էր ինծի որ դառնամ եւ առաքինի կեանք մ'անցընելու սկսիմ: Իմ գիտցածովս ու սորվածովս կրնայի հացս գտնել: Բայց գոթախտութեամբ ճանչուորութիւն ունէի քանի մը անանկ չար ընկերներու հետ՝ որոնք, ինչպէս ինծի կ'երեւար, ուտելու հաց չունենալով՝ աւաղակութիւն կ'ընէին, ես ալ գացի անոնց մէջ խառնուեցայ. մեր գունդը շուտով մեծցաւ, եւ ես գլուխ ընտրուեցայ:

Քանի մը տարի անցնելէն ետքը՝ մերիններէն շատերը տէրութեան ձեռքն ինկան, իսկ մնացածներն առդին անդին ցրուեցան փախան: Ես ալ Անգղիա անցայ, անունս ալ փոխեցի Յովհաննէս Առաքելի, ու ձեր տունն ընդունելութիւն գտայ: Հոն լաւ ու բարեպաշտ ընտանեաց մէջ՝ ձեր կրթութեանը զբաղելով եւ չար ընկերներէն հեռու ըլլալով, պէտք էր որ սրտիս մէջ անցած գացած կեանքիս վրայ զղջումս աճէր. որչափ անգամ առաջագրութիւններ դրի որ ալ առաքինութեան ճամբէն դուրս չելլեմ: Սակայն քանի մը տարի ետքն իմ հին ընկերներս՝ Գաղղիայի հարաւային դին ցրուած գունդը նորէն կարգի դնելով, թղթով մը զիս կը կանչէին, որ նորէն գամ ու իրենց գլուխ ըլլամ: Այն եղեռնաւոր թուղթը՝ զոր անոնցմէ սուրհանգակի զգեստ մտած ծպտեալ մարդ մը՝ ձեր գեղի տունն ինծի բերաւ, ամէն առաջագրութիւններս տակն ու

վրայ բրաւ: Հնուցմէ գէշի ստացած ունակութիւնս յաղթեց ինծի, ու մէկանց թողուցի ձեր ընտանիքը:

Ո՛վ իմ սիրելեքս, եթէ հեղ մը կարող ըլլաք գիտնալ՝ որ աս երեք տարւանս մէջ ինչ սրտի մաշուկ կրած եմ, ինծի հետ ասանկ չար օրինակի ու երիտասարդական թեթեւամտութեան զոհ եղած մարդու մը վրայ լալէն չէք դադրիր: Առողջութեանս կողմանէ ալ աղէկ չեմ. քիչ մ'ետքը եթէ կեանքս լմնայ ու Աստուծոյ անաշառ դատաստանին առջեւն ելլեմ, ինչ պատասխան պիտի տամ, որչափ սոսկալի անէծքներ իմ վրաս պիտի չկարդամ:

Ասոնք բսելով խեղճ Տիւվալ աշուրներէն հեղեղի պէս արցունք կը թափէր: Պարապ տեղ կ'աշխատէին իւր աշկերանները զինքն համոզելու, բսելով որ աս զղջումը շատ օգտակար կրնայ ըլլալ: Ինք բերնէն խօսք մը չէր կրնար հանել. շատ անգամ անոնց փաթթուելէն ետքը՝ խօսքը քաշուեցաւ. նոյնպէս Մակոնին որդիքն ալ պառկելու գացին:

Երկրորդ օրն առտունց կանուխ Տիւվալ իւր ձեռասուն աշկերաններուն խօսքը մտաւ: Ելէք, բսաւ, իմ սիրելիներս, ելէք մօտաւոր գեղը գացէք՝ ուր ձեր կառքը կեցած է, իմ մարդիկներէս երկու հոգի կու տամ, որ մինչեւ արքունի ճամբան ձեզի առաջնորդեն: Մակոնիին տղաքը սարսափած մնացին երբ որ անոր երեսը ձեփ ձերմակ ու տոբոյն, աշուրները ներս գացած տեսան, գէմքին այլայլութիւնը սրտին մէջ քաշած նեղութեանը հայլին էր: Ո՛վ սիրելի վարպետս, բսաւ մէջերնէն մէկը, շատ սրտմաշուկ կը կրէք. ո՛հ, կրնամ արդեօք ձեզի օգնութիւն մ'ընել:

Գուցէ կրնաք, բոաւ Տիւվալ. դուք աղէկ քնացեր էք, ինչու որ քունը միայն չարագործներէն կը փախչի, ես բոլոր այս գիշերն արթուն էի, ինծի հետ կը պատերազմէի, բայց վերջապէս Աստուծով յաղթեցի: Մարտիկա գացէք, հոն նաւ մը բռնեցէք, մինչեւ շաբաթ իրիկուն սպասեցէք ինծի, նաւը

պատրաստ ըլլայ ճամբայ ելելու, ... կը յուսամ որ մինչեւ նոյն ատեն Մարտիրոս կ'ըլլամ, ... մէկտեղ ճամբայ կ'ելենք, ու վերջապէս ալ կը դառնամ այն սրտի խաղաղութիւնն՝ որ չէի յուսար երբեք ունենալ: Զգոյշ կեցեք որ չըլլայ թէ ասոր վրայ նշան մը ցուցնենք իմ մարդիկներուս: Թէպէտ ինծի կուրակերպ կը հնազանդին, ու զիս շատ կը սիրեն, բայց եթէ իմանան որ փախչելու միտք ունիմ, ձեռքերնէն ազատելու յոյս չկայ: Երթաք բարով, ... կամ շաբաթ իրիկուն կը տեսնուինք, եւ կամ ալ ամենեւին ոչ:

Մակոնիին սրգիքը, սրտերնին ելած ու տրտմած, բայց իրենց վարպետը տեսնելու եւ իրենց հետը տանելու յուսով իրենք զիրենք մխիթարելով, ճամբայ ելան ու երկու ժամէն ետքն իրենց կառքին հասան: Նոյն իրիկունը (չորեքշաբաթի էր) հասան Մարտիրոս, եւ երկրորդ օրը նաւ մը բռնեցին դէպ ի Լիվուռոյ, ամէն բան անանկ կարգի դրին՝ որ ամէն րոպէ պատրաստ էին ճամբայ ելելու: Երկու օր անցնելէն ետքը, շաբաթ իրիկունն ալ կը մօտենար, բայց Տիւվալ չերեւցաւ: Տրտում ու տխուր՝ խորունկ մտածելով սկսան դէպ ի այն կողմերն երկնալ, ուստի կը յուսային որ գայ. հազիւ թէ քաղքէն դուրս ելած էին, մէյ մ'ալ ինչ կը նայիս, մէկ քանի գեղացիներ ուռիի (էօյլե-դէ) կապոցներէն դադաղ (ճաղ) մը շինած ու վրան խորունկ խոցուած մարդ մը դրած՝ կը տանէին: Մօտեցան անոնց ու ճանչցան իրենց տղայութեան բարեկամը, որ արիւնջուայ եղած նուաղած կը պառկէր. Չարագործ Տիւվալին աւազակներէն վերաւորուեր է, ըսաւ անոնց գեղացիներէն մէկը. մէկդի դացեք, թող տուէք որ վաղենք հիւանդանոց տանինք, դեռ ատեն կայ կեանքն ազատելու եւ կամ վերջին խորհուրդները տալու:

Երկու եղբարք աղաչանքով, պաղատանքով ու ստրկով, միանգամայն ցուցնելով որ վերաւորուածն իրենց տան մարդիկներէն մէկն է, հազիւ կրցան ի-

րենց իջեւանը բերել տալ: Շուտ մը վերաբոյժ կանչեցին, որ՝ թէպէտ վերքը ծանր է, ըսաւ, բայց մահուան վախ չկայ: Այս վերքն առած էր Տիւվալ, երբոր աւազակներն իմանալով որ անիկա կ'ուզէ զիրենք թողուլ, ու կասկածելով որ չըլլայ թէ զիրենք տէրութեան ձեռքը մատնէ, վրան հրացան պարպած էին: Իւր սիրելի աշկերտներուն ջանքովն ու եղած դարմաններով քիչ ատենի մէջ առողջացաւ, անանկ որ տասնուհինգ օր ետքը կրցաւ ճամբայ ելել:

Ինք ասոնց ծառայ ձեւացաւ, եւ անոնց հետ Գաղղիայէն ելելէն ու Իտալիայի մէկ մասը պտտելէն ետքը՝ դարձեալ Անգղիա եկաւ, ուր Յովհաննէս Վուտօրն անուամբ առաքինի կեանք մը անցուց, Մակոնիին ընտանեացը հետ միշտ բարեկամ մնաց, ամէնուն առջեւ մեծ անուն ձգեց: Բոլոր դրացիներուն ալ իւր կենակցութիւնը շատ քաղցր էր, որովհետեւ գլխէն անցած դէպքերը պատմելով՝ իւր ունկնդիրներուն իբրեւ փորձ մարդ շատ օգտակար մտածմունքներ կը հաղորդէր, եւ հեշտրնկալ պատճառներով ու նիւթական օրինակներով կը ցուցնէր թէ պատանի մ'օտար երկիրներուն մէջ առանց համեստ ու խոհեմ վերատեսչի մը թողուլը՝ զինքն ալէկոծ ծովու վրայ անդեակ նաւի մէջ դնել է, եւ թէ շար մարդիկներու ընկերակցութիւնը պատանեաց ապագայ կեանքն ապերջանիկ կ'ընէ, իրենց բարոյական կենացը կ'ըլլայ քաղցիկեղ, եւ իրենց փափուկ սրտին՝ թոյն ու դաշոյն:

Գ. ՇՈՒՆ

ԿԱՄ

ՀԱՒԱՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ Դարուն վերջերը Կոստանդնուպոլիս երեւելի քանդակագործ մը կար: Օր մ'ատոր գործատունն աղքատի կերպարանքով ծեր մարդ մը մտաւ, եւ խնդրեց որ գործուած արձանները մէյ մը տեսնէ: Արուեստաւորն՝ անոր մագերուն յարգելի սպիտակութեան, վեհ հայեցողածքին, մտադրութեամբ ամէն բան մէկիկ մէկիկ քննելուն, ըսած կարճ՝ Բայց իմաստուն խօսքերուն նայելով՝ սիրտը ծերունւոյն հետ կապուեցաւ:

Նոյն ատենները Կոստանդ ժ. կայսրն Արաբացւոց դէմ պատերազմ ըրած ըլլալով՝ այնպէս պատահեցաւ որ գործատան մէջ եղած արձաններուն ամէնն ալ նոյն պատերազմին մէջ անուն ունեցող զօրավարներուն կերպարանքներն էին: Յարգելի ծերունին անոնց նայելով ըսաւ. Կարծեմ ասոնք աւմէնքն ալ մեր դարուն դիւցազանց արձաններն են: Բայց ըսէ ինծի, բարեկամ, եթէ մարդ չըլլող էակի մը կեանքն առջեւ դառնալով ըլլայ եւ զքեզ զարմացնէ, արուեստիդ գործիքներն անոր կերպարանքը ձեռացրնելու կը գործածեմ:

Արուեստաւորն այս առաջարկութեան վրայ սկսաւ մտմտալ. եւ վերջապէս հարցուց. Այն մարդ չեղող էակն ի՞նչ է:

Հունս, ըսաւ ծերը: Քանդակագործն աս լսելով շփոթած մնաց. եւ այս բանս իրեն ամօթ ու նա-

խատինք սեպելով, միտքը դրաւ որ այն ծերը խելքը թռուցած պիտ'որ ըլլայ, որ իրեն ասանկ բան մը կ'առաջարկէ: Բայց առաջարկութիւնն ընողին հանդարտ եւ քաղցր դէմքն ու վեհ կերպարանքը զինքը կը ստիպէին որ այս համարումը մերժէ: Աերջապէս ըսաւ որ Քեզմէ լսածս պէտք է որ զիս զարմացնէ, վասն զի անանկ խնդիր մը դեռ ինծի եղած բան չէր: Ուստի նախ կ'ուզեմ իմանալ որ ստուգիւ կ'ուզեն, թէ ոչ՝ զիս ծաղր կ'ընես: Քսան տարիէ ի վեր մարդ ծաղր ըրած չունիմ, պատասխանեց ծերը:

Այն ատեն քանդակագործն ըսաւ թէ Աշխատութեան համար պահանջելու վարձքս գիտե՞մ, կրնամ այնչափ բան վճարել: Գիտեմ, պատասխանեց ծերը. եւ որպէս զի ապահով ըլլաս որ կրնամ վճարել, աս մատնին առ:

Այս ըսաւ ու մատնին հանեց անոր տուաւ, որ մատնի ըլլալէն գրեթէ ելած էր, վասն զի երկու քարէ զատ բոլոր վրայի քարերը հանուած էին: Բայց այն մնացած երկու քարը՝ շատ ազնիւ էին: Արուեստաւորին հետաքրքրութիւնն ասով աւելի գրգռուելով՝ Կ'աղաչեմ, յարգելի ծեր, ըսաւ, քու ո՞վ ըլլալդ եւ ի՞նչ ուզելդ շիտկէ շիտակ ըսէ:

Ի՞նչ ուզելս արդէն գիտես, պատասխանեց ծերը: Իսկ ո՞վ ըլլալս քեզի խոստովանիլը ստուգիւ դժուար բան է: ... Այսու ամենայնիւ վստահելով որ դաղտնի կը պահես, մէկու մը չես յայտնէր, քեզի ամէն բան կարգաւ կը պատմեմ: Լսէ գլխէս անցածները, եւ քեզմէ վկայէ որ ըսած էակս արձանի մ'արժանէ՞ է թէ ոչ:

Հայրս Հնդկաստանին մեծ մասին վրայ կ'իշխէր: Իւր պատերազմատէր հոգւովը տէրութիւնը շատ ընդարձակեց: Ամէն սահմանակիցներն իրմէ կը վախնային, ու հպատակները կը դողային: Իսկ ես անոր ըստ ամենայնի հակառակ բնութիւն ունէի. պզտիկուց կ'ուրախանայի յուսալով որ օր մը՝ ժողո-

վուրդս երջանիկ կ'ընեմ, խաղաղութեամբ թագաւորելով ու սրտերնին ինծի հետ կապելով:

Հայրս մեռնելէն քիչ մը յառաջ զիս քովը կանչել տուաւ, եւ այս մատնին ինծի յանձնելով ըսաւ. Բանի մը ժամ ետքն ակ զիս կարող պիտի չըլլաս տեսնել, եւ դուն տէր պիտ'որ ըլլաս այն բնդարձակ տէրութեան՝ որ իմ ղէնքիս զօրութեամբը ձեռք բերի ու պահեցի: Գիտեմ դուն քու բարուցդ սեպհական հեղութեամբն ու հանգարտութեամբը պիտի թագաւորես: Աստուած հետդ ըլլայ. բայց կենացս վերջին ատենը յաւալի դուշակութիւն մը զիս կը շարժարէ: Առ սա թանկագին մատնին, ու խօսք տուր ինծի որ անիկա մատեղ չես հաներ. կրնայ ըլլալ որ օր մ'անոր կարօտ ըլլաս: Ես խօսք տուի. հայրս ալ մեռաւ:

Գահակալութեանս օրը՝ ժողովրդեանս ցուցուցած անչափ սիրովս եւ ըրած անչափ բարիքներովս՝ նշանաւոր օր եղաւ: Տուրքերն իջեցուցի, բանտարկեալներն ազատեցի, սահմանակից տէրութիւններուն հետ խաղաղութեան դաշինք գրի: Շատ գիշեր արթուն կը կենայի, որպէս զի հպատակներս հանգարտ քնանան: Բոլոր ժողովրդեան՝ վրաս ունեցած սերն ու որդիական յարգութիւնը՝ ինծի քաղցր հատուցում մըն էր: Բանաստեղծներն իրենց երգերուն մէջ զիս բարերար աստուածներուն հետ կը համեմատէին:

Ոչ միայն իբրեւ թագաւոր՝ գոհ էի, հապա նաեւ իմ առանձին ու տանս վերաբերեալ իրերուն մէջ ալ գոհ ու երջանիկ էի: Բարի ամուսին եւ բնութեան ամէն ձիւրքերով զարդարուած որդի մը ունէի, որ տէրութեանս մէջ ամէնէն շնորհալի երիտասարդն ու ձիարշաւական հրահանգներու մէջ ամէնէն կիրթն էր: Իմ երկիրներս յարձակող սահմանակից ազգերուն գէմ պատերազմելու խրկուելով՝ յաղթութեամբ ետ դարձաւ. եւ թէպէտ նոյն ատե-

նէն թագաւորական թագով պսակուած էր, ի վերայ այսր ամենայնի իւր հայրասէր որդի ըլլալը՝ ինծի ունեցած հպատակութենէն միշտ կ'երեւար:

Ո՞վ զիս ամէն մարդէն երջանիկ չէր կարծեր: Ժողովուրդս՝ որ զիս կը պատուէր, մերձաւոր երկիրներուն հետ խաղաղ, հարստութեամբ լի, աղէկ քաղաքականացեալ կեանք կ'անցընէր, ես ալ երիտասարդական հասակիս բոլոր զօրութիւնն ու առողջութիւնը կը վայելէի: Այնպիսի յաջորդ մ'ունէի՝ որ աւելի իմ մահուանէս կը վախնար քան թէ անոր կը բաղձար. ասկից զատ՝ խիղճս հանգարտ էր, որ ամէն բանէն վեր է: Ո՛հ, ինչպէս նախանձելի էր իմ վիճակս: Մատնին ու հօրս խրատը որչափ անօգուտ բան կ'երեւար: Բայց այս արտաքին ու երեւակայական միութարութիւնները շուտով անհետ եղան:

Օր մը երբ որսի գացած էի, մարդիկներէս քիչ մը հեռացայ. մէյ մ'ալ մօտ անտառի մը մէջէն լալու ձայն առի: Ազգեմ նայիմ որ վագեր ժանեաց մէջ երիտասարդ մ'ինկեր է. աղեղս քաշեցի, դազանը զարկի պառկեցուցի: Ստոյգ մահուրնէ ազատած երիտասարդը ոտքս իյնալով եւ դողդոջուն ձեռուրները երկինքը վերցընելով՝ շնորհակալ կ'ըլլար: Ծառաներս առին զինքը պալատս տարին, հոն իրեն շատ դարման ըլլալէն ետքը՝ քիչ ատենուան մէջ բոլոր վերքերը բժշկուեցան: Ինծի ցուցուցած երախտագիտութիւնը սիրտս իրեն քաշեց, եւ քովս պահեցի: Երթալով վրան աւելի սէր կը ձգէի, եւ տեսնելով որ մեծ քանքար ունեցող մարդ է, տէրութեանս ծանր ու դժուարին գործքերը սկսայ իրեն յանձնել, վերջապէս զինքը մինչեւ փոխարքայ ըրի:

Այս բանս՝ իմ դժբախտութեանս սկիզբն եղաւ: Ապերախտս այն պաշտօնին հասնելուն պէս՝ փառասիրութեան սանձն ակ աղատ թող տուաւ, եւ

սկսաւ թագս յափշտակելու ետեւէ իյնալ: Իրեն շատ կողմնակից գտաւ զինուորաց մէջէն՝ որոնք իմ խաղաղ տէրութեանս վրայ գոհ չէին, որովհետեւ իմ ժամանակս հօրս ատենուան պէս յաճախ աւարառութիւն չկար: Փոխարքան մէկ կողմանէ գաղտուկ անոնք կը գրգռէր, որ պատերազմ ու տէրութիւնն ընդարձակել ուզէն, մէկալ կողմանէ ալ ինծի խորհուրդ կու տար որ անոնց խնդիրքը մերժեմ: Ես ալ իւր խորհրդեան անսալով՝ անոնց Չէ ըսածիս պէս՝ ինք անոնց գլուխն անցած ինծի դէմ զամէնքն ապստամբութեան գրգռեց: Ուրիշ ճար չմնաց ինծի, բայց եթէ իրեն դէմ պատերազմիլ: Ուստի հաւատարիմ հպատակներէս անհամար գնդեր գլուխս ժողովցի, եւ անոնց հրամանատարութիւնը որդւոյս յանձնեցի, որ տուած առջի երկու պատերազմներուն մէջ յաղթեց, իսկ երրորդ անգամուն զարնուեցաւ մեռաւ: Երբ որ անոր մեռած մարմինն առջեւս բերին, ինք իրմէս ելած՝ մէկէն վրան ինկայ, բայց քովէն ելած քանի մը թղթերը սրտիս անանկ մեծ ցաւ եղան, որ որդւոյս մեռնելուն վրայ ունեցած ցաւս անցուց: Ապերախտ պաշտօնեան մինչեւ որդիս ալ գլխէ հանած է եղեր, զարնուած ինկած օրը՝ իւր զօրաց մեծ մասովը թշնամեաց կողմը պիտ'որ անցնի եղեր: Այս էր՝ քովէն ելած թղթերէն իմացածս: Նոյն ատեն զօրացս գլուխն ես անցայ: Ժողովրդեան իմ վրաս ունեցած սէրն ասով աւելի գրգռեցաւ, թշնամւոյն կրկնապատիկ զօրութեան ալ դէմ կրնայի դնել:

Պատերազմին օրը բանակիս ալ թեւը՝ որուն անձամբ ես կը հրամայէի, արդէն թշնամին կը փախընէր. ձախ թեւին հրամանատար էր քաջ զօրապետ մը՝ որ հօրմէս մահուան դատապարտուած ու իմ միջնորդութեամբս ազատած էր: Ասանկ աւտեն ես որուն կրնայի աւելի վստահիլ, քան թէ անոր՝ որ իւր կեանքը շնորհելուս համար ինծի միշտ

երախտագէտ ըլլալու պարտական էր: Ի վերայ այսր ամենայնի անի ալ զիս մատնեց. իւր գնդերուն մեծ մասովը թշնամւոյն կողմն անցաւ:

Յուսահատած՝ անմիջապէս վրանս վազեցի, ուր որ ամուսինս կը կենար, եւ կ'ուզէի զինքն հետս առնել փախչիլ: Բայց ինչ դառն ցաւ ունեցայ երբ որ անիկա սկսաւ ինծի խորհուրդ տալ որ թշնամւոյս անձնատուր ըլլամ: Նոյն ատեն քանի մը հոգի վազելով եկան ըսին որ Ջօրքդ բոլորովին ջարդուեցաւ, եւ թշնամին արտօրանօք կու գայ: Անմիջապէս ձի հեծայ, Ով որ զիս կը սիրէ՝ ետեւէս գայ ըսելով, սկսայ փախչիլ:

Հաղիւ յիսուռնուհինգ հոգի ետեւէս եկան: Այն գիշերուն մօտ անտառ մը հասանք, ուր որ հարկադրեցանք կենալ, վասն զի ձիերն ալ չէին կրնար քալել: Այցած ժամանակ իմացայ որ ան յիսուռնուհինգ հոգւոյ մէջէն մինակ տասը հոգի մնացեր են քովս:

Յօգնութենէս քունս կոխելով՝ շուտ մը քնացայ: Արշալուսին մօտ երբ արթնցայ ինք զինքս բոլորովին առանձնութեան մէջ գտայ. ան տասը հօգին ալ զիս թողուցեր գացեր էին: Չիս քիչ մը հեռուն կ'արածուէր, շունս ալ ոտքիս տակ պառկած էր: Նոյն օրէն սկսեալ՝ քանի մ'օր շարունակ ամենեւին ձիուս հանգիստ չտուի, շունս ալ հաւատարմութեամբ ետեւէս կու գար: Ջգեստս փոխած ըլլալով՝ հասարակ մարդ կ'երեւայի, անոր համար բոլոր տէրութեանս երկիրներուն մէջէն առանց մէկէն իմացուելու կրնայի անցնիլ:

Օր մը երբոր Պարսից սահմանէն վաթսուն մղոնի չափ հեռու գեղի մը գինեւունն էի՝ լսեցի որ Հնդկաստանի նոր թագաւորը (ապստամբ փոխարքան) զիս կամ մեռած կամ կենդանի գտնող բերողին մեծ վարձք խոստացեր է: Եւ այս վախճանաւ հանած հրովարտակին մէջ իմ կերպարանքս տեղն ի տեղը ստո-

րադրած է եղեր: Աս բանս պատմողն իմ բանակէս դարձող երիտասարդ մըն էր: Որչափ կարելի էր՝ զիս ծածկելու կ'աշխատէի, բայց ինծի կ'երեւար որ նոյն իսկ երեսս չցուցընելու ջանքս զիս կասկածելի կ'ընէր: Երիտասարդ զինուորը մտադրութեամբ ինծի կը նայէր, ու կը լսէի որ ընկերին հետ քթին տակէն խօսած ատեն իմ անունս կու տար: Նոյն ատեն խելքս վրայէս գնաց:

Քիչ մ'ետքն ինք իրենս գալով՝ անանկ մէկ ատեն՝ որ ինծի նայող չկար, մէկէն պատուհանէն վար ցատքեցի, շունս ալ ետեւէս եկաւ: Ասանկով գացի ուր որ կէսօրէն յառաջ ձին կապած էի՝ անկէ քակեցի, վրան հեծայ, սկսայ անտառի մը մէջէն արտորանօք փախչիլ. նոյն գիշեր տեղ մը չկեցայ, միօրինակ յառաջ գացի: Լուսննալու մօտ ձիս յոգնութենէն ինկաւ փուռեցաւ, ալ չկրցաւ ելլել: Խեղճ կենդանւոյն վրայ լալով՝ Գոնն ալ զիս թող տաս պիտի եղեր, ըսի. բայց գէթ քու ուղեւորդ չես թողուր, հապա ստիպուած ես: Ո՛ւր են ան անօրէնները՝ որ իմ յաջողութեանս ատեն չորս դիս առած էին, ես ալ զերենք հայրական սիրով կը սիրէի ու կը հոգայի, երանի թէ ինծի ունեցած պարտաւորութիւններնուն կէսը հատուցանէին:

Այս բսելով կենդանին թողուցի, վասն զի կորսընցընելու ժամանակ չունէի: Անկէ սկսայ ոտօք ու միայն հաւատարիմ շանս ընկերակցութեամբ յառաջ երթալ, եւ մեծ նեղութիւն քաշելով՝ տէրութեանս վերջին սահմանները հասայ:

Մինչեւ մութ գիշեր արտօրալ շարունակեցի. բայց ալ յառաջ չկրնալով երթալ, գլուխս մամռի կոյտի մը վրայ դրի բսելով՝ Հոս պառկիմ մինչեւ որ մահը գայ զիս ազատէ:

Քաղցն ու յոգնութիւնը զիս վերջին աստիճանի կը նեղէին: — Շունս քովս նստած՝ աղաչելու կերպով մը երեսս կը նայէր, ու ձայնովը սրտի դառնու-

թիւնը կը յայտնէր: Վասն զի ինքն ալ բոլոր օրն ամենեւին բան կերած չէր, նախընթաց իրիկունն արդէն վերջին պատառը մէջերնիս բաժնած էինք: Վրան ինկայ եւ լալով ըսի. Թէ որ քաղցդ անցընելու բան մ'ունենայի, որչափ յօժարութեամբ կու տայի: Կարծես թէ հաւատարիմ կենդանին բերնէս ելած խօսքերուն իմաստն ու թափած արցունքիս պատճառը հասկըցաւ. ինծի աւելի գութ ու խանդաղատանք ցուցընելով՝ սկսաւ ձեռքս լղել, անգամ մ'ալ ձայնովը սրտին սաստիկ դառնութիւնը յայտնեց, ետքը վազելով գնաց աչքէս աներեւոյթ եղաւ:

Բարեկամ, գուցէ չես հաւատար, բայց բսելիքս ճշմարտութիւն է. շանս փախուտը զիս աւելի խռովեց ու դառն վիշտ պատճառեց, քան թէ փոխաբայիս մատնութիւնը, դահիս կորուստն եւ նոյն իսկ որդւոյս ու կնոջս ինծի ցուցուցած անհաւատարմութիւնը: Գոնն ալ, դոնն ալ քու ողորմելի տէրգ պիտի թողուս եղեր: Այս ըսի, ու Լքած եւ ցաւով անյոյս՝ գետինն ինկայ:

Չեմ գիտեր թէ այս վիճակիս մէջ որչափ ատեն կեցայ, մէյ մ'ալ յանկարծ շանս ուրախութեան ու ուրբով գետինը փորելու ձայնէն սթափեցայ: Աշուրներս դժուարաւ կրցայ բանալ. նայիմ որ հաւատարիմ բարեկամս դարձեր եկեր է: Բերանն արիւնտեր ու ուրբիս տակ նապաստակ մը բերեր դրեր էր: Նոյն ատեն ինչ զգածմունք ունենալուս վրայ չեմ ուղեր խօսիլ, որովհետեւ անանկ մարդու մը հետ կը խօսիմ՝ որուն իմ զգածմունքս մեկնելու հարկ չկայ, արդէն ինքիւրմէ կրնայ հասկընալ:

Այն սնունդը, զոր հարկադրեցանք կէս հում ուտել՝ բոլոր օրուան բաւեց. իրիկունը տէրութեանս սահմանէն անցայ, Պարսկաստան մտայ, ուր կը յուսայի որ ձեռք իյնալու վախէն ազատ՝ գլուխս գետինը կրնամ դնել:

Հոս բարի ծերու մը քով ընդունելութիւն գտայ, քանի մ'որ մինչեւ Սպահան գացող կարաւանին ելլէին իւր քովը կեցայ, ետքն նոյն կարաւանին հետ ճամբայ ինկայ: Ըրած երկայն ճամբորդութեանս ծախքին՝ մատանոյս վրայի ադամանդներուն ամէնէն փոքրը բաւական եղաւ: Հասած օրերնիս մայրաքաղաքին ճամբանները բազմութեամբ լեցուած գտանք: ճամբորդութեանս ընկերներն ասանկ անսովոր տեսարանին պատճառը հարցուցին, բայց դեռ պատասխան չառած՝ տեսածներէս ես բանը հասկըցայ: Արտաքոյ կարգի այլայլեցայ, այսու ամենայնիւ չեմ գիտեր ինչպէս ինք զինքս կրցայ բռնել ու այլայլութիւնս չյայտնել: Ապստամբ փոխարքայիս դեսպանը նոյն ատեն հանդիսութեամբ քաղաք կը մտնէր իմ անձնական փղիս վրայ նստած: Այն ալ իմ մտերիմ բարեկամներէս մէկն էր: Հազար անգամ երդմամբ խօսք տուած էր որ մինչեւ վերջին շունչն ինծի հաւատարիմ մնայ, եւ հիմայ եկած կը խնդրէր որ եթէ Պարսից երկիրը մահեմ՝ զիս բռնեն իւր ձեռքը մատնեն: Տարի մ'առաջ Պարսից թագաւորին գահը մեծ վտանգէ մ'աղատած էի, իւր ժողովուրդն ապստամբած ատեն՝ անհամար զօրք խրկելով՝ անոր օգնած էի. իսկ ինք աթոռս յափշտակողին հետ բարեկամութիւն ընելով եւ ուզածը խոստանալով՝ անոր փոխարէնը հատուց: Իմ կերպարանքիս ստորագրութիւնն անանկ ճիշդ ըրած էին, որ եթէ Հնդկաստանի թագաւոր եղած ատենուանս դէմքն անփոփոխ մնացած ըլլար, անտարակոյս ամէնքը զիս կը ճանչնային. բայց ինծի պէս փախրստական ու շաբաթներով անտառներու մէջ թափառող մարդու մը դէմքը՝ ընդարձակ գաւառներու եւ բազմաթիւ ազգերու իշխող թագաւորին դէմքէն անանկ տարբեր էր, որ անվախ՝ մէկ ամիս մըն ալ Սպահան կրցայ կենալ, առանց մէկէ մը ճանչցուելու:

Անկէ Կոստանդնուպոլիս անցայ, քաղաքէն հեռու առանձին տեղ մը տուն բռնեցի, եւ քսան տարի է որ հոս կ'ապրիմ առանց հաղորդակցելու մարդկային ազգին հետ, որ խաբեբայ ու մատնիչ է: Քիչով դահ ըլլալու՝ մատանոյս վրայի ազնիւ քարերն ինծի բաւական եղան. ինչպէս կը տեսնես՝ դեռ վրան երկու քար կայ: Իմ վիճակիս համար՝ հոս մէկուն տրտունջ ըրած չէի, աչքէս արցունք թափած չունէի՝ մինչեւ երեկուան օրը, որ իմ բարեկամս, ձախորդութեանս ատեն ինծի ընկերացողը, հաւատարիմ շունս ծերութենէն մեռաւ: Բայց նոյն իսկ վերջին շունչը տուած ատեն՝ ձեռքս կը լզէր, ու կարծես թէ զիս առանձին թող տալուն համար՝ չուզելով կը մեռնէր:

Բարեկամ, մեռնելու օրս ալ կը մօտենայ, սրտեղս ապրելու քանի մ'որ ունիմ, ինծի համար այն երկու ազնիւ քարերուն մէկը բաւական է, մէկալը դուն առ, քու արուեստիդ գործիքներովն այս էակին արձանը քանդակէ, որ թէպէտ բանականութենէ զուրկ է, այսու ամենայնիւ իւր կենաց ընթացքին մէջ աւելի ազնուականութիւն, հաստատութիւն ու հաւատարմութիւն ցուցուց, քան թէ այն դիւցազունքները՝ որոնց արձան կը կանգնուի:

Արուեստաւորին սիրտը յարգելի ծերուն պատմածներէն շատ շարժեցաւ, եւ անոր առաջարկութեան հաճելով՝ Պատրաստ եմ, ըսաւ, նոյն վախճանաւ աշխատելու, միայն թէ ընելու երկու խնդիրքս յանձն առնես:

Ի՞նչ են, ըսաւ ծերը, ընելու երկու խնդիրքդ:

Նախ եւ առաջ, պատասխանեց արուեստաւորը, քարդ ետ առ, աշխատութեանս համար քեզմէ բան մը չեմ առնէր: Թէ որ այս առաջին խնդիրքս կ'ընդունիս, կը յուսամ որ մէկալ խնդիրքս ալ չես մերժեր: Ի՞նչ է մէկալ խնդիրքդ, հարցուց ծերունին:

Բոլոր մարդկային ազգին վրայ ունեցած ներքին ատելութիւնդ թող տուր: Ստուգիւ մարդիկներէն

շատ անգամ խաբուած ըլլալուդ իրաւացի ցոյցեր ունիս, բայց գիտցած ըլլաս որ այն անբան անասնոյն վըայ բնական ազդեցութեամբ յառաջ եկածը՝ կըրնայ նաեւ բանաւոր մարդն ալ խորհրդածութեամբ ու ներքին համոզմամբ ի գործ դնել: Կորսնցուցածիդ փոխարէն՝ արքունական պսակ չունիմ որ քեզի տամ, բայց այն վերջին կորստեանդ հատուցում կրնամ ընել՝ քեզի նոր բարեկամ մը գտնելով:

— Գո՛ւն:

— Այո՛, ես: Առանձնութիւնդ թող ու եկուր քովս բնակէ. տանս տէր եղիր, ու քու սիրելւոյդ եւ միակ հաւատարիմ մնացող էակիդ արձանը շինած ատենս՝ միշտ առաջիկայ եղիր:

Արուեստաւորն այս բանիս համար զինքն այնչափ թախանձեց որ ծերունին հարկադրեցաւ առաջարկութիւնն ընդունելու. եւ չզղջացալ: Հաւատարիմ կենդանւոյն՝ ինչպէս որ պէտք էր արձան մը կանգնուեցաւ, բայց ամենեւին մէկը նշանակութիւնը չէր գիտեր՝ մինչեւ թագաւորին մեռնելը, երբ որ արուեստաւորն եղածը տեղն ի տեղն իւր բարեկամներուն պատմեց: Կ'ըսուի որ մինչեւ 1453ին Սուլթան Մահմեդին Կոստանդնուպոլիս առնելու ատենը նոյն արձանը կը կենար:

Գ • Ս Ո Ւ Ա Կ

Կ Ա Մ

Ե Ր Ա Ն Տ Ա Գ Ի Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա. Հովհ. Կոչան.

ԱՊՐԻԼԻՆ վերջերը Սղեռնֆելտի կոմսուհին՝ իւր որդւոյն եւ երկու աղջկանցը հետ կառքով իւր երկիրները կ'երթար, որ գարնան գեղեցիկ օրերն հոն անցընէ: Ճամբան կառավարը շփոթելով՝ անտառի մը մէջ մտնեցաւ, եւ որովհետեւ գետինը շատ խորտուբորտ էր, կառքը մեծ դժուարութեամբ քիչ մը տեղ յառաջ երթալէն ետեւ՝ անուին մէկը կոտորեցաւ: Ճամբորդները կառքէն վար իջան: Բայց կոմսուհւոյն սիրտն այս դժբախտութեան վրայ շատ նեղացաւ եւ այլայլեցաւ, վասն զի արեգակը մարը մտնելու մօտ էր: Օրիորդները սաստիկ հոգի մէջ էին, վախնալով որ գիշերն անտառին մէջ պիտի անցընեն: Կոմսիկը թէպէտ զանոնք հանդարտեցընելու կ'աշխատէր, բայց պարապ տեղ: Անխոհեմ կառավարը նեղ մտած՝ ճամբաներուն գէշութեան վրայ կը բարկանար, եւ ինչ ընելէքը չէր գիտեր:

Մէյ մ'ալ տեսան որ անդիէն հովիւ տղայ մը վազելով դէպ իրենց կու գայ: Տղան քաղաքավարութեամբ մ'իրենց բարեւ տալէն ետքը՝ Տիկնայք, ըսաւ, մի հոգաք. եղած դժբախտութեան ճարը դիւրին է, կոտրած անիւր մօտաւոր գեղին մէջ կրնայ դիւրութեամբ շինուիլ, հոն ճարտար կառագործ մը կայ: Այս ճամբան զձեզ շուտ մը հոն կը հանէ: Կ'առագործը քիչ ատենի մէջ կառքն այնպէս կը նորոգէ, որ կարող ըլլաք ճամբանիդ յառաջ տանիլ: ԲԱՐ. ՎԷՊ.

Այս խօսքերէն ետքը՝ բան մը փնտռելու պէս չորս կողմը սկսաւ հայել, եւ ուրախութեամբ Ահաւասիկ փայտ մը, ըսաւ, որ կառքը բանեցընելու շատ աղէկ կու գայ, եւ ասով կառքը կամաց կամաց մինչեւ գեղ կրնայ երթալ: Ստուգիւ կառքով հոն երթալու ճամբան թէ գէշ եւ թէ շատ ատեն հարկաւոր է, բայց ուրիշ ճար չկայ: Ի վերայ այսր ամենայնի թէ որ կը հաճիք՝ թող կառավարը կառքով երթայ, եւ ես զձեզ անտառին մէջէն այնպիսի ճամբէ մը տանիմ, որ չէ թէ մինակ գեղեցիկ ու զուարճալի է, այլ նաեւ շատ ալ կարճ:

Կոմսուհին այս խօսքին հաւանելով՝ տղան շուտ մը զնաց փայտը բերաւ, եւ կառավարին օգնելով՝ չուանով մը կառքին կապեցին, որով կրցաւ կամաց կամաց այն խորտուբորտ ճամբէն երթալ: Իսկ կոմսուհին եւ իւր զաւակները տղուն հետ գեղեցիկ վտակի մը քովէն՝ զանազան ծաղիկներով զարդարուած գալարածեւ ճամբէ մը սկսան յառաջ երթալ:

Քիչ մը քալելէն ետեւ՝ յանկարծ սոխակ մը անուշ ու քաղցր ձայնով սկսաւ երգել: Ամէն ալ կանկ առին, որ կարենան աղէկ մը մտիկ ընել: Կոմսուհին եւ իւր զաւակներն ծառի կոճղի մը վրայ նստեցան: Ամէն կողմ հանդարտ եւ խաղաղ էր. իրիկուան քաղցր հովէն շարժած տերեւներու թեթեւ խորշակելէն, եւ յստակ առուակի մը կարկաչելէն ուրիշ բան չէր լսուեր:

Երբ որ սոխակը լռեց՝ կոմսուհին սաստիկ զմայլած ըսաւ. Տէր Աստուած, այս ի՞նչ սիրուն երգ էր: Հարիւր Ֆիորին կու տայի որ մեր գեղի պարտիզին մէջ ասանկ թռչուն մ'ունենամ: Քաղաքը շատ անգամ ասանկ սոխակներու երգեր լսած եմ, բայց ի՞նչ տարբերութիւն: Հոս լսիկ անտառին մէջ՝ որ լուսինն իւր արծաթափայլ ճառագայթները երկնից ընդարձակ կամարին մէջ կը սկսի ծագել, որ երեկոյեան

աստղը՝ պայծառ թագուհւոյ մը պէս՝ իւր անհամար ընկերներուն մէջէն կը բարձրանայ, հոս՝ գեղեցիկ բնութեան ծոցը՝ սոխակին սքանչելի երգն այնպիսի զմայլեցուցիչ ու քաղցր բան մըն է, որ զիս սաստիկ շարժեց: Այո, կը կրկնեմ ու դարձեալ կը կրկնեմ, շատ սիրով հարիւր Ֆիորին եւ աւելի եւս կու տայի, որպէս զի մեր գեղի տան պարտիզին մէջ այս տեսակ թռչուն ունենամ:

Այնպէս, ըսաւ տղան. հարիւր Ֆիորինը քիչ բան չէ. եւ վաստակելու առիթը դիւրաւ ձեռք չ'անցնիր:

Կոմսիկն իրեն նշան ըրաւ՝ որ լռէ, վասն զի սոխակը նորէն երգելու սկսած էր: Բայց որովհետեւ գիշերը կը կոխէր, կոմսուհին քիչ մը ժամանակ ալ մտիկ ընելէն ետքը՝ ակամայ ճամբայ ելաւ ու գէպի գեղ սկսաւ երթալ: Տիկնայք առջեւէն կը քալէին. իսկ կոմսիկը հովիւ տղուն հետ ետեւ մնալով՝ սկսան մէջերնին խօսիլ: Ինծի կ'երեւայ որ, ըսաւ տղան, տիկինը դիւրաւ կրնայ թռչնոյ վանդակ մը հոգալ:

Խօսքը վանդակի մը մէջ փակուած սոխակի վրայ չէ, պատասխանեց կոմսիկը. մայրս մեր պարտիզին անտառներուն մէջ կ'ուզէ այս սիրուն թռչնոյն գեղեցիկ երգը լսել:

Գեղջուկը քիչ մը ինք իրեն մտածելէն ետեւ՝ պարտիզին եւ մէջի ծառերուն ու թփերուն տեսակին վրայ տեղեկութիւն ուղեց, եւ ետքը՝ իւր յուսամ որ, ըսաւ, ձեր պարտիզին անտառները կամաց կամաց սոխակով կը լեցուին: Իմ թռչնորդ բարեկամներէս մէկը սոխակ բռնելու կերպը սորվեցուցած է ինծի: Միտքս դրածս անկարելի է որ կարող ըլլամ այս շարաթ կատարել, բայց խօսք կու տամ որ ստուգիւ եկող շաբաթ ձեր պարտիզին արձագանգները սոխակներու երգերով հնչեն: Մէյ մը հարիւր Ֆիորինը ձեռք ձգէի:

Կոմսիկը հարցուց որ Հարիւր Ֆիորինն ի՞նչ պիտի ընես:

Ի՞նչ պիտի ընեմ, պատասխանեց տղան՝ հառա-
չելով մը, ո՛հ, այս ստակն իմ երջանկութեանս պատ-
ճառ կրնայ ըլլալ: Նայեցէք, Պարոնիկս, իմ հայրս
բանուոր է. այս մօտերը առողջութիւնը շատ տկա-
րացաւ, եւ հիմայ հիւանդ կը պառկի: Այսօր ծամբայ
ելայ՝ որ երթամ զինքը տեսնեմ ու հօգամ, որով-
հետեւ երկու տարի է որ մայրս մեռած է եւ տան
մէջ մարդ չկայ: Ես այս անտառին բերանն եղած կա-
լուածը վարձքի բռնող գեղացւոյն քովը մտած եմ, որ
հօրս ծանրութիւն չըլլամ: Այն ալ զիս իւր այծերը
պահպանելու կը գործածէ. բայց ասով բան մը չեմ
վաստիկիր: Հաստ անգամ ծառի մը տակ նստած եւ
իմ փոքր հօտս արածած ատենս՝ ինք իրենս կը
մտածեմ որ Այս գործքս՝ խելք ու միտք ունեցող
մարդու մը պատշաճ զբաղմունք չէ. կենդանի պահե-
լը երեւելի բան մը չէ: Յաճախ կու լամ եւ Աստու-
ծոյ կ'աղաչեմ որ ինծի օգնութիւն ընէ, որպէս զի
մեծնայէն ետեւ՝ կարող ըլլամ ընկերութեան օգտա-
կար անգամ ըլլալ:

Մեծ բաղձանք ունիմ արուեստ մը սորվելու, կա-
ռագործութեան շատ սէր ունիմ: Ար տեսնեմ որ
անտառին մէջէն կոշտ փայտ մը կտրեն ու անկէ գե-
ղեցիկ կառք մը շինելը՝ զարմանալի բան է: Հաստ
անգամ ասոր վրայ ձեր կառքին անիւը շինող կա-
ռագործին հետ խօսեցայ եւ աղաչեցի որ զիս իրեն
աշկերտութեան առնէ: Բայց միշտ կը պատասխանէ
թէ Պէտք է որ յիսուն ֆիորին տաս. ասկից զատ
կ'ուզէ որ մաքուր զգեստ հագնիմ, եւ բաւական
ձերմկեղէն ալ ունենամ: Կառագործն աղէկ մարդ է.
բայց կ'ուզէ որ ամէն բան մաքուր ու կարգաւորեալ
ըլլայ. անպիտան զգեստներովս զիս քովն առնուլ
չ'ուզեր: Այսպէսով աշկերտութեան ու զգեստի հա-
մար հարկաւոր եղած ստակը հարիւր ֆիորինի կը
հասնի: Բայց ես ուսկից կրնամ այսչափ ստակ գտնել:
Հայրս բոլոր ունեցածն ինծի համար կ'ուզէ զոհել:

Բայց ամէն ունեցածը չունեցածը ծախելու ալ ըլլայ՝
չի կրնար հարիւր ֆիորին վճարել:

Տղան ասոնք խօսելու ատեն՝ աչուքներէն առատ ար-
ցունք կը թափէր: Մի լար, ըսաւ իրեն կոմսիկը՝ շար-
ժած ձայնով: Թէ որ ըսածներդ ստոյգ են, ես քե-
զի կ'օգնեմ: Գնա, քու բարուցդ եւ հօրդ չքաւո-
րութեան վրայ գեղեղ ժողովրդապետէն վկայա-
կան մը բեր, ես քեզի համար կառագործին յիսուն
ֆիորին վճարելով՝ զքեզ իրեն քովն աշկերտ կը
ղնեմ: Սոխակն առջի անգամ մեր պարտիզին մէջ
երգելուն պէս՝ այս ստակը կ'ընդունիս: Իսկ մնացած
յիսուն ֆիորինն ալ կը հագանք: Բայց սոխակին մեր
պարտիզին մէջ երգելէն յառաջ՝ մէկու մը բան մը չըսես
պիտի: Կ'ուզեմ որ ասով իմ սիրելի մօրս յանկարծա-
կան ուրախութիւն ու զարմանք մը պատճառեմ:

Այս խօսակցութիւններով գեղն հասան: Կառա-
գործը կառքին անիւը ըմբոցեցած էր, եւ ծամբայ
երկելու համար ամէն բան պատրաստ էր: Կոմսիկը զկա-
ռագործը մէկդի առնելով՝ հարցուց որ Հովիւ տղան
կը ճանչնաս: Կառագործը տղուն ըսածները հաս-
տատեց, եւ անոր բարի վարուցն եւ հօրը վրայ
ունեցած սիրոյն ու յարգութեան աղէկ վկայութիւն
տուաւ: Այս մօտերը գտնուող տղոց՝ ամէնէն խելօքն
է, ըսաւ. միանգամայն աղնուական սիրտ ու սուր
խելք ունի, շատ ալ աշխոյժ է: Հատուցուրէն զինքն
ինծի աշկերտ կ'առնուի, թէ որ իմ սեպհական վի-
ճակս թող տալու ըլլար. բայց յիսուն ֆիորինէն
պակասով՝ չեմ կրնար քովս առնել:

Կոմսուհին կառագործին ստակը տուաւ, եւ հովիւ
տղուն ալ առատ պարգեւ տալով՝ կառքը մտաւ:
Կոմսիկը ցած ձայնով մը իրենց գղեակին անունը
տղուն զրուցելէն ետեւ՝ Եթէ սոխակը յաջողքնես
բռնես, ըսաւ, գաղտուկ դղեակը բեր. ես յառա-
ջագոյն պարտիզպանին կը զրուցեմ: Դուն իրեն գնա,
անիկայ քեզի դնելու տեղը կը ցուցնէ:

Այս ըսելէն ետեւ կառքը մտնելով՝ մօրը քովը նստեցաւ: Կառավարն ուրախութեամբ մը փողը հընչեցուց, եւ ձիերուն զարնելով՝ սկսան երթալ:

Բ. ՍԻՒԿԻ ԲՆԻԷ:

Շուրջ տղան՝ որուն անունը Գէորգ էր, աճապարեց գնաց իւր հօրը, թէպէտ եւ ատենն ուշ էր եւ գրեթէ երկու մօտն ճամբայ պէտք էր ընել: Հոն հասած ժամանակը՝ իւր սիրելի հայրը վտանգէ դուրս եւ գրեթէ առողջացած տեսնելով՝ սաստիկ ուրախացաւ: Կոմսուհիէն առած ստրկոյն երկրորդ օրը գնաց շէշ մը հին գինի, միս եւ ճերմակ հաց գնեց, եւ ինքն անձամբ մնի ջրով ապուր մ'եփեց, որ շատ մեծ օգուտ բուս խեղճ հիւանդին:

Հայրն այսպէս հոգալէն ետեւ՝ երրորդ օրը կանուխ ելաւ մօտաւոր անտառին նոյն տեղը գնաց, ուր որ երեք օր յառաջ սոխակին երգը լսած էր: Չորս գին աղէկ մը փնտռելէն ետեւ՝ վերջապէս ուռիի ծառի մը վրայ թռչնոյն բոյնը գտաւ, որուն մէջ հինգ գեղեցիկ ձագ կար: Անմիջապէս ասոնց հայրն ու մայրը բռնելու համար ասդին անդին զանազան դարաններ գրաւ, եւ ինք դարձաւ իւր հայրը հոգալու: Գէպի կէսօր նորէն անտառ եկաւ. եւ ի՛նչ ուրախութիւն ու ցնծութիւն չղգաց՝ երբ որ երկու սոխակն ալ բռնուած տեսաւ:

Արդէն յառաջագոյն վանդակ մը պատրաստած ըլլալով՝ շուտ մը թռչուններն ու ձագերուն բոյնը մէջը դրաւ, ու բոլոր զօրութեամբ դէպ ի Սրեառնֆելտի գղեական սկսաւ վազել: Պարտիզպանը կոմսիկին հրամանին համաձայն՝ զինքը շատ սիրով ընդունեցաւ, իրեն աղէկ կերակուր տուաւ ու գղեկին ընդարձակ պարտիզին մէջ պտրտուց: Գեղջուկ տղան շատ զարմացաւ, երբոր տեսաւ այն գեղեցիկ ծառերով զարդարուած երկայն բարակ ճամբաները, այն

տեսակ տեսակ սիրուն ծաղիկներով զարդարուած մարդագետիկները, այն մարմարինէ շինուած ագնիւ ամաններն ու արձանները, վերջապէս այն ամէն գեղեցիկութիւնները՝ զորոնք կարծես թէ բնութիւնն ու ճարտարութիւնը իրարու հետ մրցելով՝ հոն ժողոված էին:

Ստուգիւ ամէն մէկ քայլին նոր նոր ու զարմանալի բաներ կը տեսնէր: Պարտիզին մէջ տեղը սիրուն զով անտառակ մը կար, որուն մէջ միայնարան մը շինած էին՝ դրսի գին ծառի կեղեւներով պատած ու վրան յարդով գոցուած: Անկից քիչ մը հեռու պզտիկ սահանք մը արուեստական ժայռի մը վրայէն իջնալով, խոխոջալով իւր ականակիտ ալեքները՝ հազար տեսակ հոտաւէտ ծաղիկներով զարդարուած մարդագետնոյն մէջէն կ'անցընէր, եւ միայնարանին առջեւէն կը սահէր կ'երթար: Ասիկա կոմսուհւոյն ամէնէն սիրելի տեղն էր, եւ ամառուան բնակութիւնը գտնուած ատեն՝ գրեթէ օր չէր անցներ որ նոյն տեղը քիչ մը ատեն չկենայ:

Ասկից յիսուն քայլ հեռու՝ գետակին անդիի կողմը թանձր թփերու մէջ բարձր ուռի մը կար, ըստ ամենայնի այն ծառին նման՝ որուն վրայ Գէորգ սոխակին բոյնը գտած էր: Երբ որ գիշերը կոխեց, հովիւ տղան գնաց բոյնը հոն տեղաւորեց, վանդակն ալ բանալով հայրն ու մայրը թող տուաւ. եւ ինք լուծութեամբ ետ դարձաւ, գնաց պարտիզպանին քովը նոյն գիշերն անցուց:

Երկրորդ օրը Գէորգ առտուանց կանուխ ելլելով՝ պարտէզ գնաց, ուռիի քովի թփերուն մէջ պահուրտեցաւ: Անկից միտ դրաւ որ ձագերը սաստիկ պոռալով՝ անօթութիւններն կը յայտնէին: Քիչ մը վերջը տեսաւ որ հայրն ու մայրը ծառին վրայէն թռչնելով՝ կը մօտենային եւ ձագերնուն կերակուր կը բերէին: Ասոր վրայ արտաքոյ կարգի ուրախանալով գնաց իւր գործքին յաջողութիւնը կոմսիկին իմացուց:

Ազնիւ, ըսաւ կոմսիկը՝ քաղցրութեամբ մը Գէորգայ ուսերուն ղարնելով, ճարպիկ տղայ մըն ես եղեր: Յիսուն Փիորինն արդէն քուկդ է. իսկ մնացած յիսուն Փիորինն ալ շատ չ'անցնիր կ'ընդունիս:

Ետքը գնաց քոյրերուն ալ խմացուց իր դիտաւորութիւնը, որ էր՝ իրենց սիրելի մօրն անուան օրն իրեն քաղցր զարմանք եւ ուրախութիւն մը պատճառել: Աղաչեց որ ամենեւին բան մը չըսեն: Իրենք ալ իրենց զբօսանաց համար տրուած ստըկէն քիչ մը բան բերելով՝ հովիւ տղուն խոստացուած յիսուն Փիորինը շուտ մը ժողովեցին:

Գ. Բաղդր զարմանք:

Երկու օր օգը սաստիկ տխուր եւ անձրեւոտ ըլլալով՝ կոմսուհին պարտեղ չլրցաւ ելլել. երրորդ օրը որ իւր անուան օրն էր, ամէն կողմէն հիւրեր գալով՝ գլեակին մէջ մեծ խրախուճք եղաւ: Աերջապէս իրիկուան դէմ հիւրերը տեղերնին գացին:

Սա գեղեցիկ իրիկունը տան մէջ չնստինք, ըսաւ կոմսուհին իւր զաւկներուն, եւ բոլոր օրն ունեցած աղմուկներնէս հանգչելու համար երթանք պարտեղը պտոյտ մ'ընենք:

Շատ սիրով, սիրելի մայր, ըսաւ որդին, եթէ կը հաճիս՝ թեթեւ ընթրիքնիս ալ միայնարանին քովի ծառերուն տակն ընենք:

Կոմսուհին առաջարկութեան հաւանեցաւ, ուստի եւ ամէնքը մէկտեղ կամաց կամաց քալելով՝ դէպ ի միայնարանին կողմը կ'երթային: Օրիորդները շատ անգամ աճուններուն քով կենալով՝ ամէնէն ընտիր ծաղիկներէն մէյմէկ փունջ կաղմեցին: Աերջապէս միայնարանն հասան, եւ ամէնքն ալ խոտեղէն նըստարանի մը վրայ նստեցան: Գիշերն եկաւ հասաւ, լուսինը սկսաւ իւր արծաթափայլ լոյսը ծառերուն ճիւղերուն մէջէն արձակել, եւ ճառագայթները գե-

տակին ալիքներուն զարնելով՝ կարծես թէ ջրէն կրակ կ'ելլէր: Միայնարանին չորս կողմն ամաններով յասմիկ եւ անոր նման ուրիշ ծաղիկներ շարուած էին, որոնք սքանչելի անուշահոտութիւն մը կը բուրէին:

Ի՞նչ երջանկութիւն է, սիրելի զաւկներս, ըսաւ կոմսուհին, որ քիչ մը յառաջ անցուցած աղմկալից օրերնէս ետքն այսպէս ձեզի հետ միացած՝ կ'ունենամ: Ստուգիւ աշխարհիս խռովալից հաճութիւնները՝ այս իրիկուան քաղցր ուրախութեան քովը ոչինչ են: Ի՞նչ է թագաւորական սրահներուն չքեղութիւնը՝ բնութեան պարզ գեղեցկութեան քով. ինչպէս անհամ ու ձանձրանալի կ'երեւան երեւելի ընկերութիւններու մէջ եղած խօսակցութիւնները, երբ որ ընտանեաց մէջ եղած մտերմական խօսակցութիւններուն հետ կը համեմատուին:

Ամէնքն ալ այս խօսքին հաւանեցան եւ հաստատեցին որ իրենց սիրելի մօրը քովն ունեցած հաճութեան պէս՝ տեղ մ'ունեցած չեն: Այս ըսելով՝ նորէն սրտանց իւր անուան օրը շնորհաւորեցին, եւ իրենց սէրը, յարգութիւնն ու իղձերը նորոգեցին:

Սիրելի զաւկներս, ըսաւ կոմսուհին, միշտ բարի, համեստ ու բարեպաշտ եղէք, այնպէս՝ ինչպէս որ մինչեւ այս օրս էիք. այն ատեն երկրիս վրայ ամենեւին ուրիշ բանի բաղձանք չեմ ունենար, այն ատեն ստուգիւ կրնամ ինք զինքս ամէնէն երջանիկ մայրը սեպել:

Կոմսուհին այսպէս խօսած ատեն՝ մէկէն ի մէկ կեցաւ: Ո՛հ, ի՞նչ կը լսեմ, ըսաւ զարմանալով մը. այս երգը՝ միթէ սոխակի երգ չէ՞... Չէ, անկարելի է. այս պարտիզիս մէջ սոխակ չի կրնար ըլլալ...: Բայց չէ, չեմ խաբուիր... ստուգիւ անտառներու սիրուն ու քաղցրաձայն երգչին ձայնն է. արդեօք ի՞նչ դէպքով հոս եկեր է:

Կոմսիկը բանը վեր ի վերոյ մը պատմեց: Տիկինն ուրախութենէն ինք իրմէ ելած էր: Չաւակները

գրիկեց ու շնորհակալ եղաւ որ իրեն այսպիսի քաղցր զարմանք եւ ուրախութիւն մը պատճառեցին:

Այն ատեն կոմսիկը ճամբան հովիւ տորւն հետ խօսածներն ու իրեն յիսուն ֆիորին պատրաստեւին ալ պատմելով՝ Մի տհաճիւր, սիրելի մայր, ըսաւ, որ մեր զբօսանաց համար մեզի տրուած ստակին մէկ մասն այս ուրախութիւնը քեզի պատճառելու համար գործածել ուղեցինք. որովհետեւ մեր սիրելի մօրն ամենափոքր բաղձանքը կատարելու համար՝ յիսուն ոսկի ալ տալու ըլլայինք՝ քիչ էր: Ստոյգ է որ հովիւ տղան այս բոյնը քիչ ստրկով ալ մեզի կը բերէր, բայց այս գործքիս մէջ մեր դիտաւորութիւնը միանգամայն բարի գործք մ'ալ գործել էր, որուն կը յուսանք որ չես տհաճիր: Օր մը այն խեղճ տղան կրնայ ընկերութեան օգտակար մարդ մ'ըլլալ, եւ մեր յիսուն ֆիորինով իւր երջանկութեան հիմը դրած կ'ըլլանք:

Ձեր ազնուական բնութեանն ու իմ փոքր բաղձանքս ալ կատարելու ունեցած փոյթերնուդ վրայ շատ ուրախացայ, պատասխանեց կոմսուհին: Ի վերայ այսր ամենայնի կը խոստովանիմ որ աւելի եւս ուրախութիւն կը պատճառէ ինծի ձեր բարեսրտութիւնն ու խեղճ տղու մը ձեռք բռնելնդ: Միայն թէ կը բաղձայի գիտնալ որ արդեօք այն բարեքն ընդունող տղան արժանի է, որպէս զի չըլլայ որ մեր բարերարութիւնը գէշի գործածէ:

Ասոր վրայ ապահով կրնաս ըլլալ, սիրելի մայր, պատասխան տուաւ որդին. եւ կառաքործին հետ ըրած խօսակցութիւնը պատմէն ետեւ՝ այս ալ աւելցուց թէ աւելի ապահով տեղեկութիւն մ'առնելու համար գեղին ժողովրդապետին նամակ մը գրեցի, որուն արտաքոյ կարգի աղէկ պատասխան մ'ընդունեցայ: Եւ խօսքը լմնացուց ըսելով որ Այս վկայութիւններուն նայելով՝ կարծեմ թէ ստակնիս օգտակար բանի մը գործածած կ'ըլլանք:

Լաւ, պատասխանեց կոմսուհին, ձեր պատրաստած յիսուն ֆիորինին վրայ՝ յիսուն ալ ես կ'աւելցունեմ, որպէս զի խոստացուած գումարն ամբողջանայ. երբ որ տղան ստակը տուն տանելու ըլլայ՝ կը յուսամ որ հայրն ու որդին այնչափ կ'ուրախանան, որչափ որ ես ձեր այս գեղեցիկ ու վեհանձն գործքն իմանալով ուրախացայ:

Ասանկով քիչ մ'ալ նոյն տեղը նստէին եւ ընտանեկան խօսակցութիւններով թեթեւ ընթերիներն ընելէն ետեւ՝ ուրիշին բարիք ընողին զգացած սրտի հաճութեամբ տուն դարձան:

Գ. Կատարած:

Երկրորդ օրն առտուանց կանուխ կոմսիկը Գէորգը խուցը կանչել տուաւ, եւ խոստացած հարիւր ֆիորինը տուաւ: Տղան բարերարին ձեռքը ստեպ ստեպ պագնելով՝ իւր շնորհակալութիւնն յայտնելէն ետեւ՝ արտօրնօք հօրը տունը վաղեց: Երբ աղքատիկ խրճիթին մօտ հասաւ պատուհանէն տեսաւ որ հայրը խուցը չէ. ու ծխանէն ելած թանձր մութը կը ցուցնէր որ խոհանոցը կերակուր կը պատրաստէ: Գաղտուկ խուցը մտաւ, եւ հարիւր ֆիորինը սեղանին վրայ կարգաւ շարեց: Երբ որ հայրը ներս մտաւ, պզտիկ սեղանը բոլոր արծաթէ դահեկաններով ծածկուած տեսնելով՝ զարմանքէն քայլ մը ետ գնաց, ու վերջը խիստ ձայնով մը պոռաց. Ուստի՞ գտար այսչափ ստակը. չըլլայ որ գողցած ըլլաս:

Ո՛հ հայր, կրնամ կասկածիլ որ այնպիսի գործ մը գործած ըլլամ, պատասխանեց Գէորգ: Ձէ, չէ: Գիտես որ պզտիկ թռչուն մը մեր անտառին մէջ կ'երգէր. ուստի այն թռչունն ինծի այս ստակը գտնել տուաւ, եւ կամ թէ Աստուած նոյն թռչունն իբրեւ գործիք ձեռք առաւ՝ զիս երջանիկ ընելու համար. հաւատաւ որ այսպէս է:

Չիս կը խաբեա. ի՞նչ, պիտի հաւտացընես որ այս թռչունը կտուցովը ստակները բերած ըլլայ, եւ կամ բոյնին մէջը գտած ըլլաս:

Չէ, այնպէս չէ, ըսաւ տղան. Աստուած ինձի ուրիշ զարմանալի կերպով մը գտնել տուաւ: Եւ սկսաւ մանրամասն պատմել ի՞նչ կերպով ձեռք բերելը. որուն վրայ ծերը սաստիկ ուրախանալով՝ Աստուծոյ շնորհակալ եղաւ:

Հօրը առաջին հոգն այն եղաւ որ որդւոյն պատշաճ զգեստ չինել տայ: Գերձակին, կօշկակարին ու ճերմրկեղէն շինողին՝ հարկաւոր եղած բաներն ապսպրեց: Գէորգ անհամբերութեամբ միշտ արուեստաւորներուն քովը կ'երթար կը նայէր որ երբ պիտի լինայ: Երբ որ ամէն բան պատրաստուեցաւ, հայրը զինքն առաւ կառագործին տարաւ, եւ արուեստը սորվելու համար որոշուած ստակը վճարելով՝ քովը դրաւ: Այսպէսով տղան երեք տարւան մէջ իւր վարպետին պէս աղէկ ու ծարտար կառագործ մ'եղաւ:

Վարպետ ելելէն քիչ մը ժամանակ ետքը՝ Գէորգ արուեստն աւելի կատարելագործելու համար ուզեց ուրիշ քաղաքներ պտըտիլ. բայց ծամբայ չելած՝ Սգեռնֆելտի դղեակը գնաց, որ նորէն մէյ մ'ալ շնորհակալ ըլլայ ընդունած բարիքին համար, եւ շինած գործքերը բարերարներուն առջեւ դնելով՝ ցուցնէ որ ընդունած շնորհքին անարժան չէր:

Կոմսուհին, կոմսիկն ու աղջիկները Գէորգ տեսնելով շատ ուրախացան: Կոմսիկն հետը երկայն խօսեցաւ, զանազան հարցումներ ըրաւ, եւ ընդունած ճիշդ պատասխաններուն վրայ զարմացաւ: Վերջը մայրը մէկ կողմն առնելով՝ ցած ձայնիւ մ'ըսաւ. Եթէ կ'ուզես մէյ մը հարցընենք որ արդեօք ծամբորդութեան հարկաւոր եղած ամէն բանն ունի: Գէորգ շատ դժուարութեամբ յայտնեց որ դեռ շատ հարկաւոր բաներ կը պահպին:

Որպէս զի այս երիտասարդն իւր ծամբան ընէ, ըսաւ կոմսուհին, պէտք է որ պատշաճ զգեստ հագած ըլլայ: Մեր օրերը թէ որ մէկն ուրիշ մ'առջեւ մաքուր ու նոր զգեստով չ'ելեր, երեսը նայող չ'ըլլար: Թող մեր գերձակն անոր զգեստները չինէ: Լաւ, լաւ, աղաղակեցին օրիորդները, մենք ալ անոր ճերմրկեղէնները կը պատրաստենք: Ես ալ քսակը կը հոգամ, ըսաւ կոմսիկը:

Շատ աղէկ, սիրելի զաւկըներս, ըսաւ կոմսուհին: Երբոր մարդ բարիք մը կ'ընէ, պէտք չէ միայն կէսն ընելով գոհ ըլլալ:

Ութ օրէն ետեւ՝ Գէորգ եկաւ դղեակը ներկայացաւ վերջին հրաժարական ողջոյնը տալու համար: Ահնուական ընտանիքը զինքը մեծ սիրով ընդունեցաւ: Կոմսուհին զինքը քովը նստեցուց, եւ իրեն խրատ տուաւ որ աշխարհիս մէջ ինչպէս պիտի վարուի: Ամէն տեսակ վտանգներէն զգուշացուց, քրիստոնէական պարտաւորութիւնները ճշգիւ կատարելու, գէշ ընկերներէ փախչելու, արուեստին եւ բոլոր գործառնութեանց մէջ պատուաւոր կերպով վարուելու, ձեռքէն եկածին չափ կարօտեալներուն օգնութիւն ընելու յորդորեց:

Գէորգ այս ամէն օգտակար խրատները մտադրութեամբ լսելէն ետքը՝ իւր բարերարին ձեռքը պագաւ, եւ խոստացաւ որ այն խրատներն իբրեւ մօր խօսքեր զգուշութեամբ կատարէ. անոր նորէն շնորհակալ եղաւ, նոյնպէս կոմսիկին ու երկու օրիորդներուն ալ իւր շնորհակալութիւնն յայտնեց, եւ անոնցմէ բաժնուեցաւ:

Ե. Ռոստոմանի արշաւանք:

Աս դէպքերը պատահելէն վերջը խել մը տարի անցած էր, Սգեռնֆելտի կոմսիկը՝ երեսունուերկու տարւան ու մեծ աստիճանի պաշտօնակալ մ'եղած էր:

Մէյ մ'ալ իւր իշխանէն՝ որ Գաղղիայի դաշնակից էր. հրաման առաւ որ Նաբոլէոնի բանակին հետ գործող զօրքին մէջ մտնէ: Այսին անմիջապէս հնազանդեցաւ, եւ զանազան տեղեր շատ անգամ պատերազմներու մէջ մտնելէն ետեւ՝ վերջապէս հրաման ընդունեցաւ որ իւր զնդովը Ռուսաստան երթալու բանակին հետ միանայ: Ճամբան՝ այն անբաւ տէրութեան ընդարձակ անապատներուն մէջ՝ Գաղղիայի եւ նիզակիցաց բազմաթիւ ու քաջ բանակը թէ սաստիկ յօգնութենէն եւ թէ կռուելով եւ ուրիշ զանազան դիպուածներով հաղարաւոր մարդկորսնցուց: Այնչափ չլուծած վտանգներէ, աշխատութիւններէ, չքաւորութենէ եւ այնչափ արիւնալից պատերազմներէն ետքը՝ վերջապէս Նաբոլէոնի բանակը Մոսկու հասաւ:

Զօրքն այն հսկայածեւ մայրաքաղաքը, մէջի անհամար պալատները, հասարակաց շէնքերը, երեք-հարիւր զանգակատունները տեսնելով՝ ուրախութեան ազաղակ մը փրցուցին: Ար յուսային որ դոնէ հոն յօգնութիւն առնուն, եւ առատ կերակուր գտնելով՝ քաջած երկայն ու դժնդակ չքաւորութեան ու նեղութեան տեղ հատուցում մ'ընդունին: Սգեռն-Ֆելտի կոմսն ալ ուրիշ զինուորներուն հետ նոյն յուսոյ վրայ էր: Բայց քաղաքն իրենց կարծածէն սրչափ տարբեր գտան:

Զօրքը քաղաքին մէջ մտնելով՝ տեսան որ գրեթէ բոլոր բնակիչներն հեռացած էին, ճամբաներն անապատ դարձած, բոլոր պալատներն ու առանձնական տներուն մեծ մասը պարպուած էին. եւ այս ամենայն՝ ահագին ու զարհուրելի գէպը մը կը գուշակէր: Մէյ մ'ալ կէս գիշերուան մօտ սաստիկ հրդեհ մըն է բռնկեցաւ, որ բոցեղէն ծովի մը կը նմանէր, եւ երկայն ժամանակ տեւելով այս ընդարձակ քաղաքն իւր անբաւ գանձերովը լափեց միխիր դարձուց. եւ ոչ իսկ ջրհան մը մնացած էր այն բոցերուն ընթացքն

արգելելու, վասն զի թշնամին քաղաքէն ելած ատեն՝ ամէն բան մէկտեղ տարած էր: Բնակարանի ու կերակրոյ պակսութենէն զօրքն ստիպուեցաւ ետ դառնալու. բայց ինչ դժբախտ դարձ. թէ Գաղղիացուցմէ եւ թէ նիզակիցներէն հաղարաւոր մարդիկ ահագին ձիւներուն մէջ կորսուեցան եւ կամ սովուն զոհ եղան: Անգամ մը մինակ մէկ գիշերուան մէջ երեսուն հազար ձիէն աւելի կորսուեցան: Սգեռն-Ֆելտի կոմսին հրամանատարութեան տակն եղող զնդին բոլոր ձիերը սատկելով՝ կոմսը ստիպուեցաւ սաստիկ մրրիկներու եւ պաղի ատեն ոտօք քայլելու:

Հատ անգամ խեղճ զինուորները՝ առանց ողորմելի գեղի մ'ալ պատահելու՝ մըռններով ճամբայ կ'ընէին. եւ երբ որ հեռուէն բնակութիւն մը կը տեսնէին, եւ կը յուսային որ հոն ապաստանարան մը եւ կտոր մը հաց գտնեն, ուրիշ բան չէին գտնէր՝ բայց եթէ անբնակ ու անշէն աւերակներ, որոնց մէջ ուտելիք չլըպէն զատ՝ ոչ դուռ եւ ոչ ալ պատուհան մը կը գտնուէր, այնպէս որ քիչ մը ատեն ալ մէջը չէին կրնար պատսպարիլ:

Աւաններուն ու գեղերուն մեծ մասն այրած էր, անոր համար դժբախտ զինուորները կը ստիպուէին շատ անգամ գիշերը ձիւնով ծածկուած երկրին վրայ անցընել: Ուտելիքի պակսութիւնն երթալով աւելի կը զգացուէր. որ մը կոմսը կտոր մը հաց առնելու համար ափ մը ոսկի տուաւ, եւ քանի մ'օր վերջն աւելի ալ կու տար, թէ որ գտնէր: Ուրիշ ճար չկարենալով գտնել՝ սկսան ձիերը մորթել եւ անոնց մսովը կերակրիլ. նոյն մսին վրայ աղի տեղ՝ վառօդ կը քսէին եւ ետքը կրակի վրայ քիչ մը խորովելով՝ կ'ուտէին: Խմած ջրերնին՝ ձեան հատերն էր, որ բերաններնուն մէջ կը հալեցընէին:

Այսին մարդիկը բոլոր ճամբան թնդանութներու, կառքերու կը պատահէին, որոնք իրենցմէ յառաջ դացող զօրքերը թող տուած էին: Հաղարաւոր զի-

նուորներու դիակներ գետինը փռուած մնացած էին: ձիւնը ղերենք իբրեւ անբաւ պատանքով մը գոցած էր: Իւր զօրքերուն ալ մեծ մասը պաղէն թմրելով կորսուեցան, ոմանք ալ ասդին անդին ցրուեցան:

Կոմսին ոյժն երթալով կը նուազէր, ալ հաղիւ կրնար քալել: Գղեսակէն հետն առած ծառան՝ ստիպուած էր Ռուսաստան չմտած՝ հիւանդանոցի մը մէջ թող տալ, եւ իրեն ծառայութեան համար ուրիշ զինուոր մ'առած էր, որ իւր գղեսակին քովի գեղէն էր, եւ իրեն շատ հաւատարմութեամբ ու սրտանց կը ծառայէր: Օր մը կոմսն իրեն ըսաւ. Գրիգոր, դուն քու կեանքդ ազատելու նայէ, իմ բանս բուսած է, ալ յառաջ չեմ կրնար երթալ:

Ես զձեզ թող տամ, պատասխանեց հաւատարիմ ծառան, ամենեւին...: Կ'ուզեմ ձեզի հետ ապրիլ ու ձեզի հետ մեռնիլ:

Մէյ մ'ալ անդիէն խաղախներու գումարտակ մը տեսան, որոնք վաղելով դէպ իրենց կու գային: Կոմսն ու իւր ծառան մահերին աշուրներնուն առջեւ տեսնելով՝ հոգինին Աստուծոյ յանձնեցին: Բայց այս կատարի մարդիկը հերիք սեպեցին կոմսին վերադառնալ եւ շքանշանն առնել, եւ ծառային ամենեւին չգալքելով՝ ձիարձակ անկից ելան գացին: Անտարակոյս աւելի մեծ աւար մը ձեռք ձգելու յոյս ունէին: Գրիգոր իւր վերադառնալ հանեց տիրոջը տուաւ, ըսելով՝ Առէք իմ վերադառնալ, տէր, ես առանց անոր կրնամ դիմանալ, որովհետեւ ցրտութեան խստութիւնը կրելու ձեզմէ աւելի վարժած եմ. եւ այսպէսով վերադառնալ տիրոջը հազուայեց: Բայց քիչ մը յառաջ երթալով՝ իրեն ուրիշ վերադառնալ մը գտաւ, որովհետեւ ծամբան մեռած մարդու դիակի մը հանդիպելով՝ անոր վերադառնալ վրայէն հանեց հազաւ:

Անկարելի է որ, ըսաւ կոմսը, մինչեւ Զմայէնք կարենանք հասնիլ, անոր համար կամ ալ կամ ձախ պէտք

ենք դառնալ, գուցէ ծամբան մարդասէր գեղացիներու հանդիպինք, որ մեզի հիւրընկալութիւն բնեն:

Բոլոր զօրութիւննին մէկ ընելով՝ քիչ մը յառաջ գացին: Վերջապէս քանի մը ողորմելի հիւղերով աւան մը հասան, որոնցմէ մուխ ելլել տեսնելով՝ սկսան քիչ մը հոգի առնուլ եւ յոյս ունենալ որ հոն կրնան հանգչիլ: Բայց յոյսերնին պարապ ելաւ. որովհետեւ բնակիչներն՝ իրենց Գաղղիացւոյ զգեստը տեսածնուն պէս՝ վրանին հազարումէկ անէճքներ թափելով՝ դուռը երեսներնուն գոցեցին: Նոյն միջոցին այն ողորմելի խրճիթներուն մէկէն Պոլոնիացի Հրեայ մը դուռն ելլելով՝ իւր լեզուաւ քանի մը խօսք խօսեցաւ, եւ հաց մ'ու շիշ մ'օղի ցուցնելով, նշանով կոմսին հասկըցուց որ եթէ աղէկ կը վճարէ կրնայ առնուլ: Բայց կոմսը քովը ստակ չունենալով՝ զարնող ասկի ժամացոյցը դրպանէն հանեց, զարնել տուաւ, եւ նշանով իմացուց որ հացին եւ օղին տեղ նոյն ժամացոյցը կու տայ, միայն թէ վրան քիչ մը ստակ տայ: Իսկ Հրեան գլուխը շարժելով՝ սկսաւ երթալ: Այն ատեն խեղճ կոմսը՝ անօթութեանէն ձմեռնելու համար՝ ստիպուեցաւ իւր գեղեցիկ ժամացոյցը տալ: Եւ մէկ կողմը նստելով՝ հացն երկու բաժնեց ու ծառային հետ կերան:

Ասանկով քիչ մը զօրանալով՝ ծամբանին շարունակեցին: Բոլոր գետերն ու լճերը սառած էին, որով այն ջրալից երկիրներն անցնիլը քիչ մը կը դիւրանար: Գիմացնին պզտիկ անտառ մ'եկաւ, որուն մէջ սաստիկ փոթորիկէ բերուած ձիւնէն քիչ մը կրնային պատսպարիլ: Նոյն անտառին մէջ յառաջ երթալով՝ փոքր դաշտ մը հասան՝ ուր ամենեւին ձիւն չկար: Ծառան ուղեց կրակ վարել, բայց չոր խուլ չըլլալուն՝ չյաջողեցաւ: Անոր համար ցրտէն դողդողալով՝ սառած գետնին վրայ նստեցան: Այն ամայի տեղը ոչ մարդ եւ ոչ ալ բնակութեան հետք մը կար, եւ զարհուրելի լուսթիւնը՝ միայն ագ-
ԲԱՐ. ՎԵՊ.

աւաններու ձայնէն կ'ընդհատէր: Այսօր լուռ կեցած՝ ակամայ իւր տղայութեան գեղեցիկ օրերն ու իւր հայրենի տունը կը յիշէր:

Ո՛հ, պոռաց մէկէն, եթէ մարդ կարող ըլլար իւր կենացը մէջ գլուխը դալքենքները գիտնալ, ստուգիւ հանդարտ վիճակի մը յարգն աղէկ կը ծանշնար: Երբ որ քնտանեացս մէջ հանգիստս կը վայելէի՝ ո՛վ կը կարծէր որ օր մ'այսպիսի ողորմելութեան մէջ պիտի գտնուիմ՝ մինչեւ պատառ մը հաց չունենամ, եւ ոչ քիչ մը կրակ՝ որ պաղէն ընդարմացած անդամներս տաքցընեմ: Բայց հիմայ մայրս ի՞նչ կ'ըսէ. անտարակոյս զիս մեռած կը կարծէ: Արդեօք զինքն այս աշխարհիս մէջ անգամ մ'ալ տեսնելու մխիթարութիւնը պիտի ունենամ: Աստուած իմ, գթա ինծի, եւ զիս իմ քնտանեացս ծոցը դարձուր. իսկ եթէ կ'ուզես որ հոս մեռնիմ, քու շնորհօք իմ հոգիս առ ու դժբախտ մայրս ալ մխիթարէ: Այս ըսաւ, եւ արցունքները գեղին ու նիհարցած այտերուն վրայէն սկսան հոսիլ:

Գրիգոր տիրոջը վիշտը տեսնելով՝ սկսաւ զինքը մխիթարել ու քաջալերել: Հոս կենալնիս աղէկ չէ, ըսաւ, վասն զի արիւննիս կը սառի. ու սկսան ծամբանին յառաջ տանիլ: Բայց կոմսը քիչ մը վերջը սաստիկ պաղէն քայլ մ'ալ առնելու անկարող եղաւ: Այն ատեն հաւատարիմ ծառան զինքը կռնակն առաւ, ու նոյն օրն եւ երկրորդ օրեան կէսն այնպէս տարաւ: Բայց ողորմելոյն կոշիկներն անանկ մաշած էին՝ որ ձեան վրայ ոտուքներուն արիւնալից հետքերը կը տեսնուէին: Վերջապէս ալ չկրցաւ յառաջ երթալ:

Ես բաւական յոգնութիւն առի, ըսաւ կոմսը, հիմայ թող տուր որ իջնամ եւ ես ալ գլեզ տանիմ: Բայց ծառան յանձն չառաւ, ըսելով՝ Քիչ մը անդին գեղ մը կայ. կամաց կամաց քալելով դուք կրնաք հոն հասնիլ, իսկ եթէ որ զիս տանիլ ուզէք, երկուքնիս ալ կէս ծամբան կը մնանք: Չեր կեանքն

իմինէս աւելի պատուական է, ես մեռնելու ըլլամ՝ մեծ փառ մը չ'ըլլար: Աղաչեմ զիս հոս թող տուէք եւ դուք առանձին գացէք:

Չէ, պատասխանեց կոմսը՝ սաստիկ սիրտն ելած, դուն քու կեանքդ ինծի համար վտանգի մէջ դրիր, իրաւունք է որ ես ալ քեզի օգնեմ: Թէ որ դուն ինծի հետ մնալ չուզէիր, յառաջապահներուն հետ ծամբայ ելած կ'ըլլայիր, եւ արդէն հիմայ հանգիստ տեղդ հասած կ'ըլլայիր: Ես ալ քեզի կ'ըսեմ այն խօսքը՝ որ քիչ մը յառաջ դուն ինծի կ'ըսէիր. կամ մէկտեղ կ'ապրինք կամ մէկտեղ կը մեռնինք:

Ծառան միշտ կ'ընդգիծանար: Բայց կոմսը խստութեամբ հրամայեց որ հնազանդի, եւ բռնեց զինքն ուսերուն վրայ առաւ:

Այս ժամի չափ քալելէն ետեւ՝ ծամբու մը վրայ հասան, որուն քովն երկու տուն կար: Գրիգոր վար իջաւ, կոմսն ալ գնաց դրան մէկը զարկաւ: Գեղացի կին մը պատուհանը բանալով վար նայեցաւ, բայց իրենց օտարականի զգեստը տեսնելով ներս գնաց, չուզեց այս երկու դժբախտներուն ապաստանարան եւ ոչ ալ կտոր մը հաց տալ: Այսօրն ու ծառան շատ սրտաշարժ խօսքերով կ'աղաչէին որ իրենց ողորմի, բայց մտիկ ընող չկար:

Ասանկով ստիպուեցան նորէն ծամբայ ելլել. բայց հազիւ քանի մը ոտք առած էին, մէկէն կոմսին զուրկութիւնը կտրեցաւ, ծնկուքներուն վրայ չէր կրնար կենալ, բոլոր անդամները սաստիկ կը դողդողային: Ալ չկարենալով ինք զինքը ոտքի վրայ բռնել, ծառի մը տակ գլտորեցաւ ինկաւ: Հաւատարիմ ծառան զինքն իւր թեւերուն վրայ առաւ եւ ուզեց տաքցընել, բայց ի զուր կ'աշխատէր, վասն զի խեղճն երթալով աւելի կը գէշնար, բոլոր անդամները բրտացած էին, երեսները կը քաշուէին: Ի վերայ այս ամենայնի հոգին աւանդելէն յառաջ բոլոր իւր վերջին ջօրու-

Թիւնը մէկտեղ բերելով՝ ուղեց իւր հաւատարիմ ծառային հետ քանի մը խօսք խօսիլ:

Բարեկամս, ըսաւ, ա՛լ մ'աշխատիր, ինծի համար ըրած հոգիդ պարապ է, ա՛լ ես պիտի մեռնիմ...: Գոնէ մեռնելու ատենս այս մխիթարութիւնը կ'ուներնամ որ դուն գուցէ ողջ կը հասնիս քու ծնընդեանդ տեղը: Մտիկ ըրէ, Գրիգոր. թէ որ Սգեոնֆելտի գղեակն երթաս եւ մայրս տեսնելու ըլլաս, ըսէ որ Ռուսիայի սառոյցներուն վրայ զինքն յիշելով մեռայ. ըսէ նաեւ իմ քոյրերուս որ ամէնէն մեծ ցաւս այն է որ զիրենք չտեսած կը մեռնիմ: Բայց միանգամայն ըսէ որ իբրեւ քրիստոնեայ կը մեռնիմ, եւ տղայութենէս վեր մտքիս ու սրտիս մէջ տնկած կրօնական զգածմունքներն այս րոպէս զիս կը զօրացընեն: Որովհետեւ մինչեւ հիմայ միշտ հաստատուն վստահութեամբ զՄատուած փնտռեցի, կը յուսամ որ ինքն ալ ինծի կ'ողորմի: Ո՛հ, որչափ կը բաղձայի որ մեռնեիս յառաջ եկեղեցւոյ խորհուրդները կարենայի ընդունիլ:... Մնաս բարով, Գրիգոր, մնաս բարով. վերջին բարեւս մօրս ու քոյրերուս տար...: Մնաս բարով...:

Զ. Անձանօն Բարերար մը:

Նոյն վայրկենին գեղեցիկ սամոյրէ մուշտակ հագած երեւելի մարդ մը բալխիրով հոնկից անցնելու ատեն՝ զպաշտօնականն ու իւր ծառան տեսնելով՝ բալխիրը կեցուց, եւ դուրս ելլելով՝ իրենց մօտեցաւ: Երբ որ կոմսին վերջին խօսքին մէջ Սգեոնֆելտի կոմսուհւոյն ու իւր երկու աղջկանց անունները լսեց, զարմանալով աւելի քովերին մօտեցաւ, եւ քաղցր դէմքով մը զիրենք ողջունելով՝ գերմաներէն լեզուաւ Գրիգորին հարցուց թէ Այս ողորմելի վիճակին մէջ դանդաղ պաշտօնականն ո՞վ է:

Իմ տէրս՝ Սգեոնֆելտի կոմսն է, պատասխանեց Գրիգոր: Խեղճ պատանին արտադոյ կարգի

տրտմութեան մէջ ըլլալով՝ այս խօսքէն զատ բան մը չկրցաւ զրուցել:

Ազնուական Ռուսն այս լսելով՝ զիրենք բալխիրը հրամցուց՝ առանց ուրիշ խօսք մ'ըսելու: Բալխիրը դարձընել տուաւ. կոմսին օգնեց վրան ելլելու, ինքն ալ ելաւ քովը նստեցաւ: Գրիգորին ալ ըսաւ որ կառավարին քով նստի: Ասանկով զիրենք առաւ իւր գեղի տունը տարաւ:

Բալխիրը հասարակ տան մ'առջեւը կեցաւ, որ արտաքուստ ամենեւին այնպիսի երեւելի մարդու մը տուն չէր երեւար. ազնուական Ռուսը զիրենք տան վարի դատիկոնը՝ գեղացւոց հասարակ բնակարաններուն նման խուց մը խոթեց նստել տուաւ, եւ պատին մէջ ծածուկ շինուած դարան մը բանալով՝ արծաթէ թէյի աման մը հանեց, ինք անձամբ թէյ եփեց, եւ հրամցուց ըսելով՝ Քիչ մը թէյ խմեցէք՝ որ տաքնաք. ես երթամ ձեզի նախաձառ պատրաստել տամ: Այս ըսելով դուրս ելաւ:

Քիչ մ'ետքը նորէն եկաւ ու ըսաւ. Տես՛ք իմ, պէտք է որ հիմակուհիմայ քիչով գոհ ըլլաք: Մառան շատ հարուստ չէ, միայն քիչ մը որսի մնոյ կտոր մը կայ եղեր, այն ալ իմ այս առտուան նախաձառն աւելցած է. բայց կը յուսամ որ ախորժակով կ'ուտեք:

Մէյ մ'ալ սպասաւոր մը ներս մտաւ, եւ բարակ ու ձերմակ սփռոց մը փռելէն ետքը՝ խորոված միս, ձերմակ հաց ու երկու շիշ Բորդոյի գինի բերաւ: Սկաւառակները՝ բարակ յախճապակիէ էին, գաւաթներն ու շիշերը՝ ագնիւ ապակիէ, իսկ Գանակներն ու պատառաքաղները արծաթէ. վերջապէս ամէն բան յայտնի կը ցուցընէր թէ տանտէրը հարուստ մարդ մըն է:

Ամանն ու իւր ծառան՝ շատ ժամանակէ վեր կեւրակոյ պակասութիւն կրած ըլլալով՝ երկայն բարակ հրամցընել չտուին, շուտ մը սեղանին գլուխն ան-

ցան, ախորժակաւ կերան. որուն վրայ ազնիւ հիւր-
ընկալը շատ ուրախացաւ: Ռուս Պարոնն ու կոմսն ի-
րարու հետ շուտով ընտանեցան. բայց տանտէրն իւր
հիւրը շատ հարցումներով չնեղեց, բաւական սե-
պեց միայն անունը, հայրենիքն ու որ խմբէն ըլլալն
իմանալը: Ետքն իւր սպասաւորին հետ ռուսերէն խո-
սակցելով՝ խել մը բան ապսպրեց եւ ինքը շուտով
ելաւ գնաց:

Քառորդ մը վերջը նորէն ներս եկաւ, քովերնին
նստեցաւ, գաւաթ մը դինի լեցուց, եւ անոնց հետ
մէկտեղ խմեց, ըսելով. Ամէն քաջ զինուորներուն
կենդանութեան: Ետքը վրան աւելցուց. Թէպէտ
ես Աղէքսանդր կայսեր հպատակ եմ. բայց գիտցած
եղէք որ ձեր բանակին դժբախտութիւններուն վրայ
շատ կը ցաւիմ:

Այս խօսքս ըսելէն ետեւ՝ յանկարծ ոտք ելաւ
դուռս գնաց, եւ գարձեալ ներս մտնելով՝ ռուսե-
րէն լեզուաւ խել մը բաներ ալ հրամայեց սպասա-
ւորին: Բախիրը միշտ դրան առջեւ կը կենար, եւ
ձիերը լծուած ըլլալով՝ միօրինակ զանգակներով
զարդարուած պարանոցնին կը շարժէին. ոտուրնին
ալ անդադար ձիւներուն վրայ կը զարնէին:

Վերջապէս հիւրընկալը կոմսին ըսաւ. Անտարա-
կոյս ճամբուն սաստիկ աշխատութենէն յոգնած էք
եւ հանգստեան հարկաւորութիւն ունիք, եկէք
ղձեղ քնանալու խցերնիդ տանիմ: Այս ըսելով ձեռ-
քէն բռնեց շտեմարան մը տարաւ: Հոն սանդուղ
մը ցուցնելով՝ ըսաւ. Պէտք է որ ասկից վեր ելլենք.
բայց ես առջեւէն երթալու եմ: Վերնայարկն հաս-
նելով՝ դիզուած յարդերուն ու պատին մէջ նեղ
ճամբայ մը մտան: Ազնուական Ռուսը նոյն ճամբուն
դիմացը դուռած տախտակներէն մէկը վերցուց, որուն
ետեւը ծածուկ դուռ մը կար: Երբ որ նոյն դռնէն
ներս մտան, կոմսն ինք զինքը գեղեցիկ ու զարդա-
րուն սենեակի մը մէջ գտաւ, որուն պատերն ա-

ղուռ կանաչ գորգերով եւ պատուհանները բարակ
վարագոյրներով զարդարուած էին: Բազմոցն ու ա-
թոռները, պահարաններն ու սեղանները մահակոնի
փայտէ էին եւ ճարտար շինուած. փառաւոր կազ-
մուած գրքերով լեցուն՝ փոքր գրատուն մ'ալ կար.
պատին վրայէն գեղեցիկ մեծ հայելներ եւ սիրուն
նկարներ կախուած էին, անկողինն ալ ասուեայ վա-
րագոյրներով էր: Կոմսն ասանկ տեղ այսպէս ազ-
նիւ սենեակ մը տեսնելուն վրայ զարմանալով՝
չորս դին նայելու ատեն՝ մէկէն աչքը հայելոյն հան-
դիպեցաւ, եւ իւր գեղին ու նիհարցած դէմքը, պա-
տուտած ու աղտոտ զգեստները տեսնելով՝ ամօթէն
եւ ետ քաշուեցաւ: Տանտէրն այս բանս չիմանալու
զարնելով՝ Պարոն, ըսաւ, աւաթիկ ձեր սենեակը,
մինչեւ որ աղէկ մ'առողջանաք՝ հոս բնակեցէք: Շատ
կը ցաւիմ որ խիստ հարկաւոր գործքերէ ստիպուելով՝
պէտք է որ զձեզ հոս առանձին թող տամ եր-
թամ. բայց սենեկապանս քովերնիդ կը ձգեմ, ու-
ղածնիդ իրեն հրամայեցէք. գերմաներէն չի գիտեր,
բայց գաղղիերէն բաւական կը խօսի: Առանց հոգ ը-
նելու ձեր տանը պէս կեցէք. տունս ու բոլոր մէջն
եղածները ձերն է. գրատանս մէջ գտնուած գրք-
քերով կրնաք ձանձրութիւննիդ փարատել: Եթէ
որսի երթալ կ'ուզէք՝ ամէն բան պատրաստ է, այս
կողմերս առատ որս կայ. սենեկապանս քաջ որսորդ
է, զինքն ալ կրնաք միշտ մէկտեղ տանիլ:

Կոմսը սրտանց շնորհակալ եղաւ. բայց միանգա-
մայն քիչ մը վախ կը ցուցնէր որ չըլլայ թէ Ռու-
սի զօրքերն հոնկից անցնելու ատեն՝ իրենց նեղու-
թիւն մը հասցընեն: Ամենեւին մի վախնաք, ըսաւ
հիւրընկալը, խօսք կու տամ որ հոս կայսերական
պալատի մէջ եղածի պէս ապահով էք. միայն ինծի
խօսք տուէք որ մինչեւ դառնամ՝ չէք երթար.
Ի դարձիս՝ հանգստութեամբ ու ապահովութեամբ
հայրենիքնիդ դառնալու միջոցները կը հոգամ: Բայց

Թողութիւն ըրէք, ժամանակ չկայ պէտք է որ շուտով ճամբայ ելլեմ: Մնաք բարով: Այս ըսելով ելաւ գնաց:

Կոմսն ասանկ անծանօթ մարդու մ'իրեն այսչափ մեծ սէր ու բարեկամութիւն ցուցնելուն վրայ չէր կրնար դարմանալէն դադրիլ: Ասիկա իրեն գաղտնիքի մը պէս կու գար. բայց սաստիկ յոգնած ըլլալով՝ զօրութիւն չունէր որ այս գաղտնիքին լուծումը գտնելու երկայն բարակ մտածէ: Շուտ մը փափուկ անկողնոյն վրայ պառկեցաւ, եւ անմիջապէս քունը տարաւ:

Է. Կոմսին իրծիքին մէջ անցուցած կէտեր:

Կոմսին քնացած ատեն՝ սենեկապանը շատ անգամ եկած գացած էր, նայելու համար որ արդեօք արթնցեր է: Վերջապէս արեւը մարը մոտնելէն ետեւ ձայն մը լսելով՝ ներս մտաւ, եւ զինքն արթնցած գտնելով՝ յարգութեամբ բարեւելէն ետքը՝ ըսաւ: Ի՞նչպէս էք, Պարոն, հանգիստ քնացա՞ք:

Շատ աղէկ. կեանքիս մէջ ասանկ հանգիստ քնացած չէի:

Շատ ուրախ եմ, Պարոն: Հիմայ ամէն բան պատրաստ է, վար ճաշի հրամայեցէք:

Կոմսը վար իջաւ, եւ աղէկ պատրաստուած սեղան մը գտաւ, որուն վրայ երկու հոգւոյ տեղ կար. ինք նստեցաւ, Գրիգորին ալ հրամայեց որ նստի: Բայց անիկա յանձն չէր առնուր, հապա տիրոջն ակթողին ետեւը կեցած՝ կ'ուզէր ծառայել. Չէ, պէտք է որ դաս նստիս, ըսաւ կոմսը. մինչեւ հիմայ դժբախտութեանս հաւատարիմ ընկեր էիր, ձախող օրերուս, թշուառութեանս ու նեղութեանս հաղորդակից եղար. պատշաճ է որ հիմայ ալ երջանկութիւնս մեկտեղ վայելես: Այս ըսելով՝ զինքը նստեցուց: Սենեկապանին ալ ըսաւ որ գայ ինքն ալ նստի:

Ռուսն երկայն ատեն աղաչել չտուաւ, շուտ մը հարկաւոր եղած բաները բերելով՝ սեղան նստաւ: Ամէնքն ալ աղէկ ակորժակաւ կերան, խմեցին:

Բայց, զրուցէ ինծի, ըսաւ կոմսը՝ խօսակցութեան մէջ, այս աղնուական մարդն ո՞վ է, որ մեզի ասանկ ընդունելութիւն կ'ընէ եւ այսպէս մեծ սէր կը ցուցնէ:

Ո՛հ, շատ իրաւունք ունիք տէրս աղնուական կոչելու, պատասխանեց սենեկապանը. ստուգիւ շատ արդար, բարի ու պատուաւոր մարդ մըն է. անունն է Պարոն Քոսովսեանց. ինք կայսերական եւեւմոսից խորհրդական է, եւ երեք տարի կայ՝ որ զօրաց պաշար հոգալը վրան առած է: Հասարակօրէն Բեդերսպուրկ կը բնակի. այս տունս անոր համար գնած է որ այս կողմերս գործք մ'ունեցած ատեն՝ պատրաստ իջեւան ունենայ: Բայց պատերազմի ժամանակ ըլլալով՝ պատշաճ չսեպեց տունը բոլորովին նորոգելը. միայն շտեմարանին մէջ պզտիկ ու վայելելու խուց մը շինեց ու կրցածին չափ ծածուկ պահեց, որ արշաւանաց ատեն թշնամիէն ապահով ըլլայ: Չեմ կրնար իմանալ որ ինչպէս զձեզ հոն բնակեցուց, որովհետեւ կ'ուզէ որ գաղտուկ մնայ: Բայց կեցուց, որովհետեւ կ'ուզէ որ գաղտուկ մնայ: Բայց աւելի անոր կը զարմանամ որ զիս հոտեղս ձգեց՝ որպէս զի զձեզ աղէկ հոգամ. որովհետեւ զիս իրմէ աւանդելին չէր բաժներ: Ինծի մասնաւորապէս յանձնեց որ իմ տիրոջն պէս ձեզի ծառայեմ, եւ ամէն բանի մէջ իմ տիրոջն պէս հնազանդիմ: Երթալէն յառաջ ուզեց անձամբ տեսնել որ հարկաւոր եղած բաներն ամէնն ալ կան:

Սեղանէն ելելէն վերջը՝ սենեկապանը հրաման ուղղելով՝ դուրս ելաւ: Կէս ժամ վերջն ետ դարձաւ. Պարոն կոմս, ըսաւ, կարծեմ հանգչելու հարկաւորութիւն պիտի ունենաք. ամէն բան պատրաստ է. թէ որ կ'ուզէք՝ հրամայեցէք խցերնիդ տանիմ: Այս ըսելով՝ կոմսը սենեակը տարաւ:

Նոյն գիշերը կոմսը հանգիստ քնացաւ. երկրորդ օրն առտուռանց սենեկապանն իրեն բարակ կտաւէ մաքուր ճերմրկեղէն եւ տան մէջ հագնելու զգեստ բերաւ. ու նախորդ օրւան պէս իւր ամէն հրամաններն ու ակնարկութիւնները ճշդիւ կը կատարէր:

Ասանկով կոմսն այս իւր առանձնութեան մէջ երջանիկ ու հանգիստ կեանք մը կը վարէր: Ինքն ու Գրիգոր Աստուծոյ անդադար դոհութիւն կու տային, որ զիրենք ողորմելի եւ զարհուրելի վիճակէ ու մահուանէ աղատելով, հոն ասանկ խաղաղ ու հանգաւոր տեղ մը բերաւ: Ժամանակը պարապ չանցընելու համար կոմսն ինք զինքը կարգալու տուաւ, ու խցին գրատան մէջի կրօնական, պատմական, ճամբորդութեանց ու գիտութեան գրքերը կը կարդար. նաեւ շաբաթը մէյ մը լրագիր կ'ընդունէր, որով քաղաքական դէպքերուն վրայ ալ տեղեկութիւն կ'ունենար:

Օտարականք երբեմն երբեմն որսի ալ կ'ելէին. սենեկապանը միշտ հետեւնին կ'երթար: Գեղացիք անոնց անցնիլը տեսնելով, կոմսը՝ իբրեւ Պարոնին մտերիմ բարեկամը մեծարանօք կ'ողջունէին, եւ մեծ յարգութիւն կը ցուցնէին: Պարոն Քոսլովեանց երբեմն կոմսին նամակ կը գրէր, բայց միշտ ծառային ուղղելով: Գրած նամակներն հասարակօրէն կարճ կ'ըլլային, եւ միշտ կոմսին առողջութեան վրայ տեղեկութիւն կ'ուզէր. միանգամայն՝ Շատ չ'անցնիր կու գամ, բոնելով՝ զինքը կը մտիթարէր:

Ասանկով ձմեռը, գարունն ու ամառն անցան: Ստուգիւ այս ժամանակը՝ կոմսին ու Գրիգորին շատ երկայն եկած պիտի ըլլայ: Բայց այն զարհուրելի ու ձախող պատերազմին նեղութիւններէն ու աշխատութիւններէն վնասուած առողջութիւններն տեղն եկաւ. եւ կամաց կամաց նորէն զօրութիւն ստացան:

Ը. ՄԷԼԻՆ-ԻՆԻ:

Աշնան իրիկուն մը՝ Պարոն Քոսլովեանց յանկարծ հասաւ. երեսին վրայ մեծ ուրախութիւն ու զըլարութիւն մը կը տեսնուէր: Վաղելով կոմսին խուցը գնաց, զինքն ուրախութեամբ գրկեց ու ըսաւ. Պարոն Կոմս, ձեր երկայնժամանակեայ գերութենէն աղատելուդ երջանիկ լուրը բերելու կու գամ: Որովհետեւ հիմայ պատերազմող բանակները Գերմանիա Էլպա գետին քովն են, անոր համար ես ալ մեր բանակին պաշար գտնելու հոգը Գերմանացուց յանձնելով՝ սրտիս կոշած տեղը վաղեցի եկայ: Ուստի ինչպէս մինչեւ հիմայ տունս եւ բոլոր ունեցածս՝ այսպէս ասկէ ետքն ես ալ բոլորովին ձերն եմ, ամէն կերպով ձեզի ծառայելու պատրաստ կեցած եմ: Շատ կը բաղձամ որ հանգստութեամբ հայրենիքիդ դառնաք: Ինծի կ'երեւայ որ ամէնէն աղէկն այն է որ մէկտեղ Բեդերսպուրկ երթանք. հոնկից ծովով Համպուրկ կրնաք երթալ, եւ անկէ՝ դիւրաւ ձեր զղեակը կը հասնիք. ասկից զատ շատ կը բաղձամ կիսս ու որդիքս ալ ձեր առջեւն հանել. մանաւանդ որ չեմ կրնար թողուլ որ այսպէս երկայն ճամբորդութեան մը հարկաւոր եղածները չ'ունենալով՝ ծամբայ ելլէք: Պէտք է որ ձեր աստիճանին համաձայն զգեստ, կառք, ձեռնք եւ ուրիշ հարկաւոր բաները հոգամ. բայց հոս գտնելն անկարելի է. միայն Բեդերսպուրկ կրնանք հոգալ:

Ազնուական ու վեհանձն մարդ, կոչեց կոմսը, ձեր ինծի բրած բարիքները չափն ու սահմանն անցուցին: Չեմ գիտեր ինչ բանով այսպիսի սիրոյ արժանի կը գտնուիմ: Ստուգիւ ինծի պէս օտարական ու անձանթ մարդու մը ցուցուցած արտաքոյ կարգի սէրերնիդ՝ խելքէ վեր բան մըն է:

Ի՞նչ կը զըուցէք, պատասխանեց Պարոն Քոսլովեանց, բրածս այնչափ մեծ եւ արտաքոյ կարգի բան մը չէ, եւ ոչ շնորհակալութիւն ընելու պարտք ու-

նիք. որովհետեւ բոլոր բրածններս պարտքս էր, անոնցմով երախտագիտութեան պարտքս կատարեցի:

Չեմ հասկընար ինչ երախտագիտութիւն, ինչ պարտք կ'ուզէք ըսել, կրկնեց կոմսը. կ'աղաչեմ բացայայտ խօսէիք. ամենեւին չեմ յիշեր չէ թէ միայն ձեզի փոքր ծառայութիւն մ'ընելս, հապա եւ ոչ երբեք զձեզ տեսնելս կամ ձեզի հետ խօսիլս:

— Ստուգիւ չէք յիշեր...: Ընորհք բրեք հոս քովս նստեցէք ու մօտիկ բրեք: Բոլոր ունեցածս չունեցածս ձեզի պարտական եմ. իմ հիմակուան երջանիկ վիճակիս հիմը գնողը դուք էք:

Կոմսը զարմացած երեսը կը նայէր, եւ գլուխը շարժելով՝ ըսածին վրայ ունեցած տարակոյտը կը ցուցընէր:

Դուք օր մ'աղքատ տղու մը հարիւր ֆիորին պարգեւ չտուիք, հարցուց Պարոն Քոսլովեանց:

— Այսպիսի մեծ ողորմութիւն մ'ընելս չեմ յիշեր:

— Ի՛նչ. շատ կը զարմանամ. բայց դոնէ ձեր մօրը ծննդեան տարեդարձին օրը՝ աղքատ հովիւ տղու մը բերած սոխակի երգելն անտարակոյս կը յիշէք:

— Հրամսը էք, աղէկ կը յիշեմ. խելացի տղայ մին էր եւ շատ յոյս կու տար: Առաւգործութիւն սորվեցաւ, եւ վարպետ ելլելէն ետեւ՝ Գաղղիա եւ Գերմանիա պտրտելու գնաց: Բայց անկից վերջը վրան բան մը չսեցի. չեմ գիտեր որ ինչ եղած է:

— Ես կրնամ վրան տեղեկութիւն տալ: Այն աղքատ տղան՝ մեծ գործարանի մը տէր, վաճառական, սեղանաւոր եւ Բեդերսպուրկի մէջ տէրութեան ելեւմտից խորհրդական եղած է...: Այն մարդն է՝ որ ձեզի հետ կը խօսի...: Եւ որովհետեւ Քոսլով անուամբ հողակալական երկիր մը գնած է, անոր համար անունը Քոսլովեանց է:

Ի՛նչ կ'ըսէք. կարելի բան է որ դուք ըլլաք, պուռաց կոմսը՝ զարմացած ու ուրախացած, եւ աշուրներն արցունքով լեցուեցան: Ատնք ինչո՞ւ յառաջագոյն չըսիք: Այս ըսելով գիրկը նետուեցաւ:

Առաջին անգամ տեսնուելուն՝ ամէն բան ձեզի յայտնելն անկարելի էր, պատասխանեց Պարոն Քոսլովեանց. Ժամանակ չունէի: Ձէի կրնար ձեր եւ իմ բաղձացածիս պէս՝ ամենայն ինչ մեկնել, շուտով ծամբայ ելլելու ստիպուած ըլլալով: Գարձեալ զձեզ պնդիսի տկարութեան մէջ գտայ, որ չէիք կրնար երկայն բարակ պատմութեանս միտ դնել, եւ սաստիկ այլայլութեան դիմանալ: Ուստի ինծի պատշաճ երեւցաւ որ շնորհակալութիւնս ձեզի յայտնելն ուրիշ ատենուան մը թողում: Տեսայ որ դուք զիս չէք ճանչնար. ես ալ ստուգիւ զձեզ չէի ճանչնար՝ թէ որ դուք ձեան վրայ մեռելի պէս պառկած ատեննիդ՝ Սդեռնֆելտի դղեկին անունը տուած, կոմսուհւոյն ու Քոյրերնուդ յիշատակն բրած չըլլայիք: Աստուծոյ շնորհակալ կ'ըլլամ ինծի այսպէս առիթ տալուն համար՝ որ իմ բարերարիս ծառայութիւն մ'ընեմ:

Հոս Պարոն Քոսլովեանց վերջին անգամ Սդեռնֆելտի դղեակն երթալէն ետեւ՝ անցուցած կեանքը պատմեց: Գերմանիայի եւ Գաղղիայի շատ անուանի քաղաքներն եւ նաեւ Լոնտոն արուեստս բանելէն վերջն, ըսաւ, վերջապէս Ռուսաստան եկայ: Ամէն տեղ ամէնէն անուանի վարպետներուն քով կը մտնէի. այնչափ հոգ չէի ունենար որ աւելի ստակ առնում, որչափ անոր որ աւելի աղէկ սորվիմ եւ արուեստիս մէջ կատարելագործուիմ: Ճամբորդութեանս մէջ երկաթագործներու, դարբիններու, թամբագործներու, եւ զեղեցիկ կառք շինելու համար հարկաւոր եղած ուրիշ արուեստաւորներու երեւելի գործատանց ալ այցելութիւն կ'ընէի. եւ այս տեսակ արուեստագետներու հետ միանալով՝ հետս անոնցմէ քանի մը հոգի առած՝ Բեդերսպուրկ եկանք: Տեսայ որ պտրտած քաղաքներուս մէջ շինուած զեղեցիկ կառքերուն պէս կառք չինող արուեստաւոր չկայ հոս, եւ անոր համար հարուստներն ու մեծամեծները մեծ ծախքով դրսի երկիրներէն կառք բերել կու տան: Ուստի

յուսալով որ հոս բախտս կը գտնեմ, միտքս դրի որ հաստատուիմ: Ի սկզբան քաջ կառագործի մը քով մտայ: Թէպէտ եւ վարպետս գերմաներէն կը խօսէր, բայց ես պարապ ժամանակներս ռուսերէն սորվելու ետեւէ կ'իյնայի: Քիչ մ'ատեն անցնելէն ետեւ՝ հետո եկող արուեստաւորներուն հետ միանալով՝ յանձն առի անանկ կառք մը շինելու՝ որ թէ գեղեցկութեան եւ թէ արուեստին կողմանէ՝ Լոնտոնի մէջ շինուածներէն ետ չմնայ: Աստուծոյ յաջողելով՝ ակնկալութենէս աւելի աղէկ եղաւ. անանկ որ շատ հմուտ ծանցողներ մանրամասն քննելով շատ աղէկ վկայութիւն տուին:

Ասոր վրայ ամէն կողմանէ վարպետիս կառք կ'ապրապրէին, անանկ որ քիչ ատենուան մէջ արուեստանոցն եռապատիկ ու քառապատիկ մեծցընելու ստիպուեցաւ. զիս ալ գործաւորներուն գլուխ դրաւ ու ռոճիկս աւելցուց: Քիչ մը վերջն ալ հետը զովող բրաւ: Այսպէսով բաւական ստակ ժողվեցի: Քանի մը տարի ասանկ անցընելէն ետեւ՝ վարպետս տաւրիքն առած ըլլալով ու տղայ ալ չունենալով՝ գործքէ բոլորովին ետ քաշուիլ ուղեց, ուստի գործատունն իրմէ գնեցի եւ սկսայ ճարտարութեան այս ճիւղն ամէն կերպով յառաջացընելու ջանալ. եւ յաջող ելք ունենալով՝ աւելի մեծ գործքերու ձեռք զարկի: Քիչ մը ժամանակ անցնելէն ետքը՝ իմ աղագակիցներէս հարուստ վաճառականի մը միամօր աղջկանը հետ կարգուեցայ:

Երբ որ Գաղղիայի ու Ռուսիայի մէջ պատերազմ բացուեցաւ, զօրքին հարկաւոր եղած պաշարին մէկ մասն հոգալը վրաս առի: Վայսրն աշխուժութեանս ու ճշդութեանս վրայ շատ գոհ ըլլալով՝ զիս տէրութեան ելեւմտից խորհրդական բրաւ, ազնուականի պատուանոցն տուաւ, եւ Ս. Աննայի ասպետութեան կարգին առաջին աստիճանը շնորհեց:

Կոմսը շատ հաճութեամբ եւ ուրախութեամբ մտիկ

ընելէն ետեւ՝ երբ որ պատմութիւնը լմնացաւ, ըսաւ. Աստուած ձեզի արտաքոյ կարգի ձիրքեր տուած է. նաեւ պղտիկութեան ատեննիդ երբ որ այժ կ'արածէիք, ձեր երեւելի քանքարներն եւ մանաւանդ գործունեայ ու աշխոյժ ըլլալնիդ կ'երեւար. այն ատենէն կը գուշակէիք որ օր մը մեծ մարդ պիտի ըլլաք. բայց բաժնեւորնիդ բոլոր ակնկալութիւններէս վեր է: Երանի թէ ամէն ծնողք եւ դաստիարակք ջանային որչափ կարելի է տղոց բնական տրամագրութեանցը միտ դնել, որպէս զի անոնց զարգացման կարենան պատշաճ կերպով նպաստել: Երանի թէ ամէն մարդ ձեզի պէս Աստուծոյ ընդունած ձիրքերն աղէկ գործածելով՝ ձեզի պէս բոլոր կենացը մէջ ժիր ու գործունեայ ըլլար, եւ արդարութեան ու առաքինութեան ճամբէն դուրս չելլէր: Դուք ինչ գործքի որ ձեռք զարկիք՝ յանուն Աստուծոյ սկսաք. Աստուած ալ ձեզի օգնական եղաւ եւ գործքերնիդ օրհնեց:

Անանկ է, ըսաւ, Պարոն Քոսլովեանց, Աստուած ինձի շատ օգնեց. բիւր անգամ շնորհակալ եմ իւր բարերարութեանցը: Բայց այս գտած մեծ բախտիս մէջ՝ աւելի անո՞ր վրայ ուրախ եմ, որ ողորմելի տղոց կրնամ օգնութեան հասնիլ, քան թէ իմ տղոցս երջանկութեան վրայ: Միշտ միտքս ըլլալով այն կարօտութիւնը՝ որուն մէջ ծնայ, թէ հոս իմ երկրորդ հայրենիքս եւ թէ բուն իմ հայրենեացս մէջ կը ջանամ ողորմելի տղոց ձեռք բռնել եւ արուեստ մը սորվեցընել, որ աղէկ արուեստաւոր ըլլալով՝ երջանիկ եւ հայրենեաց օգտակար ըլլան: Այն տղաք՝ որ աղքատ ծնանելով իրենց ձեռքն ու բարի վարմունքովն ապրուստնին ծարելու կը հարկադրին, հասարակօրէն աւելի յաջողութիւն կը գտնեն քան թէ մեծատանց տղաք՝ որոնք իրենց ծնողաց հարստութեանցը վրայ վստահանալով՝ աղէկ չեն կրթուիր, պատշաճ ուսմունքներն ու արուեստ սորվելու ետեւէ չեն իյնար, եւ ի վախճանի կարօտութեան ու ողորմելութեան

մէջ կ'իյնան: Շատ հարուստ վաճառականներու տներ տեսայ, որ միայն տղոց կրթութեան պակասութենէն ինկան սնանկացան: Ասոր հակառակ տեսայ նաեւ շատ աղքատ ծնողաց որդիք, որ իրենց մօռքն, աշխատութեամբն ու բարի վարքովը՝ անուն հանեցին եւ մեծ հարստութեան հասան: Բայց պատիւն ու հարբատութիւնն ըստ ինքեան ընդունայնութիւն են, եւ այն ատեն միայն օգտակար կ'ըլլան երբ որ ընկերին բարիք ընելու կը գործածուին:

Պարոն Բոսլովեանց քիչ մը լռեց ու ետքը սիրտը շարժած ըսաւ. Աշխարհիս մէջ մինակ բանի մ'ալ կը բաղձայի՝ որ երջանկութիւնս կատարեալ ըլլար. բայց չեղաւ: Ո՛հ, անգամ մը հայրս տեսած եւ իրեն ցուցուցած ըլլայի թէ այն բարի սկզբունքները՝ որ միտքս տպաւորեց՝ անպատու չեղան: Պզտիկ հասակէս ամէն կերպով Աստուծոյ սէրն ու երկիւղը սրտիս մէջ տպաւորեց: Միշտ զիս դպրոց կը խրկէր, թէպէտ տան մէջ մեծ կարօտութիւն ունէր ինծի: Թէպէտ ինչք չունիմ, բայց զքեզ առանց ժառանգութեան չեմ ձգեր, ըսաւ օր մը: Հիմայ սորվածներդ եւ իմ հայրենի օրհնութիւնս քեզի բաւական ժառանգութիւն են: Գործքով ալ տեսայ ըսածին ճշմարտութիւնը: Բայց շատ կը ցաւիմ որ իրեն փոխարէն մը չկրցայ հատուցանել: Շատ անգամ իրեն ստակ կը խրկէի, անգամ մը նաեւ մինչեւ հայրենիքս դացի զինքը տեսնելու համար. բայց դժբախտութեամբ ուշ հասայ. մահն արդէն զինքն յափշտակած էր: Սակայն կը յուսամ որ Աստուած կը հատուցանէ իրեն երկինքը՝ ինչ որ ինք երկրիս վրայ ինծի ըրաւ:

Ասոնք ըսելէն ետքը՝ Պարոն Բոսլովեանց լռեց, եւ այս յիշատակներէն լեցուած աչուրները սրբեց:

Թ. Հայրենի գաւառս:

Երկրորդ օրը Պարոն Բոսլովեանց՝ կոմսին հետ դէպ ի Բեդերսպուրկ ճամբայ ելաւ. Գրիգորն ու սենեկա-

պանն ալ հետերնին էին: Ճամբորդութիւննին շատ յաջող ու զուարճալի եղաւ, եւ կոմսին կարծածէն շատ շուտ Ռուսիոյ մայրաքաղաքն հասան:

Պարոն Բոսլովեանց իւր ազնուական հիւրն ուղղակի իւր տունը տարաւ, որ շատ գեղեցիկ էր եւ պալատի կը նմանէր, ու զինքը մեծ հաճութեամբ եւ ուրախութեամբ իւր ամուսնոյն ու զաւակներուն ներկայացուց: Տիկինը՝ շատ անգամ էրկանը բերնէն Սդեռնֆելտի տան ու կոմսին վրայ մեծամեծ գովութիւններ լսած եւ իմացած ըլլալով որ իրենց հարբատութեան ու երջանկութեան հիմը դնողն անի է, ինք իրմէ ելած՝ ինչպէս սէր ցուցնելէն եւ ինչպիսի ընդունելութիւն ընելէք չէր գիտեր: Նոյնպէս զաւակներն ալ, որոնց ծանօթ էր կոմսին անունն եւ սոխակի բոյնին պատմութիւնը, չորս կողմը ժողովուած՝ ձեռուրները կը պագնէին, եւ ամէն կերպով իրենց սէրն ու յարգութիւնը կը ցուցնէին:

Ճամբորդութեան յոգնածութենէն հանգչելէն ետեւ՝ տանտէրը կոմսին գլուխն եկածներն եւ զինքն ինչ կերպով գտնելը պատմեց: Ամէնքն ալ մտադրութեամբ մտիկ ըրին, եւ իրենց բարերարին քաջածնեղութիւններուն վրայ ունեցած ներքին ցաւերնին յայտնելէն ետեւ՝ հիմայ զինքը տեսնելով զգացած ուրախութիւննին ալ ցուցուցին:

Ազնուական ընտանեաց առաջին փոյթն եղաւ կոմսին աստիճանին պատշաճ եղած զգեստներն ու ճերմկեղէններն հոգալ: Դուք, ըսաւ Պարոն Բոսլովեանց, երկու անգամ ինծի զգեստ հոգացիք, իրաւունք է որ ես ալ հիմայ ձեզի հատուցում ընեմ: Իսկ տիկինը կը զրուցէր. ինչ որ ձեր մայրն ու քոյրերը՝ մարդասիրութեան համար իմ էրկանս ըրին, նոյնը պէտք է որ հիմայ ես ալ երախտագիտութեան համար ձեզի ընեմ:

Թէպէտ եւ կոմսը կ'ուզէր ձմեռը չեկած՝ ճամբայ ելլել եւ հայրենիքը դառնալ, բայց զանազան պա-
ԲԱՐ. ՎԷՊ.

բազանք վրայէ վրայ գալով՝ ստիպուեցաւ բոլոր ձմեռն հոն անցընել, եւ հազիւ կրցաւ գարնան Բե- գերսպուրիկէն ելլել:

Ճամբայ ելլելուն նախորդ իրիկունը՝ Պարոն Քոսյու- վեանց կոմսն առաւ իւր կառքերուն կայարանը տա- րաւ, եւ ճամբորդութեան աղուոր կառք մը պարգեւ տալէն ետքը՝ ծիծաղելով մ'ըսաւ. կը տեսնէք ինչ պէս Աստուծոյ խրկած դժբախտութիւնները միշտ հետեւնին բարիք ունին: Տարիներով յառաջ պա- տահած դժբախտ դէպք մը, Սդեռնֆելտի ճամբուն վրայ անիւներնուդ կտարիլը՝ այս օրւան օրս ձեզի նոր կառք մը կը հոգայ: Լծուելու ձիերն ապսպրուած են, Համպուրի հասածնուդ պէս՝ երեւելի վաճառա- կանի մը քով պատրաստ կը գտնէք: Այս ըսելով նոյն վաճառականին անունն ու տեղն իմացուց:

Երթալու օրը Պարոն Քոսյուվեանց՝ կոմսին ձեռքը ոսկւով լեցուն քսակ մը դրաւ: Իրարմէ զատուելնէս յառաջ, ըսաւ կոմսը, հարկ կը համարիմ՝ ձեր ինծի ցուցրցած վեհանձնութեան ու ազնուականութեան համար իմ խորին երախտագիտութեանս ցոյցերը նորոգել: Հաւատացէք որ այս երախտագիտութեան բոցը՝ միայն իմ կենացս հետ կարող պիտի ըլլայ մարիլ: Միայն թէ զըուցեցէք թէ ինչ եղանակաւ կը բաղձաք որ ձեր ինծի համար մինչեւ այս օրս ըրած ծախքը վճարեմ:

Ատոր խօսքը մի՛ ընէք, պատասխանեց Պարոն Քոս- յուվեանց: Նոյն ստակն աղքատ գերդաստաններու օգնութեան գործածեցէք, մանաւանդ այնպիսի տղոց՝ որոնք արուեստ մը կ'ուզեն սորվել ու միջոց չունին: Աղքատաց տուածնիս՝ փոխանակագիր մըն է, որ մեզի անդիի աշխարհ կը վճարուի:

Բոլոր ընտանիքը մինչեւ նաւ՝ կոմսին հետ գա- ցին: Պարոն Քոսյուվեանց սիրով ողջագուրեց իւր հին բարերարը. իւր ամուսինն ու որդիքն ալ մեր- ձաւոր ազգականէ մը բաժնուելու պէս՝ ցաւով բաժ-

նուեցան: Նաւը խարիսխը վերցուց. բայց խել մը ժամանակ հայրը, մայրն ու որդիքը դեռ երթաք բարովի նշանները կը շարունակէին, եւ այն իրենց երջանկութեան հիմը դնող ազնուական մարդուն կենդանութեանն ու յաջողութեանը համար եռան- դազին խնդրուածներ կը մատուցանէին:

Ամսն առանց փոքր դժբախտութեան մը իւր դղե- կին մերձակայ քաղաքը հասաւ: Հոն իմանալով որ ծնողքը զինքը մեռած կը կարծեն, պատշաճ համա- րեցաւ զանոնք յառաջագոյն իւր գալստեան պա- տրաստել: Ուստի Ստեռնֆելտի քովի կալուածքին տիրոջ տունը գնաց, որ իւր տղայութեան բարեկամը տեսնելով՝ մեծ ուրախութիւն ունեցաւ: Քիչ մը խօսելէն ետեւ՝ որոշեցին որ տան տիկինն ու իւր քոյրերը Սդեռնֆելտի դղեակն երթան, եւ ամենայն կարելի զգուշութեամբ կոմսուհին եւ իւր աղջիկներն այս ուրախալի լոյսն պատրաստեն:

Երբ պատշաճ ատենին կոմսը դղեակն եկաւ, կոմ- սուհին ինքիւրմէ ելած՝ պլլուեցաւ սիրելի որդւոյն՝ որուն վրայ այնչափ ժամանակէ վեր անդադար կու լար կ'ողջար, նոյնպէս աղջիկներն ալ սիրելի եղբայր- նին տեսնելով՝ ուրախութեան աղաղակներով օդը կը հնչեցընէին: Բոլոր երեսները զուարթացած եւ ամէնուն աշուրները քաղցր արցունքներով լեցուած էին: Երբ ուրախութեան առջի սաստկութիւնն ան- ցաւ, ամէնն ալ կոմսին աղաչեցին որ իւր ձախոր- դութեան ու զարմանալի ազատութեան պատմու- թիւնն իրենց պատմէ: Ամսը խնդիրքնին կատարեց, եւ շլաւաւորաբար այնպիսի կենդանութեամբ նկարա- ցրեց այն պզտիկ խեղճ հովուին սէրն ու երախտագի- տութիւնը, որ անանկ մեծ հարստութեան հասած էր, որ ամէնուն սիրտը սաստիկ շարժեցաւ:

Ստուգիւ, ըսաւ ներկայ եղողներէն մէկը, մեծ երախտագիտութեան օրինակ, որ շատ քիչ կը գտնուի, եւ պէտք է մարդկութեան ամօթովը խոս-

տովանիլ՝ որ քիչ մարդ կայ որ իւր բարերարին երախտագէտ սիրտ ունենայ:

Այս մտածութիւնը զմեզ երբեք պէտք չէ արդելել ձեռքերնէս եկած բարիքն ընելու, պատասխանեց կոմսուհին. որովհետեւ թէ որ ըրածներնուս հատուցումն այս աշխարհիս մէջ ընդունելու չըլլանք՝ անդի աշխարհք ստուգիւ կ'առնունք:

200 f. 1899.

39 f.

Ե. Պ Ի Ը Ն Պ Ը

Կ Ա Մ

ՈՐԲԵՐՈՒՆ ՊԱՇՏՊԱՆՆ ԵՍՏՈՒԱԾ Է

ՏԱՍՆՈՒԵՐԵՔԵՐՈՐԴ դարուն սկիզբները խաչակրաց արշաւանքին մէջ գտնուող ասպետներուն երեւելիներէն մէկն ալ էր Կուսալդերոյ Ռանուշին: — Ասիկայ իւր իմաստուն խորհուրդներովն ու պատերազմական քաջութիւններովը հայրենեաց մեծ ծառայութիւն ըրած եւ Խալիպի մէջ մեծ անուն ձգած էր: Բայց երկու տարիէ վեր Ապենինեան լեռանց մէջ իւր դղեակներէն մէկը քաշուած, ինք զինքը տնական գործերու տուած էր, ու մշակութեան զբաղելով՝ իւր ընտանեացը մէջ երջանիկ օրեր կ'անցընէր. երեք տարւան միակ աղջիկ մ'ունէր, որ ծնողացն ու ընտանեացը համար շատ կը բաղձար մինչեւ մահն այս հանգարտութեան մէջ մնալ. բայց իւր բարեկամներուն ու ծանօթներուն ստիպմանցը դէմ չկարենալով դնել՝ յանձն առաւ որ անոնց հետ Արեւելք երթայ, յուսալով որ պատուով ու արդիւնքով լեցուած՝ քիչ ատենի մէջ նորէն հայրենիքը կրնայ դառնալ: Վերջին հրաժարումը տուաւ իւր կնոջը, գիրկն առաւ իւր սիրելի զաւակը Պիանդան ու օրհնեց: Անկէ ետքը ճամբայ ելաւ, ճենովայէն նաւով իւր ընկերներովն Արեւելք անցաւ, եւ հոն այլեւայլ ազգերէ ժողովուած խաչակրաց զինքին հետ միացաւ:

Բայց յաջողութեամբ ու շուտով իւր հայրենիքը դառնալու յոյսը պարապ ելաւ: — Խաչակիրները Ս. Երկիրը հասնելով՝ կարծածներնուն պէս չգտան իրենց թշնամիները, որոնք շատ քաջութեամբ կը պատերազմէին: Այս պատերազմներուն ատենները Ռաշուէշի ասպետը որչափ որ առիթ կը գտնէր՝ իւր կնոջը նամակ կը գրէր եւ իւր ինչպէս ըլլալը կը ծանուցանէր: Բայց այս կերպով երկու տարի անցնելէն ետքը՝ Աւաղեբերդէն ալ թուղթ չէր գար, եւ ոչ լուր մը կըրցաւ անոր վրայ ունենալ կինը: Այս կերպով անցուց հինգ տարի. պարապ տեղ կը սպասէր, կու լար կ'որդար, այնչափ որ ցաւէն հիւանդանալով՝ մահուան դուռը հասաւ:

Եկեղեցւոյ խորհուրդները մեծ եռանդեամբ ու Աստուծոյ կամացը համաձայնելով ընդունելէն ետեւ՝ անկողնոյն քովը կանչեց իւր սիրելի զաւակն եւ հեծեծանքով հառաչանքով՝ Ո՛վ իմ սիրելի աղջիկս, ըսաւ, ես կը մեռնիմ, եւ դուն քու մատաղ հասակիդ մէջ որք կը մնաս: Աշխարհէս բաժնուելու առտենս՝ միակ ցաւս այս է որ զքեզ առանձին կը թողում. ինչու որ ստուգիւ հայրդ իւր քաջասրբատութեան զոհ եղած է: Քեզի նայող պիտի ըլլայ Պր. Օրլանտոյ եղբայրս. որտանց զինքը սիրէ ու յարգէ. ինք ամէն կողմանէ զքեզ կը հոգայ: Գիտես որ հիւանդոտ է, ամէն ձեռքէդ եկած ծառայութիւնն ըրէ անոր, եւ Աստուած զքեզ կը վարձատրէ: Սիրելի զաւակս, ա՛ռ այս խաչը, զոր հայրդ սուրբ Երկրէն ինծի խաւրեց. միշտ վիզդ կախ եւ քու հայրդ ու մայրդ յիշէ. անոնց քու վրադ ունեցած սէրն ու մահը միշտ աչքիդ առջեւն ըլլայ. ասիկա բաւական կ'ըլլայ միտքդ բերելու անոնց քեզի տուած խրատները: Աստուած զքեզ օրհնէ, սիրելի աղջիկս. ... զիս մի մոռնար ... ու քու խեղճ ... հայրդ:

Պիանդան անկողնոյն քովը ծունր դրած հեղեղի պէս արցունքը թափելով՝ մօրը ձեռքը կը համբուրէր:

Բոլոր տան մարդիկը, աղախիններն ու ծառաներն աղօթք կ'ընէին: Ասանկով խեղճ տիկինը հոգին աւանդեց: Քանի մ'օր լալով ողբով անցընելէն ետքը՝ Պիանդան իւր դժբախտութիւնն սկսաւ իմանալ, առանկ որ տասը տարւան աղջկանէ մը չէր յուսացուեր անանկ սրտի զգածմունք ու ցաւ, որչափ որ այս խեղճին վրայ կը տեսնուէր:

Պր. Օրլանտոյ՝ իւր մօրեղբայրն ու հոգաբարձուն, երբ որ քրոջը մահուան տրամալի լուրն առաւ, ելաւ եկաւ, որ իւր քրոջն աղջիկը հոգայ, եւ անոր ապագայ վիճակին վրայ բան մ'որոշէ: Պր. Օրլանտոյ շատ ազնիւ բնութիւն ունէր ու շատ աղէկ մարդ էր. բայց հիւանդոտ ու տկար ըլլալով՝ ամէն բան իւր կնիանը ձեռքը տուած էր, որ փառասէր ու հպարտ կնիկ մըն էր:

Ասոնք Պր. Ռանուէշին զգեստը հասնելով՝ առաջին մէկ քանի օրը շատ սէր ցուցուցին Պիանդային, որ ուրիշ կողմանէ իրեն ձեռք բռնող մը չունենալով՝ ինք զինքը բոլորովին իրենց յանձնեց եւ իրենց մեծ սէր ու յարգութիւն կը ցուցնէր: Ամուսն մը մէջ Պր. Օրլանտոյ ամէն բան կարգաւորեց. եւ թէպէտ մտքերնին անանկ զրած էին որ քաղաք դառնան ու Պիանդան կուսանայ վանք մը դնեն որ կըրթուի, բայց իւր մօրեղբայրը տեսնելով որ գեղի օդը շատ աղէկ կ'ընէ իրեն, որոշեց որ բոլոր ամառն ու աշունը հոն մնան: Պիանդան ասոր շատ ուրախացաւ. ինչու որ չէր ուզեր բաժնուիլ այնպիսի տեղէ մը՝ ուր իւր պզտիկութեան տարիներն անցուցած էր. կը վախնար որ մէյ մ'ալ չի կրնար տեսնել այն լեռները, որ իւր մօրն ու իւր այն կողմերը թափած արցունքները միտքը կը բերէին:

Ամառն անցաւ, ու քանի որ կ'երթար Պր. Օրլանտոյին առողջութիւնն աւելի կը հաստատուէր. անոր համար բժիշկները խրատ տուին որ քաղաքը դառնալու խորհուրդը թող տայ, եւ միշտ հոն մնայ:

Պարոնն ալ անոնց խորհրդին անսալով՝ ուղեց հոն հաստատուիլ: Հաղիւ թէ որոշուեցաւ որ ալ քաղաք չդառնան, Օրլանտոյին կնիկը սկսաւ իւր ինչպիսի բնութիւն ունենալը յայտնի ցուցնել: Այնչափ տա-
րիւն ի վեր դղեկին մէջ տիրած խաղաղութեան ու հանդարտութեան տեղ՝ կռիւ ու խռովութիւն, պո-
ռալու պոռչըտալու ձայներ անպակաս էին: Տան մէջ եղած ամէն հին ծառաներն ու աղախիններն ելան, ու Պիանգան սրտանց հոգացող մէկը չմնաց: Օրլանտոյին երկու որդիքն ալ, որոնցմէ մէկը տանն ումէկ ու մէկալը տասը տարւան էին, բոլորովին իրենց մօրն ելած էին: Հպարտ, ամենեւին բանի մը չհաւնող, բարկացող բնութիւն մ'ունէին, եւ գրե-
թէ ամէն օր նախատական խօսքերով զՊիանգան կը տրտմեցնէին: Ասանկով խեղճ աղջկիւր տրտում տխուր կեանք մը կ'անցընէր. ունեցած մինակ մխ-
թարութիւնը, մօրը վերջին խօսքերուն յիշատակն էր: Անոր խրատները միշտ աչքին առջեւն էին եւ զգուշութեամբ կը կատարէր, իւր մօրեղբայրը հօր պէս կը պատուէր ու կը սիրէր. երբ որ անոր հիւանդութիւնը կը սաստկանար ու տան մէջ մնալու կը ստիպուէր, շատ սիրով ու հաճութեամբ ձեռքէն եկած ծառայութիւնները կ'ընէր: Բայց ի՞նչ օգուտ. Օրլանտոյին կնիկն այս ամէն բանը չար մտքով կը մեկնէր, կեղծաւորութիւն է, կ'ըսէր, եւ թէպէտ ինք իւր երկանը վրայ բնաւ հող չէր տանէր, բայց ուրիշ-
ներուն բրածին ալ չէր կրնար տանիլ, ու կ'ուզէր որ ամէնքն անոր աչքէն հանէ: Պր. Օրլանտոն ալ՝
թէպէտ իւր երախտագիտութիւնն ու շնորհակալու-
թիւնը կը ցուցնէր, բայց անանկ ալ իւր կնկանէն կը վախնար, որ Պիանգային շատ անգամ իւր սրտին զգածմունքը յայտնելու չէր համարձակեր:

Այս կերպով երկու տարիի չափ անցուց Պիանգայ. միշտ լալով ու սրտի նեղութեան մէջ: Կիրակի օր մ'առտուանց մօրեղբօրն երկու որդւոցն ու աղախնոց

մը հետ մօտ անտառին մէջ եղած մատուռը գնաց. հոն իւր ջերմեռանդութիւնը կատարելէն ետքը՝ դուրսը քարի մը վրայ նստեցաւ: Երբ տղաքը խոտի վրայ կը խաղային, հեռուէն ծեր մարդ մը անոր կը մօտենար, որուն հագուստը զինուորական ու պանդուխտ մարդու զգեստէ խառն բան մը կ'ե-
րեւար: Պիանգան անոր միտ չդնելով՝ մօրը տուած խաչը կը պագնէր, եւ անոր վերջին բուպէները կը յի-
շէր: Այս միջոցի մէջ ծեր պանդուխտն իւր գաւազա-
նին կռթընելով կամաց կամաց անոր մօտեցաւ եւ երբ որ քովն եկաւ, հարցուց որ Պր. Ռանուչչին դեռակն ասկից շատ հեռու է:

Ահա, ըսաւ Պիանգան, ձեռքն երկնցընելով, ահա աշտարակին ծայրը, կէս ժամու մէջ կրնաս հոն հասնիլ. բայց թէ որ աղքատ ես ու ողորմու-
թիւն խնդրելու համար կ'երթաս՝ խորհուրդ կու տամ որ հոն չերթաս:

Ի՞նչ կ'ըսես, պատասխանեց ծերը, ես չեմ կրնար հաւատալ որ Պր. Ռանուչչին տիկինն ինծի պէս ո-
ղորմելի պանդխտի մը քանի մը ժամու համար տեղ մը տալ չուզէ:

Այս խօսքին Պիանգան ձեռուններն ու աչունները երկինք վերցընելով՝ Զրուցած տիկինդ հիմայ աշ-
խարհէս աւելի աղէկ տեղ է, ըսաւ:

— Ի՞նչ, կը զրուցէք, օրիորդ, ի՞նչ կը զրուցէք
...: Իսկ իւր աղջկը:

— Ո՛հ, մ'ըսեր, իւր աղջկիւր մօրեղբօրն անգութ
կնկանը քով տրտմութեան եւ վշտերու մէջ օրերը
կ'անցընէ:

Պանդուխտը մտադիր աչքով մը Պիանգային կը նայէր, ու կ'երեւար թէ Ռանուչչին ընտանեացը վրայ ուրիշ հարցմունք ալ ընել կ'ուզէր: Մէյ մ'ալ մէկէն արտաքոյ կարգի ուրախութեամբ Հրա-
մանքնիդ Պիանգան էք, ըսաւ. այս խաչէն զձեզ կը ճանչնամ. իմ տէրս իւր հայրենիքէն ելելուն եր-

կրորդ տարին ասիկա իւր տիկնոջը խաւերեց: Թող տուէք որ ես ալ...: Այլապէս թե՛նէն խօսքն յառաջ չկրցաւ տանիլ, աղջկան ձեռքը բռնեց պագաւ, ու սկսաւ լալ:

Պիանգան հայրը տեսնելու յուսէն կը խենթեանար. բայց մէկալ կողմանէ ալ կը վախնար որ չըլլայ թէ այն յոյսը բոլորովին կորսնցընէ: Ա՛րջապէս ալ չկարենալով համբերել, հարցունց ծերուն թէ Ստուգիւ հայրս քու տէրդ է, ստուգիւ կենդանի՞ է. եւ առանց պատասխանին սպասելու՝ գետինն իյնալով՝ Աստուած իմ, ըսաւ, իմ վրաս դժաւ եւ հայրս տեսնելու արժանի բռէ:

Օտարական ծերն այլապէս՝ Հրամբէր էք, դեռ կենդանի է, կ'ըսէր, զինքը կը տեսնէք. բայց հանգարեցէք, հօրերնուդ սիրոյն համար սրտերնիդ հանգարաւ բռնեցէք. բռնէքս մտիկ բռէք:

Բայց Պիանգան չէր կրնար ինք զինքը բռնել, բան մը մտիկ չէր ընէր, ականջ չէր դնէր. ուրախութենէն սիրտն անանկ ելած էր, որ յորդ արցունք կը թափէր:

Նոյն միջոցին մօրեղբօրը տղաքն ու աղախինն եկան, եւ անոր ծեր պանդխտին հետ լալով խօսելուն վրայ շատ զարմացան: Աղախինը հետաքրքրութեամբ լալուն պատճառն իմանալ կ'ուզէր. բայց պանդխտն աչքը բռաւ որ լռէ, բան չզրուցէ: Աղախնոյն սիրտն ասոր նեղացաւ, բայց Պիանգան խոստանալով որ վերջէն կ'ըսէ, ոտք ելաւ տուն դառնալու: Այն ատեն օտարականը Պիանգային՝ Գացէք գացէք, ըսաւ, ես քիչ մը այս տեղս հանգչեմէն ետքը՝ ձեզի կը հասնիմ. գործի մը համար եկած եմ, եւ կը յուսամ որ Պր. Ռանուշ չիին դռներն ինծի դռը չեն մնար:

Պիանգան տուն դարձած ատեն՝ մօրեղբայրը շատ գէշ վիճակի մէջ գտաւ. ժամ մ'առաջ կաթուած իջնալով՝ անկողին մտած էր. լեզուն բռնուած՝ ամենեւին չէր կրնար խօսիլ: Նեղձ աղջկին ասոր վրայ սաս-

տիկ ցաւեցաւ. բոպէ մը հիւանդին քովէն չէր բաժնուեր: Թէպէտ ինք Համարձակեցաւ պանդխտին զրուցածները մօրեղբօրը կնիկն յայտնել. բայց աղախինը գնաց տեսածը պատմեց: Խաթունը շուտ մը Պիանգան կանչել տուաւ եւ հրամայեց որ ամէն բան շնտակ զրուցէ: Երբ պատմութիւնը լսեց, տարաւ իր սանաց ու վախի ծովի մը մէջ ինկաւ, ինչ ընելէք չէր գիտեր. բայց սրտանց չցուցնելով՝ ըսաւ որ մօրեղբօրը քովն երթայ ու անոր նայի:

Նեղձ Պիանգան՝ որ մօրեղբօրը վիճակին վրայ ցաւի մէջ, իսկ հօրը նկատմամբ՝ կէս մը ուրախութեան ու կէս մ'ալ վախի մէջ էր, միտ կը դնէր որ պանդխտին գալն իմանայ: Մէյ մ'ալ շներու հաջեւ լսելով՝ պատուհանը վաղեց ու տեսաւ որ այն ծերը ծառայի մը հետ դռնէն ներս կը մտնէր: Ար կարծէր որ տանտիկնոջ հետ քիչ մը խօսելէն ետքը՝ անշուշտ զինքը կը կանչեն, ու հօրը վրայ ստոյգ տեղեկութիւն մը կ'ունենայ: Ա'անցնի ժամ մը, կ'անցնի երկու ժամ ալ, եւ եկող գացող չ'ըլլար: Իրիկուն կ'ըլլայ, եւ հիւանդին քովի խուցն իրեն կերակուր կը բերեն. բայց օտարականին վրայ մէկը բան մը չի խօսիր. ինքն ալ չի համարձակիր հարցընելու:

Ասանկով անցուց Պիանգան իրիկունն ու գիշերուն մէկ մասը: Այն գիշերէն երկու ժամ յառաջ՝ տեսնելով որ մօրեղբայրը կը քնանայ, Պիանգան մատուցներուն վրան քալելով, խցէն դուրս ելաւ, ու կամացուկ մը վար իջաւ: Տանտիկնոջ խցին մօտեցած ատեն՝ տեսաւ որ դուռը կէս մը բաց էր, ու ինք ներսը խորունկ մտածելով՝ կը ճեմէր: Մէյ մ'ալ երկայն ճամբուն ծայրէն լոյս մ'երեւնալով՝ աղջկը սանդղին տակը գնաց պահուրեցաւ: Լոյսը կամայ կամայ մօտեցաւ. եկողը տիկնոջ սենեկապանն էր: Տանտիկնին աճապարելով դիմացը գնաց եւ ցած ձայնով ու այլապէս թեմա մը՝ Յովհաննէս, ինչ բրիր, ըսաւ. ինչպէս յաջողեցաւ:

Շատ աղէկ, շատ աղէկ, ամէն բան յարմարցուցի, Տիկին, պատասխանեց սենեկապանը: Անիկայ հիմայ անտառն հանող աշտարակին մէջն է: Հոն տարի զինքն բսելով որ ուրիշ տեղ չունինք, եւ դժուարութիւն չցուցուց: Բայց վաղը թէ որ Պիանգան հարցընելու ըլլայ, հրամանքնիդ ի՞նչ պիտի ընէք:

— Ի՛նչ բան կայ, կը զըուցեմ որ այն մարդը խաբեային մէկն էր, եւ Պր. Առաքելերոյին վրայ տեղեկութիւն տալ ձեւացընելով՝ տուն մտաւ ու գիշերը քանի մը բան գողցեր փախեր է:

— Աերջէն ի՞նչ պիտի ընենք այն ծերը:

— Ի՛նչ պիտի ընենք, աշտարակին մէջ բանտարկեալ կը պահենք. արդէն ծեր ու շատ աշխատանք քաշած մարդ մըն է. կը յուսամ որ վեց ամիս չ'երթար կը մեռնի.

— Լաւ է, ես հիմայ երթամ ծառաներուն բսեմ որ օտարականը կերակուր չ'ուզեր: Ետքէն ես բան մը կը տանիմ: Ուրեմն գիշեր բարի:

— Երթաս բարով, Յովհաննէս. նայէ որ ամէն բան ուղածիս պէս կատարես:

Այս բսելով տանտիկինը դուռը գոցեց, պառկեցաւ: Պիանգան, որ բոլոր խօսակցութիւնը լսած էր, այս բանիս վրայ շատ վշտացաւ ու ցաւեցաւ: Չէր կրնար հասկընալ թէ տանտիկինն անանկ ծեր մարդը բանտ դնելու ի՞նչ պատճառ ունի, կամ անկից ի՞նչ շահ կը յուսայ: Ասանկ մտածմունքով զգուշութեամբ կամաց կամաց սանդուղներէն վեր ելաւ ու իւր խցիկը դարձաւ: Հաղարումէկ խորհուրդներ զինքն անհանգիստ կ'ընէին. հօրը կենդանի ըլլալն իմացած ըլլալով՝ կը յուսար որ քիչ մը վերջը զինքը կը տեսնէ. բայց ծեր մարդուն խօսքն յիշելով, որ ուրիշ բաներ ալ ունէր իրեն բսելու, միտքը դրաւ որ ինչ ըլլայ ըլլայ՝ հետը խօսի:

Այս գիշերն անցած էր, բոլոր տան մէջ խոր լուսութիւն կը տիրէր, ամէնքը պառկած էին ու ոտքի

վրայ մարդ չկար: Դիտած ու տեսած էր որ Յովհաննէս գաղտուկ աշտարակը գացած ու ետ դարձած էր: Ուստի եւ ինք իրեն սիրտ տալով ու Աստուծոյ յանձնուելով՝ մօրեղբորը խուցը մտաւ ու ձեռքը պագաւ. կարծես թէ մէկը կ'ազդէր որ վերջին անգամ տեսնուին ու հրաժարական ողջոյն տալն է: Անկէ ետքը իւր խցէն ելաւ, ու միտքը դնելով որ աշտարակին մէջ բանտարկեալ ծերուն հետ անշուշտ խօսի, առանց ձայն հանելու, ճրագ մ'առած՝ սանդուղներէն վար իջաւ, եւ սրահէն ու բակէն անցնելէն ետքը՝ առանց մէկու մ'իմանալուն՝ աշտարակը հասաւ: Յած ձայնով մը ծառան կը կանչէ. բայց պատասխան տուող չկայ. կրկին կը կանչէ աւելի բարձր ձայնով, եւ միտ կը դնէ. սակայն ուրիշ ձայն չի լսեր՝ բայց եթէ իւր խօսքերուն արձագանգը՝ որ աշտարակին նեղ ճամբուն մէջ կը հնչէր: Այն ատեն զինքը սարսուռ մը կը բռնէ, ահ ու դող մը բոլոր ոսկրները կը պատէ. կ'ուզէ ետ դառնալ փախչել, բայց ծնկուրները բռնուած՝ քայլ մը չի կրնար ընել: Մէյ մ'ալ հեռուանց ձայն մը կը լսէ թէ Պիանգա, կեցէք, ձայն մի հանէք. ես ձեր հօրը հաւատարիմ ծառան եմ, մի վախնաք:

Նորէն հոգի առնլով կեցաւ: Շատ չանցաւ, եկաւ մարդը քովը. Օրիորդ, ըսաւ, մի վախնաք վտահ էդէք վրաս, թէ որ օր մը հայրերնիդ տեսնել կ'ուզէք, հիմայ հետս գալու էք. եթէ հոս մնանք թէ դուք ու թէ ես ձեր մօրեղբօր կնկանը չարութեան զոհ կ'ըլլանք: Քաջալերուեցէք, ճամբայ ելենք:

Այս ըսաւ եւ առանց պատասխանի մը սպասելու՝ լոյսն աղջկան ձեռքէն առաւ, ու զինքն աշտարակին ներսի կողմերը տարաւ: Քանի մը ոտք իջնալէն ու քանի մը ոտք ելլելէն եւ շատ մը նեղ ճամբաներէն անցնելէն ետքը՝ պզտիկ դուռ մ'եկան, որ ծերուն մէկ ձեռք դնելուն՝ բացուեցաւ:

Այն դուռն անցնելուն պէս՝ իրենք զիրենք անտառին մէջ գտան:

Օրիորդ, ըսաւ ծերը, կենալու ատեն չէ, քաջալերուեցէք, ձեռքերնիդ ինծի տուէք. թէպէտ ես ծերացեր եմ, բայց դեռ զօրութիւն ունիմ իմ տիրոջ աղջկան նեցուկ ըլլալու: Այս ժամէն կ'ազատինք: Եղբայրս մօտերս տուն մ'ունէր. թէ որ կենդանի մնացեր է, հոն հասնելով՝ կ'ազատինք: Անպարենք, ժամանակ չկորսնցընենք. կրնայ ըլլալ որ տան մարդիկն իմացած ըլլան եւ զմեզ անտառին մէջ փնտռեն:

Հատ աղէկ, բարի ծեր, պատասխան տուաւ Պիանդան, ես քու վրադ վստահ եմ: Բայց կ'աղաչեմ մի պահեր, ըսէ ինծի, հայրս ուր է:

— Քիչ մը ետքը կ'իմանաք. հիմայ ածապարենք յառաջ երթանք, որ չըլլայ թէ ձեր մօրեղբօրը կնկան ձեռքն իյնանք: Ապա թէ ոչ՝ երկուքիս ալ բանը բուսած է:

Ասանկով փախտականները ժամու մը չափ անտառներու մէջ քալելէն ետքը՝ իրենց ուղած տեղը հասան: Խեղճ Պիանդան այն աստիճանի այլալլած ու յոգնած էր, որ ալ չէր կրնար քալել: Ծերը տան դուռը զարկաւ: Ո՞վ է, ինչ կ'ուզես, հարցուցին ներսէն: Ծերը ձանձկաւ որ եղբօրը ձայնն է եւ ուրախութեամբ մը պատասխանեց. «Զուտով բաց, Անտոն, քու Բարթողիմէոս եղբայրդ եմ, շուտով բաց»: Անտոն առանց ծրագր վառելու, անկողնէն ցատքեց, եկաւ դուռը բացաւ. երկու եղբարք իրար տեսնելէն յառաջ՝ մէկը մէկալին պլլուեցան եւ ուրախութենէն լացին:

Նոյն միջոցին Անտոնին կնիկը ծրագր վառեց, եւ ամէնքը խուցը մտան: Ծերը զՊիանդան ցուցընելով՝ Սիրելի եղբայրս, ըսաւ, ասիկայ մեր տիրոջը Պաւսն Կուսակերոյին աղջիկն է, որ պատճառ եղաւ ատանկ զիշեր ատեն քեզի այցելութիւն ընելուս:

Կ'աղաչեմ կրակ վառել տուր, ինչու որ օդը պաղ է, եւ այս Օրիորդն եղանակներու խստութեան չէ վարժած: Անտոնին կնիկը կրակ վառեց. եւ քիչ մը ուտելու բան բերաւ. իսկ Բարթողիմէոս սկսաւ իւր պատմութիւնը պատմել:

Չեմ ուզեր, ըսաւ, խօսքս երկնցընել, սուրբ երկրին մէջ առաջին երկու տարիները պատահած բաները պատմելով. անոնց վրայ մանրամասն խօսելու ուրիշ անգամ աւելի յարմար ժամանակ կ'ունենանք: Մեր պանդխտութեան երրորդ տարին Պր. Ռանուշէն Տաճկաց ձեռքը գերի ինկաւ. ես ալ առանձին թող տալ չուզելով իմ տէրս, որմէ այնչափ պատերազմներու ժամանակները չէի բաժնուած, նոյն գերութեան վիճակը յանձն առի. ուստի եւ երկուքնիս ալ գերիի պէս ծախուեցանք:

Բախտէս զիս գնող Տաճիկը՝ շատ աղէկ մարդ էր եւ ինծի մեծ սէր կը ցուցնէր. բայց այս սէրն աւելի մեծցաւ հետեւեալ պատճառին համար: Օր մը վագր որսալու գացած ըլլալով՝ սաստիկ վերաւորեցաւ. ես զանազան սպեղանիքներ շինելով զինքը դարմանեցի, եւ Աստուծոյ օգնելով մահուրնէ ազատեցի: Այս մարդս շնորհակալութեան համար՝ զիս թէպէտ գերութենէն ազատեց, բայց կ'ուզէր որ տանը մէջ մնամ: Իսկ իմ խեղքս միտքս տիրոջս վրայ ըլլալով՝ չուզեցի հոն մնալ. միտքս դրի որ ասդին անդին պտրտիմ, զինքը փնտռեմ: Բարի Տաճիկը, որ միշտ կ'ըսէր թէ իւր կեանքն ազատելուս համար՝ սրչափ բան ալ տայ, չէ կրնար ըստ բաւականին հատուցում ընել, շատ ազնիւ ընծաներ տուաւ, որոնք կ'ուզէի իմ տէրս ազատելու գործածել. միայն թէ ուր ըլլալը չէի զիտեր:

Երկայն ատեն պարապ տեղ փնտռելէն ետքը՝ վերջապէս ուր ըլլալն իմացայ, եւ առանց յապաղելու՝ ծամբայ ելայ դէպ ի այն կողմերը: Ծամբան Ափրիկէի անապատներուն մէջ, երբ որ Գահիրէի մօ-

տեցած էի եւ քիչ մը ետքը տէրս տեսնելու եւ աղատելու յուսով կ'ուրախանայի, մէյ մ'ալ վրանիս աւազակներ գալով՝ բոլոր ունեցածնիս առին կողոպտեցին: Հասայ Գահիրէ, Պր. Կուարդերոն գտայ, բայց ինչ օգուտ. միջոց չունէի, որ զինքն ազատեմ: Տէրս զիս տեսնելուն վրայ շատ ուրախացաւ. իւր ազատութեան յոյսը բոլոր իմ վրաս դրած էր: Վերջապէս որոշեցինք որ ես Խաւիա գառնամ ու ստակ ժողովելով՝ նորէն Գահիրէ երթամ, զինքն ազատեմ: Ճամբայ ելելու օրս նամակ մ'ալ տուաւ ինծի, որ իւր տիկնոջը բերեմ, որ դեռ կենդանի կը կարծէր:

Շատ վտանգներու եւ դժուարութիւններու յաղթելով ու օրւան հացս մուրալով՝ նաւահանգիստ մը հասայ, ուր բախտէս՝ ճենովա գացող նաւ մը կար: Նաւապետն աղաչանքս ընդունելով՝ յանձն առաւ զիս ձրի հետն առնուլ: Ճենովա՝ բարեկամ մը քիչ մը ստակ տուաւ, եւ երէկ այս տեղերս հասայ:

Պր. Ռանուշիին ընտանեացը վրայ ունեցած առաջին լուրս շատ տրտմալի եղաւ ինծի: Անտառին մատրանը քով Օրիորդին պատահեցայ, եւ մօրը մեռնիլն իմացայ: Քիչ մ'ետքը դղեակը գացի եւ Պր. Օրլանտոյին հետ ուղեցի խօսիլ: Ըսին որ ծանր հիւանդ է, եւ զիս առին անոր կնիկանը տարին: Մինչեւ հիմայ պատմածներս ամէնն ալ մէկիկ մէկիկ իրեն պատմեցի, եւ խօսքս հաւատալի ընելու համար՝ որ Պր. Կուարդերոն զիս խաւրած է, հանեցի անոր՝ իւր տիկնոջը գրած նամակը տուի: Կարգալէն ու քանի մը ըրապէ մտածեւէն ետքը, ինծի պատմածիդ պէս սուտ պատմութիւն մը յարմարցրնելն, ասանկ նամակ մը ձեւացրնելը դժուարին բան չէ, ըսաւ: Սուրբ երկրին լուրերը մեզի շատ ուշ կը հասնին, եւ անստոյգ բաներ են: Տիկին, պատասխանեցի, ըսածնիդ կրնայ ըլլալ, բայց ես խաբեբայ չեմ: Ըսածիս ստուգութիւնն իմանալը դիւրին է: Թէպէտ եւ տասն տարի

կայ որ ես ասկից բաժնուած եմ, բայց դեռ պէտք է որ շատ մարդիկ գտնուին որ զիս ճանչնան:

Լաւ է, լաւ է, ըսաւ, կը հաւատամ. բայց այսօր ատեն չկայ, վաղը կը խօսինք: Հիմայ դեբդ աշտաբակներէն մէկը խաւրեմ, որ գիշերը հոն անցընես:

Ապշած մնացի, երբ որ տեսայ որ զիս անանկ տեղ մը կը դնէ, որ բանտի տեղ կը ծառայէր. գուցէ, ըսի, վրաս ապահով չըլլալուն համար կ'ընէ: Ինչ եւ իցէ՝ ծառայ մը կանչեց, ականջն ի վար բան մ'ըսաւ, եւ ինծի պատուիրեց որ անոր հետ երթամ: Առանց բան մը զրուցելու հնազանդեցայ. ինչու որ թէպէտ զիս աշտաբակին մէջ ալ դնէր, ես կրնայի ազատիլ. երկու գաղտնի ճամբայ գիտէի, որոնք ապահով էի որ այն նոր բնակիչները չէին գիտեր: Ծառան առաւ զիս աշտաբակը տարաւ եւ կրկին կրկին վրայէս գոցեց դնաց: Մէյ մ'ալ կէս գիշերուան մօտ եկաւ, կերակուր բերաւ: Իւր գալէն յառաջ՝ փորձած էի դռնէրէն մէկը՝ որ անտառ կը հանէր, եւ ձեռքս վրան դնելուս պէս՝ բացուեցաւ: Ծառային եկած ատենը քնանալ ձեւացուցի, ու բան մը չիմացաւ: Ահս գիշերն անցնելէն ետքը մէկալ դուռն ալ՝ որ նեղ ճամբան կը հանէ, փորձեցի. ի սկզբան քիչ մը դէմ կեցաւ, բայց այն ալ բացուեցաւ:

Միտքս դրած էի որ այն գիշեր Պիանդան առնում փախչիմ. բայց չէի կրնար ուղածիս հասնիլ, ինչու որ եւ ոչ անոր խուցը գիտէի: Երբ որ ասոր վրայ ինք իրենս կը մտածէի, տեսայ որ նեղ ճամբուն ծայրն աշտաբակ մտնելու գրան քով ըլլա մը կայ: Անմիջապէս ետ դարձայ՝ պահուրտեցայ, կասկածելով որ գուցէ տանտիկինը զիս մեռցընելու համար մարդ մը խաւրած ըլլայ: Մէյ մ'ալ լսեցի որ կնոջ ձայն մը զիս կը կանչէր, ըսելով թէ պատուհանէն նայիմ: Առով սիրտ առի, նեղ ճամբուն դուռը գացի բացի...: Ինչ ուրախութիւն. եկողը Պիանդան էր: Անմիջապէս զինքն առի դուռս հանեցի:

Բարթոլոմէոս խօսքը լինեցնելէն ետքը, Պիանգան պատմեց տանտիկնոջ նոյն գիշերը Յովհաննիսին հետ ըրած խօսակցութիւնը: Այս պատմութիւնը հաւատարիմ ծառան իւր մտքին վրայ աւելի եւս հաստատեց, որ շուտով Ֆիորենցա փախչի, եւ հոն տէրութենէն օգնութիւն խնդրէ: Միայն թէ Պիանգան սաստիկ յոգնած ըլլալով՝ անկարելի էր որ այն գիշեր կարենային ծամբանին յառաջ տանիլ: Թէպէտ մեծ վտանգ կար, բայց հարկ եղաւ որ քանի մը ժամ հոն կենան, որպէս զի հանգչի:

Առտուանց կանուխ երբ երկու եղբարք ջորին կը պատրաստէին, որ ծամբան խեղճ աղջիկը վրան նստեցնեն, յանկարծ մէյ Ժ'ալ Անտոնին կնիկը վազելով եկաւ զրուցեց որ անտառին մէջ ձիաւորներ կան, որոնք գէպ ի իրենց տունը կու գան:

Բարթոլոմէոս արդէն գիշերը պանդխտի զգեստն հանած ու մօրուքն ալ սափրած ըլլալով՝ կը յուսար որ զինքը չեն ծանչնար. բայց Պիանգան ինչ ընելու էր. տան ամէն ծառաներն ու շրջակայ տեղերուն գեղացիներն անգամ կը ծանչնային: Անոր համար ուրիշ ճար չկար, բայց եթէ անանկ տեղ մը պահէլ, որ չկարենան գտնել: Անտոնին միտքն եկաւ որ ջորւոյն ընդարձակ մուրին մէջ պառկեցնեն ու վրան խոտով ծածկեն: Շուտով մը խեղճն անկողնէն հանեցին, մուրին մէջ դրին: Հաղիւ թէ խոտը վրան գոցած էին, խնդրակներն հասան եւ հարցուցին թէ Դղեկին օրիորդը ծեր պանդխտի մը հետ տեսա՞ք:

Հրամբ էք, պատասխանեց Անտոն, քիչ մը յառաջ սա շագանակենւոյն քովերը տեսայ, որ ծերու մը հետ գետին քովի դաշտը կ'երթար. երկուքն ալ շատ շուտ կը քալէին: — Անտարակոյս շուտով քալած պիտի ըլլան, ըսաւ Յովհաննէս, անտարակոյս. բայց մենք իրենց կը հասնինք: Այն թշուառական ծերն, այն խաբեբայ պանդխտն. ըրածն իրեն շատ

սուղ պիտի նստի: Այս ըսելով սկսաւ ձին վազցընել եւ մէկ րոպէի մէջ աներեւոյթ եղան:

Անոնց երթալուն պէս՝ հաւատարիմ ծառան Պիանգային հետ ծամբայ ելաւ: Ամենեւին տեղ մը չկեցան մինչեւ որ Ֆիորենցա հասան: Հոն Բարթոլոմէոս շուտ մը տէրութեան պաշտօնեաներուն դնաց, եւ ամենայն ինչ անոնց առջեւ պարզեց. բանը ծերակոյտին առջեւն ալ ելաւ, ու վճիռ տրուեցաւ որ Պիանգան պատուաւոր խորհրդականի մը հոգաբարձութեան յանձնուի, որ անոր դաստիարակութեան հոգ տանի: Պր. Օրլանտոյին ալ թուղթ մը խաւրուեցաւ, որ ըրած մատակարարութեան հաշիւը տայ. եւ ինք արդէն մեռած ըլլալով՝ կնիք պարտաւորեցաւ Դղեկէն ելլել:

Պր. Կուալդերոյին ազատութեան համար ալ հարկաւոր եղած ստակը տրուեցաւ հաւատարիմ ծառային, որ Գահիրէ դնաց, եւ տիրոջ հետ հինգ ամիս ետքը Ֆիորենցա դարձաւ: Չի կրնար պատմուիլ Պր. Կուալդերոյին տրտմութիւնն եւ ուրախութիւնը երբ իւր հայրենիքն հասաւ եւ իւր սիրելի ամուսինը մեռած գտաւ: Բայց Պիանգան իւր ազնիւ բնութեամբ գտաւ: Բայց Պիանգան իւր ազնիւ բնութեամբ քիչ ժամանակի մէջ հօրը տրտմութիւնն ու կրածները մոռցնել տուաւ:

Գ. ԳՈՒԼԻԵԼՄՈՍ ՌՈՏՆԷ

ԿԱՄ

ԱՐԿԱՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՉԱՏՐԵԱԼ

ԳՈՒԼԻԵԼՄՈՍ ՌՈՏՆԷ, աղքատ բայց առաքինի ծնողաց զաւակ էր, որոնք Անդղայի գաւառական քաղքի մը մէջ կը բնակէին: Պզտիկ հասակէն ինք զինքը վաճառականութեան տուած ըլլալով՝ քսան տարւան եղած ատեն՝ Եարմութ քաղաքն երեւելի վաճառականի մը քով առաջին գրագիր էր:

Առաքինի երիտասարդն ամէն ամիս իւր վաստակածին կէսը հօրը կը ղրկէր. եւ ամէն անգամ որ ծնողքն իրեն նամակ գրելով շնորհակալ կ'ըլլային եւ զինքն իրենց ծերութեան օգնականն ու մխիթարութիւնը կը կոչէին, սիրտը մեծ ուրախութեամբ կը լեցուէր:

Քանի մը տարի ետքը Գուլիելմոսին գլխաւորը մեռաւ. եւ թէպէտ բոլոր քաղաքին մէջ՝ իւր առաքինի, յաջողակ ու գործունեայ ըլլալը ճանչցուած էր, այսու ամենայնիւ յարմար գործք մը չկրցաւ գտնել: Ամէնէն աւելի սիրան անոր կը ցաւէր որ իւր ծնողացը կարող պիտի չըլլայ օգնել: Գործ մը գտնելու յուսով՝ ելաւ Լոնտոն գնաց. բայց հոն ալ բախտը չբանեցաւ: Արդէն աղէկ զգեստները ծախած, ժամացոյցն ու ճերմկեղէններուն մէկ մասը ձեռքէն հանած էր. եւ վերջապէս այն աստիճանի հասաւ որ ուտելիքը պակսելով՝ առանց հացի մնաց:

Օր մ'իրիկուան դէմ՝ Ս. Յակոբի փակարանին մէջ միայնակ պարտելու ելաւ, գրեթէ բոլորովին յուսահատած՝ իւր վշտերէն աղատելու համար՝ միտքը դրաւ որ իբրեւ նաւաղ նաւու մը մէջ մտնէ:

Այս խորհուրդներուն մէջ ընկղմած՝ գնաց առանձին տեղ մը նստեցաւ: Քիչ մը վերջը դիմացն ուրիշ մաքուր հագուած մէկն եկաւ նստեցաւ, եւ սկսաւ իւր թերթակալին (ճշգրտելի) մէջ բաներ մը գրել: Ինք դեռ հոն նստած ատեն՝ մարդն ելաւ գնաց: Գուլիելմոս քիչ մ'ետքը տեսնելով որ այն մարդը նստարանին վրայ իւր թերթակալը թող էր տուեր, առաւ եւ արտորոնքը ետեւէն վազեց որ շուտով մը իրեն հասցընէ: Բայց արտորան անօգուտ եղաւ. մարդն աներեւոյթ եղած էր: Ռոտնէ թերթակալը բացաւ, քննեց, որ գուցէ որուն ըլլալը կ'իմացուի. բայց մէջը ոչ անուն կար եւ ոչ ուրիշ ծանօթութիւն մը. անոր տեղ տասը հազար փաւնդ սղերլինի արժողութեամբ զանազան դրամութիւններ կային:

Ահաւասիկ յանկարծ այն ողորմելի վիճակէդ հաւուստ մարդ մ'եղար, ըսաւ ինք իրեն Ռոտնէ: Բայց չէ, կրկնեց շուտ մը, այս ստակն ուրիշինն է, մէջէն եւ ոչ փոքր բան մը կրնաս առնուլ: Այս մտածմամբ ելաւ շուտ մը քաղքին զանազան ժողովրդապետութիւններուն գնաց բանն իմացուց, որպէս զի առաջիկայ կիրակի օրը ծանուցում ընեն թէ Ս. Յակոբի փակարանին մէջ սեղանի մը վրայ, մէջը ստակով թերթակալ մը գտնուած է, տէրը թող զինքն յայտնէ: Նոյնպէս լրագրաց մէջն ալ զնել տուաւ: Բայց բոլոր ջանքը պարապ ելաւ. ամենեւին թերթակալը պահանջող չեղաւ: Ի վերայ այս ամենայնի ինք նոյն ողորմելի վիճակին մէջ կ'ապրէր, այն գտած գանձին մէջէն եւ ոչ դանդ մ'առնելու համարձակելով: Ութ օր այսպէս անցնելէն ետքը՝ միտքը Դրաւ որ ամբողջ գումարը քաղքին ոտիկանութեան յանձնէ եւ ինք Ամերիկա երթալու խորհուրդն ի Դործ գնէ:

Նոյն միջոցին իւր Եարմութ քաղաքին ընկերներէն մէկուն պատահելով՝ այս որոշմունքն անոր յայտնեց, միանգամայն թերթակալին դէպքն ալ պատմեց:

Հատ խղճահար ես, բուս իրեն բարեկամը, այն-
չափ գումարով թերթակալ մը կորսնցընողն անտա-
րակոյս գտնողին ու ետ դարձընել ուզողին քանի մը
հարիւր սղերլին ամենայն սիրով կը հատուցանէ: Իմ
կարծիքս այն է որ մէջէն իրաւամբ հարիւր սղերլին
կրնաս առնուլ, ու մնացածն ապահով տեղ մը շահու-
ղենելով՝ ուսկից որ ուզուած ատեն կրնայ ետ առնուիլ,
տէրը գտնուածին պէս՝ անոր դարձընել:

Գուլիէլմոս բարեկամին խորհրդին անսաց, հարիւր
սղերլին առաւ, երեսունը հօրը խրկեց եւ ինը հազար
ինը հարիւր սղերլինը քօլը պահեց, որ ապահով
տեղ մը դնէ: Մէկալ կողմանէ շարունակ գործելու
տեղ մը կը փնտռեր. վերջապէս Ճէֆերսոն անունով
մէկու մը քօլ մտաւ, որ Գուլիէլմոսին ձիւքերը կա-
մաց կամաց իմանալով՝ վրան մեծ սէր ձգեց, մա-
նաւանդ թերթակալին պատմութիւնն ալ որ լսեց,
սէրն ու համարումն աւելի մեծցաւ: Գուլիէլմոս
թէպէտ վերջին կարօտութեան մէջ ըլլալով՝ օտարին
ստակը գործածել յանձն առած էր, յուսալով եւ
գրեթէ հաստատութեամբ գիտնալով որ նոյն ստակին
տէրն հաւանութիւն կու տայ, բայց միշտ խիղճ
կ'ընէր: Ուստի եւ երբ որ քիչ ատենուան մէջ իւր
նոր գլխաւորին վստահութիւնը վաստակեցաւ, աղա-
չեց որ վերջէն իրեն տալու ստակին մէկ մասն ալ
վրան աւելցընելով՝ թերթակալին մէջի ստակն ամ-
բողջացընէ, եւ իւր քօլը շահով բանեցընէ: Տէրն
ալ յանձն առաւ:

Ճէֆերսոնին՝ Ռոսնէին վրայ ունեցած սէրն ու
համարումն երթալով այնպէս աւելցաւ, որ զինքն
իրեն վաճառակից ըրաւ: Ասով իւր վաճառականու-
թեան տունը շատ ծաղկեցաւ: Քիչ մ'ետքը Ռոսնէ
յարմար ժամանակ մը գտնելով՝ ծնողացը տունն
այցելութեան գնաց, հոն բարի ու առաքինի աղջկան
մը հետ կարգուեցաւ, եւ այսպէսով ընտանեաց տէր
ու երջանիկ հայր եղաւ:

Ասանկով շատ տարիներ անցան: Ռոսնէ միշտ
լրագրաց մէջ ծանուցանել կու տար նոյն գտնուած
թերթակալը, բայց միշտ տէրն անձանթօ կը մնար:
Ինք բաւական ստակ վաստակելով եւ աղէկ անուն
ստանալով՝ Ճէֆերսոնին հաւանութեամբն ու ձեռք
բռնելովն՝ առանձին վաճառականութեան տուն բա-
ցաւ, եւ բախտը բանելով՝ սաստիկ հարստացաւ,
բայց միշտ գտած ստակին զլուխը Լոնտոնի դրամասե-
ղանը կը պահէր եւ իբրեւ օտարի ստակ կը սեպէր:

Ռոսնէին անդրանիկ որդին Գէորգն ալ վաճառա-
կանութեան զբաղած էր եւ քսան տարւան եղած ա-
տեն՝ հօրն ապրանքներովը լեցուն նաւու մը վրայ հսկե-
լու համար՝ Ամերիկա գնաց:

Այս գործն աղէկ կատարելէն ետեւ՝ Պոսթընէն ետ
դառնալու ժամանակը՝ Պրուկզըն անունով ծեր մը
իւր աղջկովը նաւ մտաւ Լոնտոն դառնալու համար:
Պր. Պրուկզըն եւ իւր Արապելլա աղջկը ճամ-
բորդութեան ատեն իրենց աղնուական վարմուն-
քովը թէ նաւապետին ու թէ Գէորգայ առջեւը մեծ
համարում ունեցան եւ անոնց սէրն ու վստահու-
թիւնը վաստակեցան: Պր. Պրուկզընին գիտութեան
ու ընդարձակ տեղեկութիւններուն վրայ երկուքն ալ
կը զարմանային: Ասիկա Պոսթըն վաճառականութեան
տուն հաստատած ու դժբախտութեամբ սնանկացեր
էր, եւ հիմա Անգղիա կը դառնար, իւր ազգական-
ներէն մէկուն թող տուած ժառանգութիւնն առնե-
լու համար:

Գէորգ Ռոսնէ Պր. Պրուկզընին առաջարկեց որ
մինչեւ որ իւր գործերը կարգի դնէ՝ գայ իրենց
տունը բնակի, եւ ժառանգութիւնը ձեռք ձգելէն
ետքն՝ ուրիշ տուն մը բռնէ: Պր. Պրուկզըն շնորհա-
կալութեամբ այս առաջարկութիւնն ընդունեցաւ:

Նաւը Լոնտոն հասաւ եւ Գուլիէլմոս՝ իւր որդւոյն
բերած հիւրերը չէ թէ միայն ուրախութեամբ ընդուն-
եցաւ, հապա հետերնին անանկ սիրով կապուեցաւ,

Ի. ԱՆՍԻՍԿԱՆԵՑ ԱՅՐԸ

ԿԱՄ

ԱՆՍԻՍԿԱՆ ԻՒՐ ՓՈՐԱԾ ԽՈՐԽՈՐԱՏԻՆ ՄԷՋ ԿԻՏՆԱՅ

Ա. ԱՆՍԻՍԿԱՆ ԴԱՐԱՆ:

ԱՐԻՍԿԱՆ տիկինն իւր գեղի գեղեցիկ տանը մէջ տխուր ու առանձնական կեանք մը կ'անցըներ: Երկու տարի յառաջ ինք զինքն աշխարհիս վրայ ամենէն երջանիկ մայրը կը համարէր. իւր ամուսնոյն ու երեք զաւակներուն սէրը վայելելով եւ ինք զինքն անոնց սիրոյն նուիրելով՝ երջանկութեամբ կ'ապրէր: Բայց ետեւէ ետեւ մահն իւր սիրելիներն յափշտակելով՝ զինքն անսխիթար սգոյ մէջ ընկղմեց: Նախ ամուսինը մահուան անգութ մանգաղին տակն ինկաւ. հաղիւ թէ վրան տարի մ'անցած էր, երկու որդիքը ծաղիկ հիւանդութեան զոհ եղան: Նոյն ժամանակէն իւր միակ մխիթարութիւնն էր Մելանիա իւր ինք տարւան աղջիկը, որուն հետ ամէն օր իւր սիրելեաց գերեզմաններուն այցելութիւն ընելով՝ զանոնք պատող ծաղիկներն արցունքովը կ'ոռագէր: Այս իւր առանձնական եւ անօգնական կենաց մէջ իւր ակնկալութիւնը դրած էր մէկհատիկ եղբօրը վրայ, որ քաջ հաղարապետ մըն էր, եւ կը յուսար որ անիկա դալով թէ իրեն օգնականն ու մխիթարիչ, եւ թէ իւր աղջկան պաշտպանն ու խնամակալ կ'ըլլայ: Մէյ մ'ալ գոյժ մ'առաւ որ այն իւր սիրելի եղբայրն ալ պատեւրազմի մէջ քաջութեամբ կռուելով՝ իւր հայրենասիրութեան ու արիւթեան զոհ եղած, թշնամոյն զինուց տակ ինկած էր: Ասով խեղճ, այրւոյն ցաւերը

վերջին աստիճանի հասան, եւ ստուգիւ ալ բոլորովին անսխիթար մնաց:

Բայց դեռ ասով ամէն բան չմնացաւ: Այս վերջին հարուածին վրայ մէկ երկու ամիս անցնելէն ետեւ՝ օր մ'աղջկանը հետ խուցը տրտում տխուր նստած ատեն, յանկարծ վրան գլուխն աղտոտ մարդ մը դաժան ու վայրենի կերպարանքով մը ներս մտաւ, եւ առանց խօսք մ'ըսելու՝ ծոցէն թուղթ մը հանելով՝ տիկնոջ ներկայացուց: Այս թուղթը չորս հազար Փիորինի պարտականութեան տոմսակ մըն էր, զոր՝ բերողին խօսքին նայելով՝ հանդուցեալ Պր. Արիւնեան իրմէ փոխ առած էր: Թէպէտ թղթին տակի Պր. Արիւնեանին ստորագրութիւնն իւր ձեռնագրին շատ նման էր, բայց տիկինն ամենեւին չէր կրնար հաւատալ՝ որ իւր ամուսինն իրօք այնպիսի մարդէ անանկ պարտք մ'առած ըլլայ. նախ՝ վասն զի երբեք ասոր վրայ խօսք մ'ըրած չէր. երկրորդ՝ որովհետեւ այս մարդն՝ որ ինք զինքը փոխատու կը ձեւացըներ, աւելի աղքատ բախտախնդրի մը կը նմանէր եւ չէր երեւար որ այնչափ ստակ փոխ տալ կրցող մէկն ըլլայ:

Սակայն խեղճը շատ նեղ մտած էր. դժբախտութեամբ տան մէջ ամենեւին ծառայ կամ աղախին մը չկար. սենեկապանուհւոյն մայրը հիւանդացած ըլլալով՝ հրաման առած էր որ երթայ մէյ մը զինքը տեսնէ, եւ կառապանը զինքը տարած էր. իսկ միւս սպասուորները դուրսը հնձոց զբաղած էին: Կամացուկ մ'աղջկանն ըսաւ որ երթայ ծեր կալուածապահը կանչէ: Ծերունին շուտ մ'եկաւ, եւ պարտականութեան թուղթը տեսածին պէս՝ ըսաւ որ խաբէական բան եւ ստորագրութիւնը չինձու է: Ասով իւր եւ օտարականին մէջ կռիւ մըն է փրթաւ. խաբէական ձայնը բարձրացուց եւ սկսաւ Պր. Արիւնեանին դէմ սաստիկ նախատական խօսքեր ըսել մէջը զարհուրելի հայհոյութիւններ ու պղծախօսութիւններ խառնելով:

Տիկինը չուզելով որ Մելանիան այս զազրելի խօսակցութիւնը լսէ, իրեն ըսաւ որ պարտեղ երթայ: Այն ատեն օտարականն սկսաւ երկայն բարակ եւ խառնաշփոթ առասպել մը պատմել, որուն իմաստն այս էր թէ Պր. Կրիւնեան երիտասարդութեան ատեն երբ ուսում սորվելու համար Ա. Ա. քաղաքը կը գտնուէր, ինք զինքը խաղու եւ անառակութեան տուած ըլլալով եւ ստակ չկարենալով բաւեցընել՝ իրմէ փոխ ստակ առած էր:

Կալուածապահին համբերութիւնն ալ հատնելով, սպառնալից ձայնով մը կոչեց. Կորսուէ, դուրս ելիր, խաբեբայ: Թէ որ իմ հանգուցեալ տէրս քեզի մինակ չորս ֆիորին պարտական եղած ըլլար. շատոնց արգէն այն ստակն իրմէ խնդրած առած կ'ըլլայիր, եւ այսպէս չէիր սպասեր որ իւր մահուընէ վերջը մէկ ու կէս տարի անցնի: Օտարականը միշտ կը պնդէր ու կը պահանջէր որ անմիջապէս ստակը վճարուի, որով կուէր խիստ սաստկացաւ ու երկնցաւ: Աւերջապէս արտաքոյ կարգի կատարութեամբ մ'ելաւ գնաց, սպառնալով որ դատաստանի պիտի դիմէ:

Կրիւնեան տիկինը՝ որ այս գէպքէն սաստիկ այլալլած էր, քիչ մը բացուելու համար պարտեղ իջաւ եւ ուզեց աղջկանը քովն երթալ: Երկայն ատեն ամէն կողմ փնտռեց. բայց պարապ տեղ. Մելանիան աներեւոյթ եղած էր: Պարտիզին մէկ կողմէն պզտիկ գետ մը կանցնէր, որ բաւական սրընթաց էր. տիկինը գետափին մօտերն այն պզտիկ ցնցուղը տեսաւ, որով աղջիկն իւր ծաղիկները կ'ոռոգէր: Այս տեսնելով՝ խեղճ մայրն անանկ այլալեցաւ, որ քիչ մնաց կը մարէր կ'իյնար: Մէյ մ'ալ անդիէն հովիւ տղայ մը՝ որ քիչ մը հեռու իւր ոչխարները կ'արածէր, վազելով եկաւ Մելանիային յարգէ գլխարկը բերաւ, ըսելով որ Ջրին վրայ լողալով՝ գնաց գետափին թփերուն կռուեցաւ մնաց. ես ալ գացի առի եւ վրայի

գեղեցիկ կապոյտ ժապաւէնէն իմանալով որ օրիորդինն է, հոս բերի:

Տէր Աստուած, կոչեց տիկինն՝ երեսին գոյնը նետելով, զաւակս անշուշտ գետն ինկած է:

Ո՛հ, շատ կը վախնամ որ բարի օրիորդն ընկղմած չըլլայ, պատասխանեց հովուի տղան լալով: Նայեցէք, տիկին, ցնցողոյն կեցած տեղէն մինչեւ գետափը՝ խոտերը կտրկուտուած են: Ա՛հ, բարեսիրտ Մելանիա, դեռ երէկ իրիկուն ինծի ճերմակ հաց մը տուաւ, ամէն անգամ խեղճ հօրս ողորմութիւն կու տար:

Շուտով գնա, մարդ կանչէ, պոռաց դժբախտ մայրը, գուցէ կարելի է աղջիկս տակաւին ազատել:

Տղան վազելով գնաց. ինքն ալ կրցածին չափ շուտով կալուածապահին գնաց եւ յուսահատական ձայնով մը կոչեց. Մելանիա չկայ, աղջիկս գետն է ինկեր: Երբ ձեռքէն եկածին չափ զինքը մխիթարեց, ըսելով թէ Ո՛վ գիտէ, կրնայ ըլլալ որ ուրիշ տեղ մ'ըլլայ. եւ տեսնելով որ խեղճ մայրը սաստիկ այլալլութենէն ու ցաւէն չի կրնար ոտքի վրայ կենալ, նստեցուց եւ սկսաւ զինքն հոգալ:

Իսկ դուրսը բոլոր գեղի բնակիչները ժողովուած՝ սկսան աղջկը փնտռել. բայց իրենց աշխատութիւնն ի դերեւ ելաւ, ամենեւին եւ ոչ նշմարանք մը կրցան գտնել:

Այն ատենէն վեր տիկինն՝ օրերը վերջին աստիճանի տրտմութեան ու անմխիթար ցաւոց մէջ կ'անցընէր: Բաբէ, կ'ըսէր անդադար, իմ սիրելի ամուսինս եւ երեք զաւակներս մեռան, եղբայրս օտար երկիր վախճանեցաւ. աշխարհիս վրայ ամենեւին ազգական մը չունիմ: Ունեցած հարստութիւնս ամենեւին աչքիս չ'երեւար. բոլոր աշխարհ ինծի ամայի անապատի մը պէս է: Միայն կրօնի մխիթարութիւններն ու կարօտելոց օգնութիւն ընեն էր իւր միակ սփոփանքը:

Բ. Անդառնալիս զհինգից:

Արիւնեան տիկնոջ եղբայրը՝ Պր. Պէրկ հազարապետը մեռած չէր, ինչպէս որ կը կարծուէր, այլ զօրաց սոսկալի խառնուրդի մը մէջ սաստիկ վերաւորուած եւ ձիւն ինկած էր, եւ իւր զինուորները՝ որ զինքը մեռած կը համարէին, պատերազմի դաշտին վրայ թող տալով՝ թշնամիք վերցուցած Սիպերիայի ներսի կողմերը տարած էին: Հոն չէր կրցեր ամենեւին առիթ մը գտնել որ իւր նամակներն ընտանեացը հասցընէ, եւ ոչ ինք կրցած էր անոնցմէ լուր մ'առնուլ:

Վերջապէս պատերազմը լնցաւ, եւ Պր. Պէրկ գերեաց փոփոխութիւն ըլլալու ժամանակ ազատելով՝ իւր գնդովը ճամբայ ելաւ հայրենիքը դառնալու: Պղտիկ քաղքէ մ'անցած ատեն՝ իմանալով որ անկից քանի մը մղոն հեռու լերան վրայ, առանձին գղեակի մը մէջ իւր բարեկամներէն մէկը կը բնակի, ուղեց մէյ մ'անոր այցելութիւն ընել: Այն բարեկամէն մեծ ցաւով իմացաւ որ քեռայրը մեռած է: Իրիկունը Պր. Պէրկ աճապարելով իւր ծառային հետ ճամբայ ելաւ, որ գիշերը չլոխած՝ իւր զնդին կեցած գեղն հասնի: Բայց ճամբաներն այնպէս դէշ ու ամայի էին, որ շուտով չկարենալով յառաջանալ՝ գիշերը վրայ եկաւ, եւ անտառի մը մէջ մոլորեցան:

Արդէն ձմեռուան ատեն էր: Լուսինը քիչ մը ժամանակ իւր տկար լուսովն այս երկու ճամբորդները լուսաւորելէն ետեւ գոցուեցաւ. թանձր ամպեր եկան երկինքը պաշարեցին, սոսկալի հով մ'անտառին բուրձառերը կը շարժէր, եւ ձիւնախառն սաստիկ տարած մը երեսներն կը զարնուէր: Երթալով մթութիւնն այնչափ թանձրացաւ, որ ձիւղերուն մէջէն հազիւ երկինքը կրնային տեսնել:

Պր. Պէրկ ծառային ըսաւ. Մեր ձիերը սաստիկ յոգնած են. պէտք է որ գիշերն այս անմարդի անտառին մէջ անցընենք:

Լաւ է, պատասխանեց Հասգա իւր ծառան, որ հունգարացի ձիաւոր մըն էր. ասիկա առաջին անգամը չէ՝ որ գիշերը բաց օդի մէջ կ'անցընենք: Ես հիմայ աղէկ կրակ մը կը վառեմ եւ թէ որ ուտելու կամ խմելու բան մը չունինք ալ՝ գոնէ աղէկ մը կը տաքնանք:

Այս ըսելով՝ վար իջաւ, եւ ձիերը ծառի մը կապելէն ետեւ՝ սկսաւ հովէ եւ անձրեւէ ապահով տեղ մը փնտռել: Բայց կրակ վառելու համար ըրած ձիգն ի զուր էր. ձիւղերն ու տերեւներն անանկ թրջած էին, որ ամենեւին չէին վառեր:

Նոյն միջոցին փոթորիկն ու անձրեւը կամաց կամաց դադարած էին: Մէյ մ'ալ հեռուէն յանկարծ շան հաջել մը լսեցին: Փառք Աստուծոյ, պոռաց Հասգա, կ'երեւայ որ գեղէ մը կամ ագարակէ մը հեռու չենք:

Ես ալ այնպէս կը կարծեմ, պատասխանեց հազարապետը. շուտով ձի հեծնենք եւ դէպ ի նոյն կողմն երթանք:

Քիչ մը յառաջ երթալէն ետեւ՝ հեռուէն լոյս մը տեսան որ ծառերու մէջէն կը փայլէր: Այս լոյսն երբեմն աներեւոյթ կ'ըլլար եւ քիչ մ'ետքը դարձեալ կ'երեւար: Վերջապէս անտառին մէջ առանձին տուն մը հասան, որ մեծ պարտէզ մ'ալ ունէր, բուրդիքն ալ բարձր պատով մը պատած էր: Արակաւորանի մէջ պայծառ վառող կրակի մը լոյսը՝ ծառերուն վրայ կարմրիկեկ ցոլացում մը կ'արձակէր, եւ գիշերուան խոր մթութիւնը քիչ մը կը նուազցընէր: Տունը շատ ամուր շինուած կ'երեւար: Պատուհաններն երկաթէ վանդակներ կային:

Չինուորները վար իջան եւ ձիերնուն սանձէն բռնելով՝ պատին չորս կողմը դարձան, որպէս զի մուտքը գտնէն: Ծառան պարապ տեղ կրկին եւ կրկին անգամ դուռը զարնելէն վերջը՝ բոլոր զօրութեամբ նորէն կրկնեց: Վերջապէս մեծ դրան փեղ

կերէն մէկուն վրայ ծակ մը բացուելով՝ երկաթէ խիտ վանդակներէն լոյս մը դուրս ցուցաւ, եւ ներսէն մէկն հարցուց. Ո՞վ էք:

Անտառին մէջ մոլորեալ ճամբորդ ենք, պատասխան տուաւ Հասգա:

Հը, հը, միմռաց ներսինը քթին տակէն, ուշ ատեն եկեր էք: Քանի՞ հոգի էք:

Երկու հոգի եւ մեր երկու ձիերը, պատասխանեց Հասգա:

Հը, հը, միմռաց նորէն ձայնը, ուրեմն ամէնը մէկտեղ չորս գլուխ: Այս ըսելով խորշմերես պառաւ մը բաց ծակին մօտեցաւ, եւ սկսաւ օտարականները լաւ մը դնել:

Այս ի՞նչ դարշելի կերպարանք է, ըսաւ հազարապետը մտքէն, եթէ որ գլխաշուքը չըլլար՝ անշուշտ զինքն արինսկղակ աւաղակի տեղ կը դնէի: Եւ ծակին մօտենալով ըսաւ. Տիկին, կ'աղաչեմ այս գիշերուան համար մեզի բնակարան մը շնորհեցէք:

Լաւ է, պատասխանեց պառաւը, որովհետեւ աղէկ երիտասարդ մը կ'երեւաք, անոր համար սիրով կը հաւանիմ զձեզ ընդունելու:

Այս խօսքս ըսելէն ետեւ՝ մեծ դրան մէկ թեւը բացաւ: Պր. Պերկ ներս մտաւ՝ ծառան ալ երկու ձիերուն սանձէն բռնած՝ անոր ետեւէն գնաց:

Ահաւասիկ ախոռին դուռն, ըսաւ պառաւը Հասգային. ներս մտած ատենդ ձախ կողմը լապտեր մը կայ. տուր որ վառեմ: Չիերնիդ աղէկ յարդ եւ առատ չոր խոտ կը գտնեն, հիմայ վարսակ ալ կու տամ:

Հասգա ձիերն ախոռ տարաւ: Հազարապետն ալ ներս մտաւ, որ տեսնէ թէ ձիերուն համար ամէն բան ի կարգի է, եւ գոհ եղաւ: Նոյն միջոցին պառաւը մեծ դուռն զգուշութեամբ գոցեց, եւ բանալիները գրպանը դրաւ:

Հիմայ, Պարոն, հրամայեցէք վեր ելէք, ըսաւ պառաւ պանդոկապետուհին:

Հատ սիրով, պատասխանեց հազարապետը. բայց կ'աղաչեմ, սիրելի մայր, շնորհք ըրէք անմիջապէս ընթրիքնիս պատրաստեցէք. աղէկ ապուր մը չինեցէք՝ որ կարող ըլլայ ստամոքսս տաքցընել, վասն զի ցրտէն սաստիկ կը դողամ եւ խիստ անօթի եմ:

Լաւ, ըսաւ պանդոկապետուհին. բայց շատ կը ցաւիմ որ բաղձացածիս պէս պիտի չկարենամ ձեզի ծառայել: Որդիս, տան տէրը, հոս է, անոր տեղը ձեռքէս եկածին չափ ես պէտք է որ լեցընեմ: Ինչպէս որ կը տեսնէք, ես կաղ եմ ու կայտառու թիւն չունիմ: Կերակուր եփել, սեղանը պատրաստել եւ սեղանի վրայ ծառայել, ասոնք ամէնը մէկտեղ իմ հասակէս վեր աշխատութիւն են: Հիմայ կ'երթամ իմ թոռս Ուրտուան կը խաւրեմ, որ ձեզի սեղանի վրայ ծառայէ: Խեղճ աղջկին համը է, եւ ոչ մէկ խօսք կրնայ ըսել. ստուգիւ շատ խղճաւ բան է, որովհետեւ ամէն բան կը լսէ ու բոլոր բտւածները կը հասկընայ, եւ հասակին նայելով՝ խիստ ճարպիկ է: Կը յուսամ որ կէս ժամէն տղաս ալ կը դառնայ եւ նոյն ատեն ամէն բան կարգի կը մտնէ:

Գ. ՄԻՆՉ ԿՈՒՆԷ:

Հազարապետը կրակարանին առջեւը նստեցաւ՝ որ քիչ մը տաքնայ. մէյ մ'ալ պզտիկ աղջկի մը ձեռքը փռոցով ու սեղանի սպասներով դռնէն ներս մտաւ: Ասիկա այն աղջկին էր՝ որուն վրայ պառաւը քիչ մը յառաջ խօսք ըրած էր: Թէպէտ գծագրութիւնն աղնիւ ու սիրուն էր, բայց գոյնը նետած եւ խոր տրամութիւն մը կը տեսնուէր վրան: Այսպիսի դեռաբոյս հասակի մը մէջ ասանկ սաստիկ տրամութիւն տեսնելով՝ հազարապետին սիրտը շարժեցաւ: Քաղցրութեամբ իրեն ըսաւ. Քու համը ըլլալը խիստ մեծ ցաւ կը պատճառէ սրտիս, որովհետեւ կարող պիտի չըլլամ քեզի հետ խօսակցել: Օրիորդը քաղցր

եւ ցաւագին աչօք մը դարձաւ իրեն նայեցաւ, եւ ցուցուցած սիրոյն վրայ շնորհալի յարգութեամբ մը շնորհակալ ըլլալէն ետեւ՝ մատը շրթունքին վրայ տարաւ ի նշան լուութեան, եւ սեղանը պատրաստելով անկից հեռացաւ:

Քիչ մ'ետքն Ուսողան ապուրը բերաւ: Պր. Պէրկ սեղանը նստած ատենը՝ շատ զարմացաւ տեսնելով որ ակնկալութեանը դէմ՝ փռօցը շատ մաքուր եւ գեղեցիկ էր, նոյնպէս սեղանի սպասները, պատառաքաղը, դանակը, աղի ամանն ու եղի շին արծաթէ էին: Ապուրն ալ շատ համով եկաւ: Հաղարապետն աղջկան ըրած ծառայութեան համար զինքը գովելէն ետեւ ըսաւ. Փա՛ռք Աստուծոյ, բախտէս ինչ աղէկ տեղ գտայ, այս գիշեր ինչպէս պիտի քնանամ եւ ծամբորդութեանս յողնութենէն պիտի հանգչիմ: Այս հաճութեան ձայնին աղջիկը ցաւագին աչօք դարձաւ իրեն նայեցաւ: Հաղարապետը տեսաւ որ աշուրներն արցունքով լեցուած էին: Բայց աղջկին աճապարեց դռնէն դուրս ելաւ:

Զարմանալի բան է, մտածեց Պր. Պէրկ, որ այս աղջկին այսպէս տրտում ըլլայ: Իրօք ալ դժուար բան է որ մարդ եղած խօսակցութիւնները լսէ եւ կարող չըլլայ պատասխան տալ: Ի վերայ այսր ամենայնի էս կը կարծեմ որ այս աղջկան տրտմութիւնն ուրիշ պատճառ մը պիտի ունենայ. շատ կը ցաւիմ իրեն վրայ, եւ ստուգիլ իւր տրտմութեան ստոյգ պատճառն իմանալու եւ իրեն օգնելու համար ամենեւին աշխատութեան եւ ծախքի չէի խնայեր:

Քիչ մ'ետքն աղջիկը խորոված պղծեման միս եւ աղցան բերաւ: Սկաւառակը սեղանի վրայ դնելու ատեն՝ կամացուկ մը ամանին տակը թղթի կտոր մը խոթեց, եւ սկսաւ աշուրներով նշան բնել. մէյ մը աշուրները խոհանոցի պատուհանին կը դարձնէր, մէյ մը թղթին վրայ կը նայէր, եւ անմիջապէս դուրս ելաւ:

Պր. Պէրկ աշուրները չորս կողմը պտտցնելով՝ տեսաւ որ աղջկան ցուցուցած պատուհանը խցին քովն եղող խոհանոցը կը նայէր, ու պառաւն անկից ականջ դրած՝ խցին մէջ եղած բաները կը լսէր: Հաղարապետն աղջկան ըրած նշանէն իմացաւ որ կ'ուզէր հասկըցնել թէ թուղթը պէտք է գաղտուկ կարգաւ ուստի սկաւառակին մօտենալով՝ առանց սեղանին վրայէն վերցնելու՝ սկսաւ թղթին մէջինը կարգաւ, որուն վրայ կապարեայ գրչով եւ դողդոջուն ձեռքը գրուած այս խօսքը կար:

«Պարոն: Գիտցած ըլլաք որ աւագակներու ձեռք ինկած էք. աղէկ զգուշացէք, այս գիշեր զձեզ կը մեռցնեն: Երանի՛ թէ Աստուած ձեզի օգնական ըլլար ու այս աւագակներուն ձեռքէն ազատէր . . . եւ զիս ալ հոսկից հանէր»:

Ասոր վրայ Պր. Պէրկ շատ այլայլեցաւ: Մտածեց որ արդեօք փախչի, թէ՛ ինք զինքը թշնամեաց դէմ պաշտպանէ: Բայց մէկ կողմանէ ալ կը մտածէր որ չըլլայ թէ վտանգն երեւակայական բան մ'ըլլայ:

Նոյն ատեն Հասգա իւր հաւատարիմ ծառան տիրոջը վերարկուն ու պարկն առած՝ դռնէն ներս մտաւ: Հաղարապետն սկսաւ հետը մտճառերէն խօսիլ, որպէս զի պառաւը խօսածնին չիմանայ: Թղթին մէջ գրուածն անոր իմացուց, որպէս զի վտանգէն աղատելու միջոցին վրայ երկուքը մէկտեղ խորհին: Ծառան բոլորովին վհատեցաւ: Ո՛հ, աղէկ զգուշանանք որ քաջութիւննիս չկորսնցնենք, ըսաւ Պր. Պէրկ: Թեպէտ եւ շատ գէշ վիճակի մէջ ենք, ի վերայ այսր ամենայնի ինք զինքնիս ծիծաղերես ցուցնենք: Ասան զի եթէ գարշելի պառաւն՝ որ միշտ կը դիտէ, զմեզ շփոթած եւ լքեալ տեսնելու ըլլայ, կասկածի կրնայ երթալ:

Հաղգան այս լսելով՝ սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղել, իբրեւ թէ տէրն իրեն ծաղրական խօսք մ'ըսած ըլլար:

Այսպէս բարձրաձայն ծիծաղի մը հարկաւորութիւն չունինք, ըսաւ հաղարապետը: Հիմայ դուն գնա ատըճանակներս բեր: Թշնամեաց դէմ դնելու ատեն մեղի աղէկ կրնան ծառայել: Սուրս ալ ինծի աղէկ կրնայ օգնել: Բայց յառաջ տան ամէն կողմը գնա պտըտէ. նայէ որ կասկածելի բան մը կը տեսնեմ: միտ դիր որ զէնք կամ գողցուած բաներ եւ կամ պահուրտած մարդ կայ, եւ թէ արդեօք շուտով փախչին հարկաւոր է: Ես պանդոկապետուհին կը բռնեմ, որ քեզի արդէւք չըլլայ ու դքեզ չըրտեսէ: Խոհանոցէն ելլել ուզելը տեսնելուս պէս՝ զինքը քովս կը կանչեմ եւ դուն գործքդ չմնցուցած՝ չեմ թողուր որ դուրս ելլէ:

Հասգան գնաց: Քառորդէ մ'ետքը տիրոջն ատըճանակներն առած եկաւ սեղանին վրայ դրաւ, եւ այլալլաճ գէմքով մ'ըսաւ. Տէր Աստուած, ինչ բաներ տեսայ: Ախոռին մէկ կողմը պզտիկ խուց մը գտայ, որուն մէջ անկողին մը կար, կ'երեւայ որ ախոռի ծառային անկողինն է: Նոյն խցին մէջ պտըտելու ատենս՝ գետինն աչքիս դուռ մը հանդիպեցաւ, զոր բանալով վար իջայ: Հոն տեսածներս ինչպէս պատմեմ: Բարակ չուխայէ, թաւիշէ ու մետաքսէ եւ ուրիշ ազնիւ նիւթերէ շինուած տեսակ տեսակ զգեստներու կոյտ մը կար, որոնցմէ շատն արեամբ թաթաւեալ էր: Ասկէ զատ՝ մետաքսէ բաճկոն մը տեսայ, որուն այն կողմն՝ ուր որ մարդուն սիրտը կ'իյնայ, դաշոյնով մը ծակած եւ բոլոր բաճկոնն արիւնաթաթախ էր. կ'երեւայ որ ասիկա բարձր աստիճանի մէկու մ'եղած ըլլայ: Այս զարհուրելի տեսքէն բոլոր գլխիս մազերը վեր տնկուեցան: Տարակոյս չկայ որ չարագործներու եւ մարդասպաններու որջ մ'իյնկած ենք ու ազատելու ճար չկայ: Մեծ դուռը շատ զգուշութեամբ խոշոր փականքներով գոցուած է, որուն բանալին չար պառաւիւն քովն է: Տան չորս կողմն եղող պատը շատ բարձր ըլլալուն՝ առանց երկայն

սանդղի չենք կրնար անցնիլ: Ասկից զատ՝ ձիերնիս հոս թողուլ կ'ըլլայ: Այնպէս կ'երեւայ որ գոնէ հիմայ աւազակները տունը չեն:

Տանուերկու հոգի ալ ըլլալու ըլլան, չեմ վախնար, ըսաւ Պր. Պէրկ: Բայց ինծի կ'երեւայ թէ լաւագոյն է որ առիթը ձեռքէ չփախցընենք. հիմայ պառաւը տան մէջ առանձին է, զինքը ստիպենք ու ձեռքէն կերպով մը բանալիներն առնունք, ետքը ձի հեծնանք ապահովութեամբ ու պատուով մեր տեղը դառնանք: Շատ կը բաղձամ որ առանց արիւն թափելու՝ այս գործս լինայ:

Դ. Իբրեւոս արքայի մայր է՝ որդի:

Տիկին, կանչեց հաղարապետը պանդոկապետուհւոյն, քիչ մը հոս գայիք, ձեզի խօզք մ'ունիմ: Այն ալ կաղալով եկաւ ու ըսաւ. Ահաւասիկ եմ, Պարոն, ինչ կը հրամայէք:

Նոյն միջոցին մեծ դուռն երեք անգամ զարնուցաւ: — Հա՛, տանտէրն եկաւ, կոչեց պառաւը. հրաման տուէք շուտ մ'երթամ դուռը բանամ. անկէ ետքը պատրաստ եմ ձեզի ծառայելու:

Պր. Պէրկ ճրագը ձեռքն առած՝ դէպ ի մեծ դուռն երկնցաւ, իբրեւ թէ քաղաքավարութեան համար կ'ուզէր պանդոկապետուհւոյն լոյս ընել. բայց բռն միտքն այն էր որ տեսնէ թէ արդեօք պանդոկապետն առանձին է, թէ հետն ուրիշ աւազակներ ալ կան: Տեսնելով որ առանձին է, շատ ուրախացաւ եւ մինչեւ խուցն անոր ընկերանալով՝ ինք եկաւ սեղանի նստաւ, երկու ատըճանակներն ալ քովը: Քիչ մը վերջը պանդոկապետն ալ եկաւ քովը նստաւ եւ սկսան իրարու հետ խօսակցիլ: Հաղարապետն իւր ըրած պատերազմները պատմեց եւ ուրիշ պատերազմական ու քաղաքական դէպքերու վրայ խօսեցաւ, այնպիսի հանգարտ դէմքով մը՝ իբրեւ թէ ամենեւին վախ մ'ունեցած չըլլար:

Իրենք խօսելու ատեն Հասգան՝ որ ձիերը դարմանելու գացած էր, գործը լմնացած ըլլալով՝ խուցը մտաւ ուրիշ սեղանի մ'առջեւը նստեցաւ, ուր որ իրեն ալ ընթրիք պատրաստած էին: Հազարապետը մաճառերէն ըսաւ իրեն. Շուտով ընթրիքդ ըրէ լմնցուր, ու գնա պառկելու խուցս հարցուր, եւ կարասիքս հոն տար: Այս ընելէդ վերջը՝ քու պառկելու տեղդ ալ իմացիր ու հոն քաշուէ. բայց պատրաստ կեցիր որ խուցս ելելուս պէս՝ կամացուի մը սուրդ ու ատրճանակներդ առնես՝ քովս գաս:

Հասգա ճշդիւ այս հրամանները կատարեց, ու կարասիքն իւր տիրոջը պառկելու խուցը տանելէն ետքը՝ սրահ եկաւ, ուր սկսաւ յօրանջել՝ իբրեւ թէ քնէն ծանրացած է:

Ընկեր, բերանդ այնչափ խոշոր կը բանաս որ, ըսաւ պանդոկապետը, կը վախնամ թէ զիս կուլ չտաս:

Հասգան բարձրաձայն ծիծաղելով մը պատասխանեց. Ստոյգ է, շատ կը բաղձայի որ զձեզ կլեմ. բայց հիմակուհիմայ աւելի քնանալու կը բաղձամ: Այս առտու շատ կանուխ ելայ, բոլոր օրս ձիւ վրայ անցուցի. անոր համար այս գիշեր խորունկ մը պիտի քնանամ: Շնորհք ընէիք վաղը չլուսնցած զիս արթնցընէիք, որպէս զի ճամբայ չելած՝ ձիերը դարմանեմ: Բայց այս ալ կը յայտնեմ որ քունս շատ խորունկ է. պէտք է որ դուռս սաստիկ զարնէք. թէ որ կամաց զարնելու ըլլաք՝ արթնցընելու յոյս մ'ունենաք:

Պանդոկապետն այս խօսքին վրայ շատ ուրախացաւ, մանաւանդ որ արդէն ինքն ալ հնարք մը կը մտածէր որ ծառան իւր տիրոջմէն բաժնէ. ուստի ճրագ մ'առաւ ու Հասգային հետ գաւթէն անցան մինչեւ ախոռին կից պղտիկ խուց մ'եկան, ուր որ անոր անկողինը պատրաստուած էր:

Երբ պանդոկապետն ետ դարձաւ, Պր. Պէրկ հետը խօսակցութիւնը շարունակեց: Բայց տեսնելով որ

երբեմն աչքին ծածուկն ատրճանակներուն կը նայի, Ինչ, ատրճանակներս այնչափ կը հաւնիս, ըսաւ:

Հատ աղւոր ատրճանակներ են, պատասխանեց պանդոկապետը, բայց պէտք էիք ախոռ՝ թամբին վրայ թողուլ: Բախտն զձեզ այնպիսի ապահով տեղ մը բերած է, որ ամենեւին զէնքի հարկաւորութիւն չունիք. այս խօսքս այնպէս ստոյգ է ինչպէս որ ստոյգ է թէ ես պատուաւոր մարդ եմ:

Ստուգիւ այնպէս է, պատասխանեց Պր. Պէրկ. բայց ես սովորութիւն ունիմ որ զէնքերս միշտ աչքիս առջեւը կ'ուզեմ ունենալ. որովհետեւ հասարակօրէն լեցուն կը պահեմ, կը վախնամ որ չըլլայ թէ դժբախտութիւն մը պատահի:

Ասանկ դժբախտութենէ մը պրծելու համար՝ ուրիշ հնարք մը կայ, կրկնեց պանդոկապետը, տուէք սա դարանին մէջը կղպեմ ու բանալին ձեզի տամ:

Չէ, չէ, սիրելի հիւրընկալ, պատասխանեց հազարապետը. ձեզի ծանրութիւն չըլլայ, հետս պառկելու խուցս կ'առնում: Ինչ ընեմ, գէշ կամ աղէկ՝ սովորութիւն եմ ըրեր, առանց այս լեցուած զէնքերն անկողնիս քովն ունենալու՝ չեմ կրնար քուն ըլլալ:

Այնպէս մ'երեւցաւ որ պանդոկապետն այս խօսքիս վրայ քիչ մ'այլալեցաւ. սկսաւ խորունկ մտածելով խցին մէջ վեր վար պտըտիլ: Բայց այս Ինչ է, կոչեց յանկարծ, հիմայ միտ դրի որ սեղանին վրայ գինի չկայ: Ինչ խելացի մայր ունիմ. ձեզի գինի բերելու մոռցեր է: Պէտք է որ գէթ հիմայ այս պակասութեան տեղը լեցընեմ: Երթամ գինետանս ամենէն աղին գինիէն բերեմ, որ մէկտեղ քանի մը դաւաթ խմենք:

Այս ըսելով դուրս ելաւ ու սկսաւ խոհանոցին մէջ կանչել. Մայր, Պարոնին գինի տալու մոռցեր ես. շուտ, ճրագդ առ հետս եկուր: Երթանք մեծ տոնէրու եւ երեւելի մարդիկներու համար պահուած տա-կառ բանանք:

Մտքերնին ինչ կրնայ ըլլալ, մտածեց ինք իրեն հաղարապետը, արդեօք թմբարդէղ մը պիտի տան կամ զիս պիտի թունաւորեն: Աղէկ զգուշանալու է:

Քիչ մ'ետքը պանդոկապետն ետ դառնալով՝ մէկէն դուռը բացաւ ու կոչեց: Պարոն, կ'աղաչեմ, եթէ զԱստուած կը սիրէք, օգնութեան հասեք. խեղճ մայրս՝ որ առջեւէս ճրագն առած կ'երթար, սանդղին վրայ ոտքը սահելով՝ բարձրէն գետնափորին մէջն ինկաւ. չեմ գիտեր որ դեռ կ'ապրի, թէ մեռած է: Հնորհքը ըսէք, եկէք մէկտեղ բռնենք, վեր բերենք, անկողնոյն վրայ դնենք:

Գլխուս վրայ, պատասխանեց հաղարապետը, ճրագն առէք առջեւս անցէք:

Երկուքը մէկտեղ գետնափոր գինետան սանդղին գլուխն հասան: Նայեցէք, Պարոն, ըսաւ պանդոկապետը, վարը ողորմելի մայրս գետնին վրայ փռուած՝ կենաց նշան մ'ալ չի տար:

Պարոն Պէրկ չէր գիտեր թէ արդեօք ստուգիւ պառաւն ինկած էր, թէ այս բանս զինքը գետնափոր տանելու հնարք մըն էր: Բայց ինչեւիցէ՝ ինք սանդղին գլուխը կեցաւ ու ըսաւ. Յառաջ անցէք, սիրելի հիւրերնկալ եւ ինչպէս որ պէտք է ինծի լոյս տուէք, որ չըլլայ թէ ես ալ այս անպիտան սանդղէն վար իյնամ:

Պանդոկապետն առանց ընդգիմանալու առջեւն անցաւ: Պր. Պէրկ ետեւէն գացած ատենն՝ անոր գրպանէն դուրս ելած դաշունի մը կոթի ծայրը տեսաւ, եւ նոյն ժամանակը չարագործին միտքն իմանալով՝ ինք իրեն ըսաւ. Անդգամ, կ'ուզէ որ ես գարշելի պառաւը վերցնելու համար ծռած ժամանակս՝ ինք դաշունովը զիս սպաննէ: Այս մտածեց ու շուտ մ'իւր ընելիքն որոշելով՝ Անօրէնն իւր փորած խորխորատին մէջ կ'իյնայ կոչեց, եւ ուժով մը չարագործն այնպէս հրեց, որ սանդղին վրայէն վար գլտորելով՝ գնաց. պանդոկապետուհւոյն վրան ինկաւ:

Պառաւն անմիջապէս ցատքեց ոտք ելաւ եւ իրեն արժանի որդւոյն մաղերէն բռնելով՝ Անմիտ, չարագործ, անպիտատ, կոչեց, մէջքս կոտրեցիր: Իրենք ասանկ իրարու հետ կուուելու ատեն՝ հաղարապետն ածապարեց վեր ելաւ, դուռը գոցեց, դրսի մեծ նիզերն ալ քաշեց, եւ այսպէս երկուքն ալ մէջը փակուած մնացին:

Ե. ՄԻՆՎ ԿՈՒՆ ԵՎ ԵՂԵՆ ԻՆ ԲԱՅՈՒՆ:

Պր. Պէրկ սրահը վաղեց եւ սկսաւ կանչել. Հասգա՛ Հասգա՛: Հաւատարիմ ծառան շուտ մը հասաւ՝ իբրեւ քաջ հունգարացի ձիաւոր, երկու ձեռքը մէյ մէկ ատրճանակ եւ մերկ սուրն ակռաներով բռնած:

Ալ զէնքերնուս հարկաւորութիւն չկայ, ըսաւ հաղարապետը ծիծաղելով, թռչունները բռնուած են, պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին գետնափորին մէջ փակուած կը կենան:

— Ագնիւ, կոչեց Հասգան. ուրեմն տեղւոյն տիրեցինք: Չորս կողմը քննենք նայինք, որպէս զի կարենանք հարկ եղած ատեն ինք զինքնիս պաշտպանել: Ամէն բանէն յառաջ ջանանք դրան բանալիները ձեռք ձգել:

Հատ փնտռելէն վերջը, Հասգան վերջապէս գտաւ՝ հին պտուկի մը տակ: Ծաղրաւոր բանալիները պնակի մը վրայ դրած՝ բերաւ իւր տիրոջն ընծայեց, նոյն արարողութեամբ, որով հասարակօրէն դղելի մը բանալիները յաղթողին կը մատուցանեն:

Տան վարի դատիկոնին սենեակներուն ամէն կողմն աղէկ մը քննելէն ետեւ՝ վերի դատիկոնն ելան, եւ ամէն անձուկ անցքերն ու բոլոր սենեակները սկսան պարտիլ, որ չըլլայ թէ անոնց մէջ մարդ գտնուի: Նոյն խցերէն մէկուն մօտեցած ատենին՝ ականջին ցած ձայն մ'եկաւ, եւ միտ դնելով՝ այս աղօթքը լսեցին: Տէր Աստուած, իմ երկնաւոր Հայրս, կ'ըսէր

քաղցր ու յստակ ձայն մը, սա բարի պարունին ու իւր հաւատարիմ ծառային ողորմէ, զերենք այս սոսկալի որդւոյթէն փրկէ, զիս ալ անոնց հետ ազատէ:

Պր. Պէրկի դուռը բացաւ ու զարմանքէն անշարժ մնաց. Ի՛նչ, պոռաց վերջապէս, դո՞ւն ես, Ուռ-սող, որ այնպէս եռանդով աղօթք կ'ընես. ուրեմն մանջ չես:

Ձէ, Պարոն, պատասխանեց աղջիկը, բայց զիս համը կարծեցընելու հարկաւորութիւն կար: Այս տան անդգամ բնակիչները մօտերս օտարական մը սպաննելով եւ վախնալով որ զերենք չմտնեմ՝ գլուխս կտրելու սպառնալիք ըրին թէ որ դրսէն մէկու մ'առջեւ բերան բանալու ըլլամ:

— Մի վախնար, աղջիկս, ասկից ետեւ ո՛չ պան-դոկապետն ո՛չ ալ պանդոկապետուհին քեզի ամե-նափոքը մնաս կրնան հասցընել: Զիրենք անանկ վեճակի մը մէջ գրինք՝ որ ալ մէկու մը չեն կրնար մնասել:

Ո՛հ, Տէր Աստուած, պոռաց բարեսիրտ աղջիկը. ի՛նչ, զերենք մեռցուցի՞ք:

Ձէ, պատասխանեց հաղարապետը, հիմակուհի-մայ բաւական սեպեցի զերենք գետնափորին մէջ փակելու: Եկուր, աղջիկս, վար իջնանք ուրախանանք, ու վերջէն պատմէ մեզի որ ի՛նչ դժբախտ դիպուածով այս տան մէջ եկած ես:

Պարոն, կրկնեց աղջիկը տրտմութեամբ, մի կար-ծէք որ ապահովութեան մէջ ենք: Այս անտառն աւաղակներով լեցուն է, դո՞նէ քսան հոգւոյ չափ են, եւ այս իրիկուն ալ տասը տասնուերկու հոգի հոս պիտի գան: Այս բանս աղէկ գիտեմ, որով-հետեւ տեսայ որ պանդոկապետուհին նոյնչափ հո-գւոյ համար կերակուր կը պատրաստէր: Զանացէք որ նոյն չարագործներն հոս չմտնեն, ապա թէ ոչ՝ կորսուած ենք:

Ուրեմն հետս եկուր, Հասգա, ըսաւ Պր. Պէրկի, երթանք ամէն կողմանէ զմեզ պաշտպանելու միջոց-ներ գտնենք: Ինծի այնպէս կ'երեւայ, աւելցուց՝ Ուրսուլային դառնալով, որ մեծ դռնէն զատ տեղէ մը ներս չի մտցուիր:

Ձէ, պատասխանեց աղջիկը: Բոլոր պատուհան-ները երկաթի վանդակներով ամրացած են: Տան ծայրը դուրս ցցուած պղտիկ լուսամուտ մը կայ, զոր դռները լապտեր կը կոչեն: Պանդոկապետն ամէն անգամ որ գիշերն աւաղակներուն կը սպասէ, նոյն պատուհանին մէջ լոյս մը կը դնէ, իրենց առաջնորդ-դելու համար: Երբ որ կու գան զերենք ճանչցընելու համար՝ դուռն երէք անգամ կը զարնեն. եւ այս է իրենց որոշեալ նշանը: Նոյն առան պանդոկապետը կամ պանդոկապետուհին դուռը կը բանայ:

Լաւ, ըսաւ հաղարապետը. բաւական որ տասնուեր-կուքն ալ մէկտեղ չգան, մենք զերենք ներս կ'առ-նունք: Հինգ վեց հոգւոյ հետ գլուխ ելլելը դժուա-րին բան մը չէ: Եկուր, Հասգա, զերենք ինչպէս որ պէտք է ընդունելու պատրաստուինք: Բայց նախ գնա նայէ որ լուսամտին մէջ եղած կանթեղը կը վառի:

Հասգան գնաց: Քանի մը ըստէ ետքն եկաւ ու ծիծաղելով մ'ըսաւ. Ա'երեւայ որ պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին իրենց գործողութեանց մէջ շատ ճիշդ են, որովհետեւ գետնափորին մէջ փակուելնէն յառաջ՝ կանթեղին մէջ նորէն եղ լեցուցեր են: Նոյն կանթեղը ճամբուն վրայ այնպէս լուսաւորութիւն մը կու տայ, որ եկող աւաղակներուն թիւը գիւրաւ կըր-նանք իմանալ:

Հատ լաւ, ըսաւ Պր. Պէրկի, վար իջնանք զէնքերնիս առնունք:

Քաջ պաշտօնակալը վերարկուն ձգեց ու ծիծաղե-լով մ'ըսաւ. Հունգարացի ձիաւորի նշանադրեստս միայն զերենք սարսափեցընելու բաւական է: Հետք սա

չունենեն ակառ. Հարագործները կապելու համար հարկաւոր են:

Նոյն միջոցին երեք անգամ դրան զարնուիլ մը լսուեցաւ: Հասգան շուտ մը լուսամուտը վազեց, եւ եկաւ ցած ձայնով մը՝ Երկու հոգի են, ըսաւ:

Հա՛, պատասխանեց Պր. Պէրկի, դուն գնա մեծ դուռը բաց, փեղկին ետեւը պահուրտէ. առաջին միտնողն ես կը հոգամ, երկրորդն ալ քեզի. լսպտերդ հոս սա անկիւնը դիր:

Հասգան հնազանդեցաւ, գնաց դուռը բացաւ: Պ. Պէրկի գողերէն առաջինը վզէն բռնեց, ու ատրոճանակին ծայրը կուրծքին կրթնցընելով՝ ահարկու ձայնով մը պոռաց. Յանձնուէ՛, ապա թէ ոչ՝ բանդ բուսած է: Անդդամն ապշած ու սարսափած՝ հազարապետին ոտքն ինկաւ սկսաւ շնորհք խնդրել: Հասգան ալ նոյն ատենը մէկալ գողը գետինը զարկած էր: Երկու գողերը՝ ձեռուրնին ու ոտուրնին աղէկ մը կապուած՝ քաշկռտելով բակին մէկ ծայրը տարին, եւ Պր. Պէրկի իրենց ըսաւ. Ճիկ մի հանէք ու տեղերնէդ մի շարժիք, ապա թէ ոչ՝ գլուխնիդ կը ջախջախեմ:

Քանի մը ըտպէ ետքը դուռը նորէն երեք անգամ զարնուեցաւ, եւ ուրիշ երկու գողեր եկան, որոնք հետերնին մեծ ծրար մը կը բերէին: Չանոնք ալ իրենց ընկերներուն պէս ներս ընդունեցան եւ առաջններուն պէս կապեցին: Քաջ պաշտօնական ու ծառան մինչեւ արեւուն ծագելը նոյն տեղը կեցան. բայց ալ եկող գացող չեղաւ:

Չեմ գիտեր, ինչո՞ւ համար մէկալ աւազակները չեն երեւար, ըսաւ Հասգան, արդեօք բան մը գուշակած են: Բայց ինչո՞ւս պէտք է. ձեռք ինկողներն իրենց արժանի եղած պատժէն չեն կրնար պրծիլ:

Զ. Մօրեղբայրը:

Արշալոյսն եղեւինի անտառին վրայէն նոր ծագած եւ օրն սկսելու վրայ էր: Հասգան դարձաւ տիրոջն ըսաւ. Ա՛լ սա աւազակաց բնակարանը թողունք երթանք: Բայց հազարապետը պատասխանեց որ Գեռ վտանգէ ազատ չենք: Արդէն լսեցիր որ, ըսաւ, քսան հոգւով աւազակներու գունդ մը այս անտառս կ'ապատակէ: Չկարծած ատեննիս գնդակ մը խիտ մացառներուն մէջէն՝ կրնայ զմեզ գետինը փռել՝ դեռ մենք թշնամին չտեսած: Անոր համար պէտք է որ ապահովագոյն միջոց մը գտնենք:

Մէյ մ'ալ Հասգան յանկարծ կոչեց. Մաիկ ըռէք, հեռուէն ձիերու բազմութեան ձայն մը չէք լսեր. կը վախնամ որ չըլլայ թէ աւազակաց բոլոր գունդը մէկէն վրանիս գայ: Այս ըսաւ ու շուտ մը անդղէն վեր ելաւ գնաց որ լուսամտէն նայի: Քիշ մը վերջը սաստիկ ուրախութեամբ վար վազեց պռալով թէ Եկողները բարեկամ են, մեր ձիաւորներէն չոկատ մը կու գայ: Անմիջապէս դրան երկու փեղկերը բացաւ. ձիաւորք ներս մտան, եւ ամէնքն ալ Պր. Պէրկին ու իրենց ընկերը Հասգան տեսնելով՝ ուրախութեան ձայներով բարեւեցին: Ետքէն ձիաւորաց տասնապետն յառաջ անցաւ ու իւր մեծին ղեկնուորական բարեւը տալէն ետեւ՝ այս խօսքը խօսեցաւ: Հրամանոցը համար շատ անձկութեան մէջ էինք: Գիտնալով որ ղեկնուորական կանոններն ինչպէս ճշդիւ կը պահպանէք եւ տեսնելով ալ որ որոշեալ ատենէն շատ ետքը դեռ չէիք դարձեր, կասկածի գացինք որ անտառին մէջ մոլորած եւ կամ այն աւազակներուն ձեռքն ինկած ըլլաք, որոնք այս կողմերս կ'ապատակեն: Ուստի գնդապետէն հրաման առնելով՝ ձի հեծանք, եւ հետերնիս ջահեր առած բոլոր գիշերն անտառին չորս կողմը պտրտեցանք: Աերջապէս երկու ձիու քայլերու հետքը նշմարեցինք: Տեսէք, ըսի քովներնուս, ասոնք մեր հազարապետին ձիուն ոտքե-

բուն հետքն են. բոլոր մեր գնդին մէջ իրենին պէս աղէկ պայտ զարնուած եւ ոչ մէկ ձի կայ: Նոյն հետքերուն ետեւէն երթալով՝ այս տունս հասանք:

Փառք Աստուծոյ՝ որ զձեզ հոս խրկեց, պատասխանեց Պր. Պէրկ: Հնորհակալ եմ ձեր սիրոյն:

Հա՛, հա՛, կոչեց Հասգա, հիմայ կ'իմանամ որ ինչո՞ւ մէկալ աւաղակները չեկան. անտարակոյս ձեր անտառին մէջ պտըտիլը զերենը վախցուցած պիտի ըլլայ:

Հաղարապետը գլուխն եկածը համառօտիւ մը պատմեց, եւ վրան այս ալ աւելցուց. Տաննապետ, սա չարագործներուն քովը քանի մը պահապան դիր, եւ պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին ալ՝ որոնք գինեւունն են, կապէ ու ասոնց քովը բեր: Ալերջէն տան չորս կողմը պտըտէ, ամէն դարաններն ու արկչները բաց. ամէն կողմ դողցուած նիւթեր պիտի գտնուին: Ետքն ուղածներնուդ չափ կերէք խմեցէք, հանգչեցէք:

Ամէնքն ալ ձիերնէն վար իջան եւ հաղարապետին հրամանները ճշգիւ կատարեցին, մանաւանդ ուտելու խմելու հրամանը, եւ նախընթաց օրն աւաղակներուն համար պատրաստուած առատ ու ազնիւ կերակուրներով խնջոյք մ'ըրին:

Նոյն միջոցին Պր. Պէրկ գնաց աղջկան քովը՝ որուն միջնորդութեամբն ազատած էր: Գիշերաւն պատահածներուն յաջող ելքն իմացընէն ետեւ՝ ըսաւ. Եկուր, աղջիկս, քովս նստէ, եւ ըսէ ինծի որ ինչ գիպուածով այս տանս մէջ կը գտնուիս, որովհետեւ չեմ կրնար կարծել որ դուն ստուգիւ այն աւաղակին աղջիկն ըլլաս, եւ նոյն չարագործ պառաւը քու մեծ մայրդ ըլլայ: Պատմէ ինծի քու դժբախտութիւններդ. մի վախնար ամենեւին, սիրելի Ուռուտաս, ես զքեզ կը պաշտպանեմ:

Իմ բուն անունս Ուռուտա չէ, պատասխանեց աղջիկը, ես Մելանիա կ'անուանուիմ: Աւաղակներէն ո-

մանք զիս մօրս քովէն յափշտակեցին ու հոս բերին: Հայրս՝ Արիւնեանց ասպետն՝ այս զարհուրելի դէպքէն երկու տարի յառաջ մեռած էր:

Ի՜նչ կ'ըսես, աղջիկս, ստուգիւ Արիւնեանց ասպետը քու հայրդ էր, կոչեց հաղարապետը զարմանալով: Ուրեմն դուն իմ քրոջ աղջիկն ես, ես ալ քու մօրեղբայրդ: Ո՛հ, իմ սիրելի Մելանիաս: Բանակ երթալէս յառաջ զքեզ միայն մէկ անգամ տեսայ, այն ատեն դուն դեռ օրրոցն էիր: Իսկ հիմայ այն բարի հրեշտակն եղար, զոր աստուածային Նախախնամութիւնը զիս մարդասպաններուն ձեռքէն ազատելու համար գործածեց:

Պր. Պէրկ ձեռուրներն իրարու միացընելով եւ երախտագէտ հայեցուածն երկինք վերցընելով՝ քանի մը բուպէ լուռ կեցաւ:

Երբ առաջին այլալուծիւննին քիչ մ'անցաւ, հաղարապետն ուղեց որ Մելանիան իւր յափշտակուելուն պատմութիւնը պատմէ:

Ո՛հ, պատասխանեց խեղճ աղջիկը, բոլոր կեանքս նոյն զարհուրելի դէպքը պիտի յիշեմ: Օր մ'երբ իմ սիրելի մայրս եւ ես տան մէջ առանձին էինք, խոժոռ դէմքով մէկը ներս մտաւ, ու դրուած մը տուաւ մօրս: Քիչ մը վերջը սաստիկ վեճ մըն է փրթաւ. օտարականը կը պոռար կը կանչուրուտեր ու հայհոյութիւններ կը զուլեցէր: Մայրս ինծի հրամայեց որ դուրս ելլեմ երթամ պարտեղը պտըտիմ: Հաղիւ թէ վար իջած էի, ուրիշ առաջինէն աւելի ձառագէտ մէկը՝ որ պարտիղին մէջ պահուրած կը կենար, վրաս յարձակեցաւ, զիս բռնեց, թաշկինաւ կովը բերանս գոցեց, եւ մօտ անտառը տարաւ, ուր կառք մը մեզի կը սպասէր: Մօրս հետ կուռուղն ալ քիչ մ'ետքն եկաւ նոյն կառքին մէջ նստեցաւ, եւ զիս առին այս տունս բերին:

Հաղարապետը Մելանիային հետ բակն իջաւ, եւ բռնուած աւաղակներն իրեն ցուցուց:

Ահա, սիրելի մօրեղբայրս, կոչեց աղջիկն անոնցմէ մէկը ցուցընելով, ասիկա այն մարդն է՝ որ եկաւ թուղթը մօրս ներկայացուց. իսկ սա մէկաւն ալ զիս յափշտակողն է:

Պր. Պէրկ Մեյլանիային հետ կտոր մը բան կերաւ, ու ետքը ձիաւորներուն ծամբայ ելլելու հրաման տուաւ: Մեյլանիան ալ իւր ձիոյն դաւալին առաւ: Աւազակները, պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին ձեռուընկին ետեւէն կապուած եւ վզերնին շղթայ անցուած՝ ձիաւորներուն մէջէն կը քայլէին: Գնդին մէջէն, չորս հոգւոյ յանձնուեցաւ, որ տունն ու բոլոր մէջն եղող գողցուած նիւթերը պահպանեն, մինչեւ որ ոստիկանութեան մարդիկը գան:

Քաղաքն հասածնուն պէս՝ հազարապետը դնաց պատշաճ տեղն ամէն բան իմացուց ու բռնուածներն ալ յանձնեց: Անմիջապէս զօրաց գունդ մը հրաման ընդունեցաւ որ անտառին չորս կողմը պաշարէ ու մէջը պարտի: Ասով աւազակներուն գրեթէ ամբողջ գունդը ձեռք ինկաւ: Հարցափորձ ըլլալով՝ հետեւեալ ծանօթութիւններն առնուեցան: Պր. Գլաւենպուրի՝ Վրիւնեանց ասպետին մէկհատիկ ազգականը, որ արդէն շատ հարուստ՝ բայց միանգամայն շատ ալ ազահ, չար եւ ամպարիշտ մարդ էր, լսելով որ նոյն ասպետն ու անոր երկու որդիքը մեռած եւ Պր. Պէրկ տիկնոջ եղբայրը պատերազմի մէջ ինկած է, ու բոլոր հարստութեան ուրիշ ժառանգ չի մնար՝ բայց եթէ Մեյլանիան, գողերուն գնդին գլուխը հրապուրեց, շատ ստակ խոստանալով անոր, որ նոյն աղջիկն յափշտակէ: — Միայն աղջիկը մէջտեղէն վերցուր, ըսաւ աւազակաց գլխաւորին, չեմ ուզեր որ սպաննես. հապա այնպիսի տեղ մը ծածուկ պահէ, ուր ապահով ըլլաս որ մէկը չի կրնար գտնել: Միանգամայն զինքն աղէկ հոգաւ ու թող մի տար որ իրեն բան մը պակսի:

Աւազակներուն գլուխն այս անօրէն գործքը վրան առաւ: Վրիւնեանց գլխակը մտնողն ինքն էր, եւ առնելէքի մը պատճառանօք երկայն վէճ մը սկսաւ տիկնոջ հետ, որպէս զի իւր ընկերը՝ որ տան չորս դին կը պտրտէր, առանց իմացուելու պարտեղ մտնէ ու Մեյլանիան յափշտակելու առթի մը սպասէ: Այս առթիւ շուտ մը պատահելով՝ աղջիկն յափշտակեց, եւ զանիկա ընկղմած կարծեցընելու համար՝ անոր պզտիկ ցնցուղն առուակին եզերքը ձգելէն ու յարդէ գլխարկը մացառին վրայէն կախելէն ետեւ՝ մէկտեղ առած փախաւ:

Աւազակներուն գլուխն իւր բոլոր ընկերներովն ու պանդոկապետն եւ պանդոկապետուհին մահուան դատապարտուեցան: Իսկ Վրիւնեանց յանցաւոր ազգականը՝ խիստ մեծ տուգանքի ու քսան տարւան բանտարկութեան վճիռ ընդունեցաւ:

Է. Տրդատ-Բէնն ու Բախտ-Բէնն իւր փոխի:

Պր. Պէրկ նախ Մեյլանիային հաստ հագուստը փոխել եւ իւր ընտանեաց ու աստիճանին համեմատ զգեստ հագցընել տուաւ: Ետքը զօրապետէն գունդը թող տալու հրաման առնելով՝ իրեն հետ գէպի Վրիւնեանց տունը ծամբայ ելաւ: Բայց գիտնալով որ իւր քոյրը զինքը մեռած կը կարծէ, աղէկ սեպեց որ թէ զինքն եւ թէ աղջիկը նորէն տեսնելու երջանկութեան կամաց կամաց պատրաստէ: Ասոր համար ուղղակի քրոջը չգնաց, հապա կալուածապահին բնակարանն իջաւ: Այս բարի ձեռքը՝ հազարապետն ու Մեյլանիան ողջ առողջ տեսնելով՝ անպատմելի ուրախութեամբ լեցուեցաւ: Կարծես թէ ինքն ալ նոր կեանք մը ստացած էր. սրտին մէջ զգացածն անոնց յայտնելու համար խօսք չէր կրնար գտնել: Անմիջապէս տիկնոջ վազեց:

Վրիւնեան տիկինը տխուր, տգոյն եւ տրտմութենէ հիւժած՝ սենեկին մէկ կողմը նստեր էր եւ ձեռքը

գիրք մ'ունէր, որ կ'երեւար թէ սրտին ցաւն ամենեւին չէր կրնար փարատել: Երբ կալուածապահէն նախ իմացաւ որ եղբայրը դեռ ողջ է եւ քիչ մը վերջը լսեց որ արդէն եկած է, մէկէն վեր ցատքեց, կ'ուզէր վազել դիմաւորել: Բայց հազարապետն արդէն սենեակը կը մտնէր: Տիկինը զինքը տեսնելուն պէս՝ դիմացը վազելով՝ Եղբայրս, ամենասիրելի եղբայրս, պռուց, վերջապէս գլխիդ նորէն կը տեսնեմ: Գեռ ողջ ես եղբւր. փառք Աստուծոյ. ալ աշխարհիս մէջ առանձնացեալ պիտի չըլլամ:

Պր. Պերկ քրոջը քովը նստեցաւ եւ աղաչեց որ իւր բանակն երթալէն ետեւ ընտանեացը մէջ պատահածները պատմէ: Տիկինն առատ արցունք թափելով՝ իւր սիրելի ամուսնոյն երկայն ու ցաւալի հիւանդութեամբ մեռնիլն, երկու սրղոցը ծաղիկ հիւանդութեամբ վախճանիլն եւ վերջապէս մնացած միակ զաւակը՝ Մելանիային մերձաւոր առուակին մէջ խրդուիլը պատմեց:

Հազարապետն այս պատմութիւնը մտադրութեամբ եւ ցաւակցութեամբ մտիկ ընելէն եւ քոյրը մխիթարելէն ետեւ՝ Ինծի բոլորովին հաւանական չ'երեւար որ, ըսաւ, Մելանիան խղճուած ըլլայ, որովհետեւ զրուցածիդ նայելով՝ մարմինը չգտնուեցաւ:

Ո՛հ, կոչեց մայրը, ո՛հ, զաւակս դեռ կենդանի ըլլար. աչքս չգոցած՝ զինքը նորէն տեսնելու եւ ընդգրկելու երջանկութիւնն ունենայի. ասիկա ստուգիւ ինծի ամենամեծ մխիթարութիւն կ'ըլլար:

— Ապահով եղեր, քոյրս, որ Մելանիա մեռած չէ: Առանց կարծեաց մեր Գլաւենպուրկ ազգականին մատը կայ այս բանիս մէջ: Չէ, չէ, Մելանիան խղճուած չէ: Արնայ ըլլալ որ զինքը չարագործներու յափշտակել տուած ըլլայ, որոնք խեղճ աղջիկը քովերնին պահեն:

Տէր Աստուած, ի՜նչ մեծ դժբախտութիւն, կ'չեց մայրը՝ երեսին գոյնն աւելի նետելով եւ ար-

ցունքն առատութեամբ տգոյն այտերէն վար իջեցընելով. աւելի կ'ուզէի որ մեռած ըլլար՝ քան թէ չար ու անպարիշտ մարդիկներու մէջ գտնուէր: Լաւագոյն է որ մարդ մեռնի՝ քան թէ կեանքը չարագործներու մէջ անցրնէ, որոնց խօսակցութիւնն ու չար օրինակը մանկութեան այնչափ փնտաւար են:

Սիրելի քոյրս, պատասխանեց հազարապետը, շատ կ'ուրախանամ գլխիդ այսպիսի աղնուական մտածմունքներով զգածեալ տեսնելով: Բայց հաւատալ ինծի, Մելանիան միշտ այնպիսի համեստութեան, այնպիսի հրեշտակային անմեղութեան մէջ է, որ անկից աւելի բանի մը չեմ կրնար բաղձալ: Ար յուսամ որ քիչ մ'ետքը դուն անձամբ ալ այս բանս կը տեսնես:

Այս խօսքիս մայրը ցատքեց ոտք ելաւ եւ լի ուրախութեամբ կոնչեց. Տէր Աստուած. ի՜նչ կ'ըսես, սիրելի եղբայր. արդեօք սոցո՞ք է. կ'աղաչեմ, ալ ծածուկ մի պահէր, ամէն բան յայտնէ: Ի՜նչ. արդեօք զինքը տեսար, հետը խօսեցար... Գուցէ հիմայ ասկեց հեռու չէ:... Ո՛հ, եկուր եկուր, զիս իրեն տար:

Հազարապետը գնաց դուռը բացաւ: Մէյ մ'ալ Մելանիան ներս մտաւ, վազեց մօրը գիրկը նետուեցաւ: Ուրիշ բան չէր կրնար ըսել, բայց եթէ. Մայրս, մայրս. սիրելի մայրս:

Ի՜նչ, դուն ես, աղջիկս, ամենասիրելի աղջիկս, կոնչեց մայրը՝ գրեթէ ինք իրմէն ելած. այո, դուն ես: Աստուած իմ, ամենաբարի Աստուած. բիւր անգամ օրհնեալ ըլլաս: Ասանկ ուրախութեան արցունք թափելով եւ սիրելի զաւակը սրտին վրայ ճնշելով անդադար կը կրկնէր. Աստուած իմ, շնորհակալ եմ:

Առաջին այլալուծիւնն եւ ուրախութեան սաստկութիւնը քիչ մը չափաւորելէն ետեւ՝ ըսաւ. Եկուր, աղջիկս. իմ ու եղբօրս մէջտեղը նստէ եւ գողցուելէ ետքը քեզի պատահածները մանրամասն պատմէ:

Բա՛բէ, ըսաւ Մելանիան, քիչ մնաց սարսափես կը մեռնէի, երբ աւազակն եկաւ զիս յափշտակեց մօ-

տաւոր անտառը տարաւ: Հոնտեղը զիս իւր ընկերին հետ կառք դնելով՝ հեռու տեղ մը անտառի մէջ առանձին պանդոկ մը տարին: Պառաւ պանդոկապետուհին զիս սաստիկ ուրախութեամբ ընդունեցաւ եւ ըսաւ որ շատոնցուրնէ իմ գալուս կը բաղձար: Զիս մխիթարեց ու յորդորեց որ չլամ եւ առջեւ շատ մ'ուտելու բաներ դնելով՝ կը ստիպէր որ ճաշակեմ: Ետքէն բաւական մաքուր ու կոկիկ խուց մը տանելով՝ Ասիկա քու պառկելու խուցդ է, ըսաւ: Նայէ մէյ մ'անկողինդ ինչպէս փափուկ է, ճերմակեղէններն ինչպէս բարակ ու ճերմակ են: Հոստեղս իշխանուհւոյ մը պէս հանգստութեամբ կրնաս բնակիլ: Արջէն սկսաւ կերակրոյ վրայ խօսիլ, եւ մէկիկ մէկիկ ամէն օր ուտելու համազամ կերակուրներս համբելով՝ ասանկ բաներով կ'ուզէր հոնտեղաց բնակութիւնն ինծի սիրելի եւ ախորժելի ցուցնել: Քիչ մը վերջը հազած զգեստս ալ հանել տալով ու գեղացւոյ աղջկան հազուստ հազցնելով՝ ըսաւ: Ասանկ աղէկ է. հիմայ ալ մեզմէ ես, եւ այսօրէնէ սկսեալ՝ պանդոկապետը հայրդ պիտի ըլլայ, զիս ալ մեծ մայրդ պիտի կանչես:

Այս երկուքն ամէն ճիգ ի գործ կը դնէին, որ զիս զուարթացնեն: Բայց անկարելի էր որ այնպիսի բիրտ մարդկան հետ ապրելու վարժէի: Ուրիշ բանի չէի բաղձար՝ բայց եթէ նորէն ձեր քովը դառնալ, սիրելի մայր: Ո՛հ, ի՞նչ տարբերութիւն ձեր եւ այն մարդիկներուն մէջ: Երբեք իրենց բերնէն բարի խօսք մը չէի լսեր, երբեք աղօթք ընելնին չստայ, ո՛չ առտու եւ ո՛չ իրիկուն, ո՛չ կերակրէն յառաջ եւ ո՛չ վերջը: Բոլոր տան մէջ գիւրք մ'ալ չկար: Ուրիշ բանի վրայ չէին խօսեր՝ բայց միայն ստակի եւ հարստութեան շարունակ իրենք զիրենք կը գովէին եւ ուրիշները կ'անարգէին ու կ'արհամարհէին: Ամենեւին չէի կրնար հետեւնին խօսիլ, այնչափ կը զրուէի իրենցմէ: Միշտ կ'ուզէի մինակ խցի մէջ կենալ՝ որուն պա-

տուհանը պարտեզ կը նայէր: Հոն, առանձին կեցած ատենս՝ կրնայի ձեզմէ լսած աստուածապաշտական ու առաքինական խօսքերս յիշել եւ պատմած գեղեցիկ պատմութիւններնիդ միտքս բերել: Ո՛հ, քանի անգամ՝ երբ լուսինն իմ տրտում խուցս կը լուսաւորէր, բոլոր գիշերը լացով եւ աղօթքով անցուցած եմ:

Զիս յափշտակող երկու սրիկաներն յաճախ պանդոկը պառկելու կու գային եւ ստեպ հետեւնին իրենց նման շարագործներ կը բերէին: Այս մարդիկ՝ որ նոյն տեղն իբրեւ իրենց տանը մէջ կը վարուէին, պանդոկապետէն եւ պառաւ պանդոկապետուհիէն շատ աւելի գէշ էին: Միշտ կը գինովնային. թուղթ խաղալու ատեն՝ սոսկալի հայհոյութիւններ կ'ընէին. այնպիսի երգեր կ'երգէին եւ խօսքեր կ'ըսէին, որոնց միտքը չէի հասկընար, բայց իրենք սաստիկ կը զուարճանային, ուսկից կը հետեւցնէի թէ նոյն խօսքերն ու երգերը շատ գարշելի պիտի ըլլան, որովհետեւ այնպիսի ապականեալ մարդիկ անոնցմէ հաճութիւն կը դանէին: Երբեմն ալ մէջերնին կռիւ կը բացուէր. իրարու գլուխը չիչ ու գաւաթ կը նետէին, եւ քիչ կը մնար որ մէկզմէկ մեռցընէին: Այսպիսի առիթներու մէջ ես սարսափելով եւ դողողալով՝ կը փախչէի խուցս կ'ապաւինէի: Շատ անգամ այս գարշելի ու զարհուրելի տեղէն ազատելու միջոցներ կը մտածէի. բայց բոլոր պատուհաններն երկաթէ վանդակներով պատած էին, դուռն ալ միշտ զգուշութեամբ դոց կը պահուէր:

Քանի մ'օր կայ վաճառական մը պանդոկն եկաւ ու կ'ուզէր գիշերն հոն անցընել: Ինծի բարի եւ պատուաւոր մարդ մ'երեւցաւ: Հետն աջնիւ վաճառքներ եւ շատ ալ ստակ ունէր: Պանդոկապետն ու իւր ընկերները գիշերը զինքն սպաննեցին: Իւր հեծելու ձայնը լսելով՝ շուտ մը խցէս ելայ վարի օրահը վաղեցի: Տէր Աստուած, ի՞նչ սոսկում եւ սարսափ պաշարեց զիս՝ երբ խեղճը գետինը փռուած արեան մէջ

Թաթխուած տեսայ: Ինք զինքս չկարենալով բռնել՝ այս անհնարին ոճիրը մարդասպաններուն երեսը զարկի եւ ըսի որ Աստուած զձեզ պիտի պատժէ: Անոնք վրաս ծիծաղեցան. բայց միանգամայն խստիւ արգելեցին որ տեսածս ամենեւին մարդու մը չըսեմ: Իսկ պահգոկապեալը պռուաց. Ասկէ ետեւ օտարականի առջեւ ամենեւին խօսք մը պիտի չգրուցես, եւ այս վայրկենէս սկսեալ՝ ուրիշներուն առջեւը համր պիտի ձեւանաս: Այս ըսաւ ու ձեռքէս բռնելով՝ արիւնլուայ դիոյն առջեւը տարաւ եւ կատաղի ձայնով մը՝ Նայէ, ըսաւ, եթէ որ ինձմէ ու մօրմէս ուրիշ մարդու հետ խօսելու ըլլաս, գիտցիր որ զքեզ ալ այս վիճակին մէջ կը գտնես:

Տեսած սարսափելի տեսիլէս եւ այս սպառնալեքէն զրեթէ խելքս գլխէս ելած՝ խուցս դառնալով ծնկան վրայ եկայ, ձեռուրներս երկինք վերցուցի եւ արտասուալից աշուրներով Աստուծոյ աղաչեցի որ զիս այն աւաղակներուն ձեռքէն ազատէ: Բարերար Տէրն աղօթքս լսեց, եւ իրզք ալ հրեշտակ մը խրկելով զիս փրկեց, այս ինքն իմ սիրելի մօրեղբայրս:

Այն ատեն Պր. Պէրկ ալ իւր գլուխն եկածներն, ինչ կերպով Մեղանիային եղած տեղն երթալն, հոն ինչ մեծ վտանգի մէջ գտնուիլը, Մեղանիային ձեռքովն ինչպէս աղատիլը պատմեց:

Արիւնեան տիկինն ասոնք լսելով՝ մեծ ուրախութեամբ եւ երախտադէտ սրտիւ կոչեց. Ողորմածն Աստուած իւր բարութիւնը մեզի ցուցուց: Թող տուաւ որ դուն, սիրելի զաւակս, յափշտակուիս՝ որպէս զի առիթ ունենաս մօրեղբօրդ կեանքն ազատելու. իսկ զքեզ, սիրելի եղբայր, Աստուած հոն գողերուն որջը տարաւ, որպէս զի աղջկանս աղատիչն ըլլաս: Բոլոր իւր բրածներն՝ իւր իմաստութեան եւ հայրական բարութեան կը վկայեն: Իւր սուրբ անունն օրհնեալ ըլլայ:

Բ. Դ Ե Ղ Չ Ա Ն Ի Վ

Կ Ա Մ

ՅՈՏՄՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՎՐԵՑ ԴՆՈՂԸ Զ'ԱՄԸԶՆԵՐ

Ա. ԻՐԼ-ԷՆԵ ԸԴԴՆԻԷ:

ՊԱԵՂԱԻՆՅՈՒ Մեծ յեղափոխութեան ժամանակը, որ ատեն հին Թագաւորական դահլը կործանեցաւ եւ ազնուական ընտանեաց մեծ մասն ողորմելութեան մէջ ինկաւ, Հռենոսի քովերը կը բնակէր Էրլաւեանց մէջ ինկաւ, Պր. Էրլաւեանց շատ ազնուական եւ մեծարոյ մարդ մըն էր, որ իւր բարերարութեան ու մեծանձնութեան գործերովն ամէնուն սիրելի էր, իւր ամուսինն ալ բարի եւ քաղցրաբարոյ տիկին մըն էր. իսկ կարողութեան ու Հեղինէ՝ իրենց զաւակները ծնողքներնուն ճշգրիտ պատկերն էին:

Այս սոսկալի խռովութիւնը փրթելուն պէս՝ Էրլաւեանց Պարոնն աղէկ սեպեց բոլոր գործերէն մէկդի կենալ եւ Հռենոս գետին ու Վոսգեան լեռանց մէջ ունեցած երկիրը քաջուեցաւ: Հոն իւր ընտանեաց հետ խորին առանձնութեան մէջ կ'ապրէր իւր մէկ դղեակը՝ որուն չորս կողմը ժայռերով, այգեստաններով, ցորենի արտերով ու պտղատու ծառերու անտառով մը պատած էր: Դղեկին քովի գեղն ալ իւր ստացուածն էր, որուն բնակիչներն՝ որոնք իւր հպատակներն էին, զինքն իբրեւ իրենց մեծ բարերարը կը պատուէին ու կը սիրէին: Յառաջագոյն իւր գործերուն պատճառաւ հազիւ տարին մէկ քանի շաբաթ քովերինն կրնար մնալ. ուստի երբ իմացան

որ անկէ ետեւ իւր ընտանեօքը միշտ հոն պիտի կենայ, շատ ուրախացան: Գղեկին ու գեղին բոլորտիքը բնութեամբ այնպէս գեղեցիկ էր, որ պարտիզի մը կը նմանէր. բայց աղնուական Պարոնը կը ջանար բնակիչներն ալ երջանկացընելով՝ դբախտի դարձընել:

Պր. Էրլաւեանց զինքն երջանիկ կը սեպէր որ հոն առանձնութեան մէջ իւր զաւակներն ուղածին պէս կրթելու ժամանակ կը գտնէր: Օրւան ամէնէն սքանչելի եւ աղէկ ժամանակը՝ զաւակներուն կրօնական ու բարոյական կրթութեանը պարագելով անցուցած ժամերն էին: Ինք հաստատուն համոզուած շլատով որ միայն կրօնը կրնայ մարդս աղէկ կրթել, զինքն իրեն պատշաճ կարգին ու աստիճանին մէջ դնել, ճշմարտապէս երջանիկ ընել, եւ չքաւորութեան ու թշուառութեան ատենն ալ սկողիւն ու մխիթարել, ամէն կերպով կը ջանար այս անգին գանձն իւր զաւակաց փափուկ սրտին մէջ հաստատել: Մայրերնին ալ մի եւ նոյն զգածմունքներն ունենալով՝ միշտ նոյն կրթութեան ժամանակ քովերնին կը գտնուէր, եւ երբեմն երբեմն իւր դորովալից ու մայրական սրտէն բխած ազգու խօսքերն ալ հօրերնուն ըսածին վրայ կ'աւելցընէր: Պր. Էրլաւեանց շատ անգամ խօսքը՝ գրտնուած վտանգաւոր ժամանակներնուն վրայ դարձընելով՝ զիրենք Աստուծոյ նախախնամութեան ապաւինելու կը յորդորէր: Տիկինն երբ զաւակներուն այս խռովալից ու ապականեալ աշխարհիս մէջ ինչ վտանգներու տակ ինկած ըլլալը կը մտածէր, կը սկսէր ահալ դողու մէջ իյնալ. բայց երբ Աստուծոյ բարութեան եւ ամենակարողութեան վրայ կը խորհէր, մխիթարուելով կը զօրանար: Սրտէ բխած խօսքերը՝ դիւրաւ ուրիշներուն սիրտն ալ կը շարժեն եւ աղէկ ազդեցութիւն կ'ընեն: Բարի զաւակներն իրենց ծնողացը խօսքերը մտադրութեամբ ու եռանդեամբ կը լսէին, եւ շատ անգամ սրտերնին ելլելով աշուրներն արցունքով կը լեցուէր: Ասանկով ամէնքը մէկտեղ՝

իրենց չորս կողմը պատող խռովութեանց ու վտանգուն մէջ՝ միշտ զուարթ էին եւ մխիթարութեամբ լի կեանք մը կ'անցընէին:

Բայց Պր. Էրլաւեանց իւր զաւակները կրօնական նիւթերու մէջ կրթելէն զատ՝ ուրիշ ամէն հարկաւոր եւ օգտակար ուսմունքներն եւ նաեւ կենաց վայելութեան եւ զբօսանաց վերաբերեալ բաներն ալ սորվեցընելու փոյթ կը տանէր: Ինք երաժշտութեան տեղեակ էր, շատ աղէկ տաւիղ կը զարնէր, եւ անուշ ձայն ալ ունենալով՝ այնպէս աղուոր կ'երգէր, որ շատ քիչերը դիմացը կրնային ելլել, եւ այս քիչերուն մէկն էր իւր տիկինն: Արդ Կարօլսը տաւիղ զարնելու եւ Հեղինէն երգելու կը վարժեցընէր:

Չմերուան վերջերը պղտոր եւ դառնաշունչ իրիկուն մը բոլոր ընտանիքը մէկտեղ խցի մը մէջ տաւղին քով ժողովուած կը զուարճանային, ինչու որ երգն ու երաժշտութիւնն իրենց իրիկուան սովորական զբօսանքն էր: Հայրերնին իւր զաւակներուն համար մասնաւոր պատիկ երգ մը շինած ու դիւրին եւ սիրուն եղանակ մ'ալ յարմարացուցած էր, որ Կարօլս կարող ըլլայ իւր փոքր մատուրներովը նոյնը զարնել: Մայրերնին այս երգին վրայ բան մը չէր իմացեր, որովհետեւ տղաք կ'ուզէին անով իրեն յանկարծական ուրախութիւն մը պատճառել: Ծնողք քիչ մը ժամանակ երգելէն ետեւ՝ Պր. Էրլաւեանց զաւակներուն դարձաւ՝ Հիմայ, ըսաւ, դուք ալ ձեր ճարտարութիւնը ցուցցէք: Կարօլս տաւղին քով նստաւ, սկսաւ զարնել. Հեղինէն ալ իւր փափուկ ու քիչ մը դողդոջուն, բայց քաղցր ձայնովն հետեւեալ երգն երգեց:

Անվեհեր ի վիշտ
Կայ մահացուն միշտ
Թէ յԱյն է վըստահ,
Որ փարատէն դահ:

Ոյր բազուկ հըզօր՝
Հիքոյն ոյժ եւ զօր,
Լըքելոյն խոսխոյս
Եւ ի մահուն յոյս:

Փայլակըն շողայ,
Բնութիւնըն դողայ,
Շանթք ահեղ մաքնչեն,
Վիհք սարսեալ հընչեն:

Այլ Տէր տայ նըշան,
Ամբոպաց խոժան
Հալածի վաղլաղ.
Օդ դառնայ խաղաղ:

Չէ ինչ ահագին,
Թէ յալըս ներքին
Շինաւան թաղէր,
Մինչ ընդ մեղ է Տէր:

Որ բնդ նայն հայի
Եւ ոչ երկբայի,
Ի վիմի զիւր տուն
Կանգնէ հաստատուն:

Բախտըն յեղճեղուկ
Չառնէ զնա եղուկ.
Յալիսն յուզակոյտ
Կայ զուարթ եւ անքոյթ:

Ոյր ամբաւ է կար,
Գութն է անըսպառ.
Լեր յողբա աշխարհի
Քրիստոնեայ արի:

Մայրերնին իւր սիրելի զաւակներուն այս առաջին երգին վրայ բոլորովին յափշտակուեցաւ մնաց: Թաղաւորական պալատին մէջ լսած երաժշտութիւններէն եւ ոչ մէկն իրեն այս երգին չափ զուարճութիւն պատճառած էր: Աչուրներէն ուրախութեան արցունք թափելով՝ զաւակները գրկեց եւ բաւ. Այո՛, սիրելի զաւակներս, Աստուած՝ որ մինչեւ հիմայ զձեզ պահեց, ասկէց ետքն ալ իւր ամենակարող բազկաւը կը պահպանէ:

Դեռ խօսքը բերանն էր, մէյ մ'ալ յանկարծ դրսէն աղաղակ մըն է կը լսուի. դուռը բռնութեամբ կը բացուի, եւ ազգային պահպանի զգեստով զինուորեալ մարդիկ արտորնօք սրահը կը մտնեն: Եկողներուն մեծն Էրլաւեանց Պարոնին իւր բանտարկուելուն հրամանը կը ցուցնէ, որուն պատճառ այն դուռած էր՝ որ ինք աղատութեան թշնամի ու թաղաւորական է: Հրամանն այնպէս էր որ շուտ մը պիտի բռնուէր մերձակայ քաղքին բանտը տարուէր:

Խեղճ տիկինն անգութ ու դաժան մարդկան ոտուրներն ինկաւ, եւ ձեռուրներն իրարու անցուցած՝ վախէն ճերմկցած երեսներուն վրայ ջերմ արտասուք թափելով՝ կ'աղաչէր որ իրենց գթան: Նոյնպէս երկու զաւակներն ալ իրենց փափուկ ձեռուրները վեր վերցուցած կ'աղաչէին որ հայրերնին չտանին: Արցունքն հեղեղի պէս աչուրներէն կը հոսէր, եւ հառաչանքէն ու հեծեծանքէն՝ գրեթէ չէին կրնար խօսք մը զրուցել:

Բայց ամէն բան անօգուտ եղաւ: Այն վայրենացեալ մարդիկն եւ ոչ այնչափ զիջան որ հրամանին կատարումն երկրորդ օրւան թողուն, մանաւանդ թէ եւ ոչ այնչափ ուշացընել ուղեցին՝ որ կարող ըլլան բանտի մէջ անցընելու ատեն հարկաւոր եղածը պատրաստել. հապա զինքն իւր ընտանեացը բազուկներէն բռնութեամբ յափշտակեցին առին տարին:

Մօրն ու զաւակներուն ողբն ու հառաչանքը գրով յայտնէին անկարելի է: Եկողներէն ոմանք հոն մնա-

լով՝ ամենքը մեկտեղ խցի մը մէջ փակեցին եւ զերենք զգուշութեամբ կը պահէին, որ չըլլայ թէ գեղն ժողովուրդն իմանալով՝ ոտք ելլէ ու խռովութիւն մը հանէ: Այլալուծենէն ու ցաւէն՝ տիկնոջ ծնկուրներուն վրայ զօրութիւն չէր մնացեր. լալով եւ արտասուելոց աչուրները դէպ ի երկինք վերցընելով՝ կողմ մը քաշուած կը նստէր. տղաքն ալ իւր քովը կեցած կու լային կ'ողբային: Քիչ մ'ատեն այսպէս անցընելէն ետեւ՝ բարեպաշտ տիկինն ինք զինքը ժողովոց եւ զաւակներուն դառնալով՝ Սիրելիքս, բսաւ, առ Աստուած ունենալու վստահութիւննիս այնպէս շուտով չմոռնանք: Այս թշուառութիւնը վրանիս զրկողն ինքն է. ուստի եւ ինք անոր համաձայն շնորհք ու զօրութիւն ալ կու տայ, որ կարող ըլլանք դիմանալ: Անշուշտ այս բանս մեր բարեացը համար թոյլ տուաւ, եւ ստուգիւ օր մը այս մեր տրտմութիւնն ուրախութեան պիտի դարձնէ: Անոր համար կենդանի յուսով ըսենք. Տէր, քու սուրբ կամքդ ըլլայ:

Բ. Փախուստ:

Խեղճ տիկինը ձեռքէն եկած ամէն միջոցներն ի գործ դրաւ իւր սիրելի ամուսինն ազատելու համար: Երկրորդ առտու պահպանութիւն ընողները հեռանալուն պէս՝ ելաւ մերձաւոր քաղաքը գնաց, եւ դատարաց աջեւն ելլելով՝ Էրլաւեանց Պարոնին անմեղութիւնը ցուցուց. բոլոր այն տեղերուն բնակիչները վկայ կոչելով՝ հաստատեց թէ ինչպէս անիկա բոլորովին քաշուած կեանք կ'անցընէր, եւ ամենեւին քաղաքական գործերու մէջ չմտնելէն զատ՝ եւ ոչ իսկ ընտանեկան խօսակցութեանց մէջ նոյն նիւթերուն վրայ կը ճառէր: Այն խտտախրտ մարդիկները գթութեան շարժելու յուսով՝ անոնց ոտքն ինկաւ, աղաչեց պաղատեց. բայց կարծես թէ ամէնքն ալ քար դարձած էին, ամենեւին վրան գութ մը ցուցընող

չեղաւ: Եւ ոչ իսկ հրաման կրցաւ ընդունիլ որ բանտին մէջ իրեն մէյ մ'այցելութիւն ընէ, մանաւանդ թէ ըսին որ մէկ քանի օրէն կառավարանի վրայ գլուխը պիտի կարուի:

Այսպէս երէք օր պարապ տեղ ասդին անդին ինչպէն ետեւ՝ յուսահատելով դղեակը դարձաւ: Բայց հոն ցաւալի տեսարան մ'իրեն կը սպասէր. բոլոր ինչքերը գրաւուած, դղեակն աւարառնուած եւ զօրանոց դարձած գտաւ: Ներս մտնել անգամ թող չտուին, եւ այսպէս կիսամեռ ու զաւակներուն ինչ եղածին վրայ մտատանջ խորհուրդներու մէջ թաղուած՝ ստիպուեցաւ իւր սեպհական բնակարանէն ետ քաշուիլ՝ առանց գիտնալու թէ ուր պիտի երթայ: Արդէն իրիկունը կտնայ էր. իւր մարդիկները բոլորովին ցրուած ըլլալով՝ մէկը չկար որ իրեն զօրցէր թէ զաւակներն ուր են:

Քիչ մ'ատեն անորոշ կերպով քալելէն ետեւ՝ բարեբախտութեամբ իւր ծեր հաւատարիմ ծառան դիմացն ելլելով՝ եթէ զԱստուած կը սիրէք, տիկին, բսաւ, փախէք, հոս մի կենացք: Պարոնին բռնուած օրը՝ տրտմութեան սաստիկութենէն եւ այլալուծենէն՝ բերնէնէնդ մէկ երկու խօսք փախաւ, որոնք հիմա կուան ժամանակի բաւական կը սեպուին մինչեւ մահուան պատժով պատժուելու: Քանի մը չարամիտ մարդիկ նոյն խօսքերը լսելով՝ զձեզ մասնեցին, եւ անշուշտ քիչ մը վերջն ետեւներէնդ պիտի իյնան: Այսպիսի վիճակի մէջ փախչելէն ուրիշ հնարք չկայ: Պարոնը չէք կրնար ազատել, անկարելի է, եւ աւելի երկայն ատեն այս կողմերը կենալնիդ՝ զձեզ ալ անոր գտնուած վիճակին մէջ ձգելէն ուրիշ բանի մը չի ծառայեր: Չաւակներնիդ իմ տունն են. դուք ալ եկէք: Իմ ձկնորս եղբայրս արդէն պատրաստուած կը սպասէ: Այս գիշեր պէտք է որ Հռենոսին մէկալ եղբքն անցնիք: Ասով գոնէ ձեր եւ զաւակներնուդ կեանքը կ'ազատէք:

Տիկինը շնորհակալ ըլլալով՝ ծառային հետ անոր տունը գնաց, որ գեղին մեկալ ծայրն էր: Սակայն դարձեալ հոն ալ նոր վիշտ եւ նոր ցաւ մը պիտի գտնէ եղեր: Հեղինէն՝ մօրը քաղաք դացած օրը՝ տրտմութենէն ու այլալլութենէն հիւանդացած անկողին ինկած էր: Նոյն իրիկունը հիւանդութիւնն աւելի սաստկացած էր, այնպէս որ երբ տիկինն եկաւ՝ աղջիկը սաստիկ տենդէ բռնուած՝ խելքը կորսնցուցած էր. եւ ոչ իսկ մայրը կրցաւ ծանշնալ: Խեղճ խաթունն այս որ տեսաւ, Բացարձակապէս չէմ երթար, ըսաւ. պէտք է որ կենամ զաւակս խնամեմ: Զինքը դարմանող բժիշկը բոլոր դօրութեամբ սկսաւ աշխատիլ որ միտքը փոխէ: Հիւանդ աղջիկն, ըսաւ բժիշկը, ա՛յ հաղիւ քանի մը ժամու կեանք ունի. ասիէ վերջը խելքը գլուխը չի գար եւ հիմակուքն գրեթէ զինքը մեռածի տեղ գնելու է: Անոր համար հրամանոցը հոս մնայն իրեն օգուտ մը չունի. ուստի պարտք է որ ձեր եւ Պարոնիկին կենացը պահպանութեան համար փախչիք:

Աշուրներն արցունքով լեցուած եւ երեսներուն գոյնը նետած՝ խեղճ մայրն աղջկան անկողնոյն վերելք կենալով՝ չէր կրնար յանձն առնուլ որ զինքն այնպիսի վիճակի մէջ ձգէ երթայ: Հաւատարիմ ծառան իւր կնոջ հետ բժշկին միանալով՝ երկայն ատեն աղաչեցին ստիպեցին որ ինք զինքն ու որդին վտանգի մէջ չգնէ, եւ թեւէն բռնած սկսան կամաց կամաց հեռացընել: Բայց հաղիւ թէ քանի մը քայլ առած էր, մէյ մ'ալ խոր քնէ մ'արթնցածի պէս՝ սաստիկ այլալլելով ետ դարձաւ, ու տարածուած բազուկներով զաւկին անկողնոյն վրայ խնալով՝ վերջին, աստիճանի տրտմական ձայնով մը՝ Չէ, սիրելի դուստրս, չեմ կրնար քեզմէ բաժնուիլ, կոչեց. լաւագոյն է որ հոս քեզի հետ մեռնիմ, քան թէ այնպիսի վիճակի մէջ թողում երթամ:

Այս տեսներով ամէնքը մէկտեղ գրեթէ ոտքն

ինկած նորէն սկսան աղաչել պաղատիլ որ երթայ. եւ խոստացան որ իրենք ամենայն կերպով աղջկան հոգ կը տանին: Գիշերն արդէն յառաջացած է, ըսաւ ծառան. միայն այն խոր մթութեան օգնականութեամբ փախչիլը կարելի է: Ամէն մէկ կորսնցուցած բուպենիս աննորոգելի կորուստ է, եւ չէ թէ միայն ձեր, հապա նաեւ իմ եւ կնոջ մահուան պատճառ կրնայ ըլլալ. որովհետեւ առանց մեծերուն իմացընելու՝ մէկը գիշեր մը տանը մէջ պահելը՝ մահուան պատժով արգելուած է:

Ուրեմն, ըսաւ տիկինը ցաւով, թէ որ իմ հոս մնալս աղջկանս օգուտ մը չի կրնար բնել, եւ միայն ձեր կեանքը վտանգի մէջ ձգելու կը ծառայէ, զինքն Աստուծոյ ձեռքը յանձնելով՝ կ'ուզեմ երթալ: Մնաս բարով, իմ սիրուն զաւակս. դուն քիչ մը վերջը պիտի երթաս երկինք՝ խաղաղութեան եւ հանգստեան բնակարանը, ուր որ անմեղութիւնն ալ վիշտ չի կրեր, ուր որ արցունք չի թափուիր, ուր որ մէկը մէկ սիրող սրտերն իրարմէ բաժնուելու վախ չեն ունենար: Այս ըսաւ ու աղջկանն անկողնոյն քովը ծուռ իջնալով՝ համառօտ բայց սրտանց աղօթքով մը զանիկա Աստուծոյ յանձնեց, աճապարելով ոտք ելաւ, անգամ մ'ալ, ո՛հ, գուցէ վերջին անգամ, համբոյր մը տուաւ, եւ լալով ու առանց ետեւը նայիլ համարձակելու դունէն դուրս ելաւ Վարդուսին հետ, որ աշուրներէն հեղեղի պէս արցունք կը թափէր եւ չէր ուզեր քրոջմէն բաժնուիլ:

Յովհաննէս՝ հաւատարիմ ծառան փախստեան հարկաւոր եղած ամէն բան յառաջուրէն պատրաստած էր: Ինք կռնակը ծանր բեռնաւորուած լուութեամբ առնէն կ'երթար, իսկ տիկինը թեւին տակը ծրար մ'առած Վարդուսին ձեռքէն բռնելով՝ սկսան հեռանալ: Օդը վերջին աստիճանի գեշ էր. սաստիկ անձրեւ կուգար եւ հովը զարհուրելի կերպով մը կը շնչէր: Քիչ մ'առնէն ասանկ լուութեամբ քալելէն ետեւ՝ ծառան

գարձաւ, Այս մըրիկն, այս տեղատարաւն, այս սասու տիկ խոր խաւարն, ըսաւ, Աստուծոյ մեծ շնորհքն է. ասոնք զմեզ մեր թշնամիներէն կը պահպանեն: Թէ որ օդը բաց, թէ որ աղբոր լուսընկայ գիշեր մ'ըլլար, անշուշտ փախուստնիս կ'իմացուէր: Այսպէս բնութեան ամէն զարհուրելի երեւոյթներն օգտակար են. այսպէս նաեւ մարդկային կենաց ամէն վշտերն օգուտ մ'ունին: Աստուած երբեք իրեն վստահողները թող չի տար:

Ժամաւ մը տաժանելի ընթացքէ ետեւ՝ փախստականը Յովհաննիսին եղբորը տնակն հասան: Պատուական ձկնորսը զտիկինն ու որդին սիրով ընդունեցաւ. երբ ինք եղբորը հետ նաւակը կը պատրաստէր, իւր կինը հիւրերուն առջեւը թեթեւ կերակուր մը դրաւ, զոր ուտելով եւ կրակին առջեւը տաքնալով՝ քիչ մը զօրութիւն ստացան:

Երկու եղբարը գործերնին լմնցնելէն, ամէն բան կարգի դնելէն ետեւ՝ եկան, տիկինն ու Կարողոսն առին նաւակ տարին: Նոյն առեւ լուսինը կը սկսէր ելլել, եւ երկինքը պատող ամպերուն մէջէն երբեմն երբեմն երեւնալով՝ այն սարսափելի գիշերոյն տխուր մթութիւնը քիչ մը կը մեղմէր:

Երբ տիկինը մէկ կողմանէ այս լայնատարած ու սրնթաց դէտը տեսաւ, որ մըրկէն եւ հովին բռնութենէն աւելի եւս վրդովուած ու անձրեւի հեղեղներով սաստիկ բարձրացած էր, եւ մէկալ կողմանէ նայեցաւ այն թեթեւ ու պղտիկ նաւակին, որուն մէջ հաղիւ երկու հոգի կրնային մտնել, սկսաւ ահու գոլի մէջ իյնալ՝ մտածելով որ հովն հարուած մը միայն, ալիք մը միայն բաւական է իւր եւ սիրելի որդւոյն կեանքն յափշտակելու: Երկու եղբարը այս բանս իմանալով՝ զինքը քաջալերեցին, ձկնորսը նաւակը ցառքեց, թիակները ձեռքն առաւ եւ վստահութեամբ մ'ըսաւ. Աստուած հետերնիս է, ողջ առողջ գետին մէկալ եղերքը կրնանք անցնիլ:

Յովհաննէս՝ տիկինն ու Կարողոսը նաեւ իջեցուց, եւ իրենց հրաժարական ողջոյն տուաւ: Գղեկին աւարուելու ատենը՝ քանի մը թանկագին բաներ ձեռք ձգած ըլլալով՝ նոյները տիկնոջ տուաւ, վրան քանի մը ոսկի ալ աւելցրնելով՝ որոնք իւր ծերութեան օրերուն համար մէկդի դրած էր, բայց առանց իմացընելու որ իւր ստակն է: Ո՛վ իմ սիրելի տիկինս, ըսաւ լալով, ես ծերունիս՝ գուցէ այս վերջին անգամն է որ զձեզ եւ զՊարոնիկը կը տեսնեմ: Ո՛րչափ կը բաղձայի որ հետերնիդ գամ. բայց գուցէ հոս մնալով կրնամ հնարք մը գտնել իմ պատուական տէրս ազատելու: Չեռքէս եկած ամէն միջոցն ի գործ կը դնեմ: Այս խօսքերուն ամէնքն ալ սկսան լալ ու ողբալ: Տիկինը վերջին անգամ մ'ալ իւր աղջիկն ու ամուսինն անոր յանձնեց: Ծերունին ալ խոստացաւ, եւ իրարմէ բաժնուեցան:

Գ. Թերւոյնի Դնալ:

Էրլաւեան տիկինն իւր որդւոյն հետ յաջողութեամբ ու անվնաս՝ Հռենոսն անցաւ: Հոն թէպէտ առ ժամն կրնար կենալ, բայց երկայն ատեն չէր կրնար բնակիլ, ինչու որ տեղացիք Գաղղիացի փախըստականներուն իրենց քովը մնալը սիրով չէին տեսներ, մանաւանդ որ օրէ օր գաղղիական բանակը դէպ ի նոյն կողմերը կը մօտենար: Այս պատճառաւ տիկինն Յովհաննիսին յառաջագոյն իրեն տուած տեղեկութիւններուն հետեւելով՝ սկսաւ Հռենոսին քովէն դէպ ի շէրուետիա յառաջանալ. բայց ստակն ալ երթալով կը նուազէր, եւ քանի մը հոգի՝ որոնց խորհուրդ հարցուցած էր, կ'ըսէին թէ օտարականի մը համար նոյն երկիրն ապրիլը սուղ կ'իյնայ: Երկայն ատեն անորոշ կերպով ու ինչ ընելքը չգիտնալով ասդին անդին պտըտելէն ետեւ՝ Թիրոլի սահմանն հասաւ. հոն բարեսէր մէկն իրեն խօսք ու ապահով

վութիւն տուաւ որ Թիրուցի ծերունի մ'իրեն տուն տեղ կու տայ:

Այս ապահովութիւնն ունենալով՝ հետն ուղեցոյց մ'առած անմիջապէս որդւոյն հետ ճամբայ ինկաւ: Մեծ դժուարութեամբ եւ անհնարին նեղութիւններ կրելով՝ շատ լեռներ ու բնդարձակ ձորեր անցնելէն ետեւ՝ վերջապէս լեռան մը գագաթն հասան, ուսկից խորունկ եւ ահռելի անդունդի մը մէջ՝ երկայն ու կանաչադարձ ձոր մը կը տեսնուէր: Նոյն հովտին աջ կողմը՝ զարհուրելի քարաժայռերու ստորոտը՝ բանի մը փայտաշէն ու խիստ ցած տնակներ տեսաւ, որոնց յարկը գրեթէ շիտակ էր: Այս աղքատին տնակներուն մէջէն մատրան մը զանգակատան ծայրը կ'երեւար, որուն վրայ արեւուն ճառագայթները դարձնելով՝ գեղեցիկ ու պայծառ տեսք մը կու տար: Չախ կողմն եղեւնի թանձր ու տխուր անտառ մը կը տարածուէր, որուն վրայէն երկու լեռինք կը տեսնուէին, որոնց ձիւնապատ գագաթն ամպերուն մէջ կը կորսուէր: Առաջնորդը ձեռքի գաւազանաւ առջեւի ձորերնին ցուցնելով՝ Ահաւասիկ, բաւ, հոս է երթալու տեղերնիս, նոյն տնակներէն մէկուն մէջ կը բնակի այն ծերունին՝ որ զձեզ պիտի բնդունի: Տիկինը սրտանց հառաչելով՝ նեղ շաղկէն վար սկսաւ իջնալ:

Թիրուցի ծերունին՝ որ արդէն տիկնոջ նոյն օրը հասնելէքն իմացած էր, ղենքն հեռուէն տեսնելով՝ դիմացն ելաւ ու սիրով եւ ուրախութեամբ բնդունեցաւ: Թէպէտ եւ քաղաքներու մէջ մեծցած մարդիկներուն բարակ քաղաքավարութիւնը չունէր այս ծերը, եւ արուեստով շինուած ճարտար խօսքեր չէր գիտեր, բայց բարի ու դիւրազգած սիրտ մ'ունէր եւ պատշաճն ու վայելուչն աղէկ կը հասկընար: Օտարական տիկնոջ իւր յարգութիւնը ցուցնելու համար կիրակի օրւան հագուստները հագած էր, մխրադոյն վերարկուն, կարմիր բաճկոնը, գլուխն ալ կանաչ գլխարկը

դրած էր՝ որուն վրայ աքաղաղի փետուր մը խոթուած էր:

Տիկնոջ մօտենալով եւ մեծարանօք մը բարեւ տալով՝ Բարով եկաք, աղնիւ տիկին, բաւ, շատ կ'ուրախանամ որ զձեզ այս Պարոնիկին հետ իմ յարկիս տակը կ'ընդունիմ: Նոյնպէս իւր կինն ալ ղերենք մեծ սիրով բնդունեցաւ:

Կերակրէն ետեւ Թիրուցին էրլաւեանց տիկինն իրեն համար պատրաստուած բնակարանը տարաւ, որ մեծկակ խուց մըն էր, որուն պատուհանն եղեւնի անտառն ու անոր վրայի ձիւնապատ լեռները կը նայէր: Սենեկին բոլոր կահ կարասիքը թէպէտ պարզ՝ մանաւանդ թէ աղքատին էր, բայց ամէն բան մաքուր ու կոկիկ: Քոյն ալ պատկելու խցիկ մ'եւ խոհակերոց մը կար, որուն անօթներն ու կարասիքը նոյնպէս շատ մաքուր էին:

Տիկինն իւր խեղճութեան ատեն այսպիսի բնակարան մը գտնելուն համար՝ սրտանց Աստուծոյ դոհութիւն մատուցանելէն ետեւ՝ իւր բարերար հիւրընկալին ալ երախտագէտ սրտէ շնորհակալ եղաւ: Ամանց կամաց՝ պարագաներուն եւ իւր դրամական միջոցներուն ներածին չափ՝ բնակարանը կարգի դրաւ շտկեց: Կերակուրն ինք անձամբ կը պատրաստէր. եւ տան գործերէն աւելցած ժամանակը կար կարելու կամ բռնելու կը զբաղէր, որով քիչ մը բան կրնար վաստակիլ: Այս վիճակին մէջ ամէնէն մեծ հոգը Կարողուն էր, որուն կրթութիւնն եւ ուսումն ինչպէս որ պէտք է չէր կրնար յառաջ տանիլ: Թէպէտ եւ ինք աղէկ կրթուած եւ ուսում սորված ըլլալով՝ կարողութիւն ունէր որդւոյն վարպետութիւն ընելու, բայց հարկաւոր գրքերը կը պահէին, եւ գնելու՝ դրամական միջոցները հրաման չէին տար. մանաւանդ որ անոր Դաս տալու համար՝ պէտք էր կարելու եւ բանելու Դորձածած ժամանակին գոնէ մէկ մասը նուազ ցընէլ:

Օր մը դարձեալ այս հոգերով նեղուած ատեն՝ գեղի մատրան զանգակին ձայնը մէկէն զինքն իւր տխրեցուցիչ խորհուրդներէն հանեց. քիչ մը վերջը Թիրուցի կինն ալ ուրախութեամբ մը ներս մտնելով՝ իմացուց որ լերան անդիի կողմն ելող գեղին ժողովրդագական եկած իրենց մատրան մէջ պատարագ պիտի մատուցանէ: Տիկինն անմիջապէս ելաւ ու Վարդուխն հետ մատուռը գնաց: Աւետարանէն ետքը ժողովրդագատը համառօտ բայց սրտաշարժ խօսք մը խօսեցաւ, որմէ տիկինը մեծ մխիթարութիւն զգաց:

Աստուածային պաշտամունքը լմնալէն ետեւ՝ ուղեց պատուական քահանային այցելութիւն մ'ընել, եւ քիչ մ'ատեն հետը խօսելով՝ տեսաւ որ եռանդանոտ ու ընկերասէր ըլլալէն զատ՝ շատ ալ գիտուն ու խոհեմ մարդ է: Այս պարագաներէն յորդորուելով՝ սիրան անոր բացաւ եւ գտնուած վիճակն յայտնեց: Քահանան անմիջապէս խոստացաւ որ Վարդուխն ուսման համար հարկաւոր եղած գրքերն ինք կը հոգայ. միանգամայն ըսաւ, որ եթէ տղան յաճախ առնելու ըլլայ իրեն գալ՝ ինք պատրաստ է ամէն օր կէսօրէն ետեւ մէկ երկու ժամ անոր դաս տալու:

Վարդուխ եւ իւր մայրն այս բանս ուրախութեամբ եւ շնորհակալութեամբ յաճախ առին, եւ խեղճ տղան՝ որ քանի որ զբաղմունք չունէր՝ միշտ տխուր էր, սկսաւ զուարթութեամբ իւր ուսմանցն ետեւէն իյնալ: Ուսում սորվելու բաղձանքն այնպէս մեծ էր որ ամէն օր հազիւ թէ կէսօրեան կերակրոյն կրնար սպասել, որ գրքերն առած՝ լեռն անցնի ուսուցչին երթայ: Ասոր համար ալ՝ երբ երկու երեք օր ետեւէ ետեւ անձրեւ գալով կամ օդը շատ գէշ ըլլալով՝ չէր կրնար երթալ, սաստիկ կը տրտմէր, մանաւանդ որ ժամանակն անցընելու համար ամենեւին զբաղմունք մը կամ զուարճութիւն մը չունէր: Ասիկա իմաստուն ու խնամոտ մայրն ալ միշտ կը մտածէր, եւ կ'ուզէր որ զաւակին պատշաճ զբօսանք մը գտնէ:

Թիրուցի մէջ շատ գեղձանիկ կը մեծցընեն, եւ շատ մարդիկ կան՝ որ մեծ բաղմութեամբ նոյն թռչուններն ուրիշ երկիրներ կը տանին կը ծախեն: Գրեթէ ամէն տնակ, ամէն խրճիթ մէկ քանի մեծ վանդակ լեցուն այս թռչունէն կ'ունենայ: Իրենց հիւրընկալ Թիրուցի ծերունին ալ շատ գեղեցիկ նոյն տեսակ թռչուններ ունէր: Վարդուխ մօրն աղաչեց որ հասնի մը նոյն թռչուն իրեն գնէ: Տունը Հեղինէ քոյրս աղուոր գեղձանիկ մ'ունէր, ըսաւ. թէ որ հոս մենք ալ ունենանք գոնէ անով այս ժայռերուն եւ անտառներուն մէջ մեր հայրենեաց յիշատակը մտքերինս կու գայ: Մայրը շուտ մ'այս բանիս հաճեցաւ եւ Վարդուխ գնաց իրենց հիւրընկալին թռչնոց մէջէն՝ քրոջը թռչնոյն նմանող թռչուն մ'առաւ:

Այս թռչունը քիչ ատենէն Վարդուխն անանկ ընտանեցաւ, որ կու գար մատին վրայ կը նստէր, բերնէն հացի փշրանքները կ'առնէր, գիր գրած կամ կարգացած ատեն՝ կու գար գրիչը կը քաշէր կամ ձեռքը կը կտցէր: Քիչ մը վերջը Թիրուցի ծերունին Վարդուխն գեղեցիկ պզտիկ սրինգ մը պարգեւեց եւ սկսաւ զարնել սորվեցընել, զոր խելացի տղան՝ արդէն իւր հայրենիքը երաժշտութեան սկզբունքները քիչ մը սորված ըլլալով՝ շատ շուտով ու գիւրուութեամբ կը սորվէր: Իւր հիւրընկալէն լսելով որ գեղձանիկն ալ աղէկ երգել կը սորվի, սկսաւ ամէն օր մի եւ նոյն եղանակն առջեւը զարնել. եւ քիչ ժամանակէ ետեւ թռչունն իրօք ալ բոլոր եղանակն ըստ ամենայնի կ'երգէր: Վարդուխ ասոր վրայ շատ մեծ ուրախութիւն ունեցաւ. թռչունն ու սրինգն իւր միակ զուարճութիւնն էին. ուսմունքը լմնցընելէն ետեւ՝ մնացած ժամանակներն անոնցմով կը զբօսուոր եւ շատ անգամ մօրն ալ տրտմութիւնն անոնցմով քիչ մը կը փարատէր:

Բայց այսպիսի փոքր զբօսանք մը բաւական չէր խեղճ տիկնոջ սրտին վէրքը բոլորովին բժշկելու. միշտ իւր

ամուսնոյն ու աղջկան վիճակն աչքին առջեւն ու մտայ մէջ ներկայ էր. ցորեկն անոնց վրայ մտածելով օրերը տրտմութեամբ կ'անցընէր, դիշերները շատ անգամ մինչեւ առտուն նոյն խորհրդներէն տանջուելով՝ ամենեւին քունը չէր տաներ, քնացած տեսնն ալ՝ այն տեսակ երազներ տեսնելով՝ կը նեղուէր: Շատ անգամ ետեւէ եղաւ որ վրանին լուր մ'առնու, բայց բոլոր ջանքն ու ճիգը պարապ ելաւ: Գաղղիայէն առած լրերը՝ միայն լրագիրներու ձեռքէն էր, զորոնք ժողովրդապետն ամէն շաբաթ Արարիկին ձեռքով իրեն կը ղրկէր:

Իրիկուն մը տղան վազելով եւ ուրախութեամբ եկաւ եւ քանի մը լրագիր բերելով՝ Թէպէտ եւ տէր ժողովրդապետն ամէնն ալ կարդալու ատեն չունեցաւ, ըսաւ, բայց կարդացածէն տեսաւ որ իրաց վիճակը շատ աղէկ եւ ուրախալի է: Տիկինն այն լրագրաց մէջ եղածը շուտ մ'իմանալ ուզելով՝ սկսաւ կարդալ: Եւ ստուգիւ գտաւ որ պատերազմի լրերը շատ յաջող էին, որմէ յոյս ունեցաւ որ գուցէ քիչ ժամանակէ կրնայ իւր սիրելի հայրենիքը դառնալ: Բայց այսպիսի ուրախական զգածմունքներով կարդալն յառաջ տարած ատեն՝ մէյ մ'ալ վերջին ժամանակները գլխատուած անձանց ցուցակ մը տեսաւ, որուն մէջ նաեւ իւր սիրելի ամուսնոյն անունն ալ կար: Ո՛վ կրնայ երեւակայել իւր ցաւն ու կսկիծը. շանթէ մը դարնուածի պէս՝ սարսափած մնաց. լրագիրը ձեռքէն վար ինկաւ եւ ինք մարեցաւ գետին փռուեցաւ: Աւրոյտ սկսաւ բարձրաձայն լալ եւ օգնութեան կոչել տան բնակիչները լսելով՝ վազեցին եկան. եւ շատ աշխատելէն ետեւ՝ հաղիւ կրցան խելքը գլուխը բերել: Բայց այս այլայլութենէն ու ցաւէն վրան սաստիկ ու վտանգաւոր հիւանդութիւն մ'եկաւ, այնպէս որ ամէն մարդ յոյսը կտրեց: Աւրոյտ ալ մօրն անկողնոյն քովէն չէր բաժնուեր, եւ տրտմութենէն ու հոգէն կը հիւծէր կը մաշէր: Թիւրոցի ծերունին

զիրենք տեսնելէն ետեւ շատ անգամ գլուխը շարժելով կը դառնար կնոջը կ'ըսէր. Առջեւի աշունն իւր տերեւները տիկնոջ գերեզմանին վրայ պիտի սփռէ, եւ գուցէ խեղճ տղան ալ գալու գարունը չի տեսներ:

Գ. Աշտու-Քի-ն:

Իշլաւեանց տիկնոջ իւր զաւակովը փախած գիշերը՝ ծերունի ու հաւատարիմ ծառան Հռենոսին ասդիի եզերքը սպասած էր. մինչեւ որ ձկնորս եղբայրը նաւակովն ետ դառնալով՝ անոնց յաջողութեամբ գետն անցնելուն լուրը բերաւ: Նոյն րոպէէն իւր միակ մտածմունքն այն էր որ ինչպէս կրնայ տէրը մահուանէ ազատել:

Իրկրորդ օրն առտուանց կանուխ արտորալով քաղաք գնաց, ուր Միքայէլ անուամբ որդի մ'ունէր, որ բռնի ազգային պահապան զօրաց կարգը մտած էր: Կը յուսար որ այս ճարպիկ ու քաջասիրտ երիտասարդին օգնութեամբ՝ որ երբեմն երբեմն բանտարկեալներուն պահպանութիւն կ'ընէր, կրնայ իւր տէրն ազատել: Որդւոյն հետ երկայն ատեն խորհուրդ ընելով՝ ամէն տեսակ հնարքներ մտածեց. բայց ամէնն ալ գլուխ հանելը մեծ դժուարութիւն ունէր: Ալ երջապէս մէջերին որոշեցին որ եթէ յարմար առիթ մը պատահէր ըլլայ՝ Միքայէլ ամէն ճիգն ի գործ դնէ, տէրը փախցընէ: Ասոր վրայ երկայն ժամանակ սպասեցին, բայց առիթ չպատահեցաւ, որով յոյսերին դրեթէ բոլորովին կտրեցին:

Ալ երջապէս Պր. Իշլաւեանց մահուան դատապարտուեցաւ, եւ վճիռն երկրորդ օրն ի գործ պիտի դրուէր: Խեղճը տրտում տխուր, գլուխը ձեռքը կռթնցուցած՝ բոլոր գիշերն անքուն անցուց, խոր վթուրթեան մէջ, վասն զի արժանի չէին սեպած լոյս բերելու: Միօրինակ ամուսինն ու զաւակները կը մտածէր. մեռնին ըստ ինքեան այնչափ հոգ չէր ընէր, աւելի իւր սիրելիներն էին՝ որ սրտին ցաւ կը պատ-

ճառէին. չէր գիտեր թէ անոնք ինչ եղած են, ինչ վիճակի մէջ կը գտնուէին: Բայց միշտ ալ նոյն խօսքը կը կրկնէր, զոր մահուան վճիռն ընդունած ատեն ըսած էր. Տէր, քու սուրբ կամքդ ըլլայ, կ'ըսէր, եւ ասով մխիթարուելով հանգարտութեամբ իւր վերջին րոպէին կը սպասէր:

Ազնուական Պարոնն այսպիսի մտածմանց մէջ եղած ատեն՝ մէյ մ'ալ դուրսը աղաղակ ու վայնասուն մըն է փրթաւ, որ երթալով կը սաստկանար: Քիչ մը վերջը բանտին դուռն յանկարծ խորտակելով բացին. ծխոյ մութ ամպ մը մէկէն սկսաւ դէպ ի ներս լեցուիլ, եւ մօտաւոր հրոյ մը սոսկալի պայծառութիւնը խաւար բանտը զարհուրեցի կերպով մը լուսաւորեց: Նոյն միջոցին զինուորական զգեստով պատանի մը վազելով ներս մտաւ, եւ Շուտով, աճապարեցէք, դուրս ելէք, փախէք, պոռաց:

Այս պատանին Յովհաննիսին որդին Միքայէլն էր: — Քանի մը գինով զինուորներու անզգուշութեամբը բանտատունը կրակ ինկած էր: Բանտապահները զենքերնին եւ վրայի զգեստնին հոն թող տալով՝ վազած կրակը մարելու գացած էին: Միքայէլ այս շփոթութեան մէջ յարմար ատեն գտնելով՝ արտորարով զինուորի մը զգեստն ու զէնքերն առաւ էրլաւեանց Պարոնին բերաւ: Շուտ մը սա համազգեստն հագէք, ըսաւ. եւ ինքն ալ օգնելով՝ զգեստները փոխեց, փետրազարդ ցցունքով գլխարկը գլուխը դրաւ, սուրը մէջքը կապեց, հրացանն ալ ձեռքը տուաւ: Ազնուական Պարոնը բոլոր բանտարկութեան ժամանակ մօրուքն ածիլած չըլլալով՝ երբ զինուորական զգեստն ալ հագաւ, նոյն ժամանակուան զինուորներուն դէմքն ստացած էր:

Հիմայ, ըսաւ Միքայէլ, առանց վախնալու՝ սանդուղէն վար իջէք եւ մեծ դռնէն դուրս ելէք: Այս զգեստով կը յուսամ որ առանց արգելքի կրնաք ամէն կողմէն անցնիլ երթալ: Մէյ մ'որ քաղքէն դուրս

ելէք, շիտակ հօրս գացէք, որ անշուշտ հիմայ Հռենոսի քովն իւր ձկնորս եղբորը տունն է:

Այս երիտասարդին ներս մտնելն ու խօսած խօսքերը՝ հրեշտակի մ'երեւութին ու Աստուծոյ պատգամի մը պէս կ'երեւար էրլաւեանց Պարոնին: Քիչ խօսքով իւր ազատչին շնորհակալ ըլլալէն ետեւ՝ ինչպէս որ պէտք էր՝ իւր ձեւացուցած անձն աղէկ կերպարանելով՝ ծանրութեամբ մ'իբրեւ թէ հարկաւոր հրաման մ'ունի տանելու, սանդուղէն վար իջաւ, կրակը մարելու համար ջուր կրող մարդիկներուն՝ ահագին ձայնով մը ճամբայ տուէք, ճամբայ տուէք, պոռալով՝ պատուեց մէջերնէն անցաւ, եւ առանց արգելքի մը շէնքէն դուրս ելելով՝ շիտակ դէպ ի քաղքին դուռը գնաց. եւ արդէն Միքայէլէն օրւան նշանաբանն իմացած ըլլալով՝ հոնկից ալ յաջողութեամբ անցաւ գնաց:

Այն գիշերւան մօտ ծեր ձկնորսին տունը հասաւ, եւ հանգարտութեամբ մը պատուհանին փեղկին դարկաւ: Քիչ մը վերջը ձկնորսը դուրս ելաւ, եւ վախէն յանկարծակիի եկաւ. դրան առջեւ զինուոր մը տեսնելով՝ կարծեց թէ զինքը կամ զեղբայրը բռնելու եկած է, ինչու որ ինքն ու Յովհաննէս եղբայրը՝ էրլաւեանց տան հաւատարմութեամբ ծառայելուն համար՝ շատ թշնամի ստացեր էին: Բայց շուտ մը ՂՊ. էրլաւեանց ճանչնալով՝ ձեռքներն երկինք վերցուց. Փառք Աստուծոյ, կոչեց, եւ ուրախութեամբ անոն խուցը տարաւ: Յովհաննէս՝ որ արդէն տասն օր էր՝ միշտ իրեն կը սպասէր, ձայնն առածին պէս՝ մէկէն վեր ցառքեց եւ Ո՛հ տէրս, կոչելով, աշուճներն ուրախութեան արցունքով լեցուած՝ վրան վաղեց եւ իրարու փաթտուեցան:

Էրլաւեանց Պարոնին առաջին հարցումն իւր ամուսնոյն ու զաւակներուն վրայ եղաւ: Հաւատարիմ ծառան պատմեց թէ ինչպէս տիկինն ու Վարդուս արդէն ազատած են, իսկ Հեղինէն՝ որ անոնց փախչե-

լու ատենը ծանր հիւանդ ըլլալով՝ չէր կրցած մէկտեղ երթալ, հիմայ ողջ առողջ է եւ քովի խոցը կը քնանայ:

Աղջիկն՝ որ ուրախութեան գոչիւնները լսելով՝ արթնցած էր, հօրը ձայնը ճանչնալով՝ ինք իրմէ ելած՝ եկաւ անոր բազուկները նետուեցաւ:

Պր. Էրլաւեանց երկու ծերունիներուն հետ քիչ մը խօսելով՝ որոշեց որ անմիջապէս գետն անցնին: Ուստի աղջկանը հետ շուտ մը ճամբայ ելան. ծեր ձկնորոն առջեւէն կ'երթար, իսկ Յովհաննէս ճամբորդութեան պարկը շալկած՝ ետեւէն: Երկիրքն աստղազարդ էր եւ գիշերը պայծառ:

Լուսթեամբ կամաց կամաց Հռենոսին կը մօտենային, ուր նաւակն անտառին քովը պարտաստուած էր: Բայց մէկէն ի մէկ ետեւներէն հրացան պարպուելու ձայներ առին, եւ քիչ մը վերջը քանի մը զինուոր նշմարեցին, որոնք սկսան Վեցէք, յառաջ մ'երթաք, պոռալ:

Բանտապահները կրակը շուտով մարելով՝ սկսած էին զգուշութեամբ ասդին անդին փնտռել, որ չըլլայ թէ նոյն շփոթութեան մէջ բանտարկեալներէն մէկը փախած ըլլայ: Շատ այլայլեցան երբ Էրլաւեանց Պարոնին բանտը պարապ գտան: Այն զինուորն՝ որուն համազգեստն ու զէնքերը կորսուած էին, բարկութեամբ սկսաւ պոռալ. Թշուառականն իմ զգեստներովս ու զէնքերովս փախեր է: Ի՜նչ կեցեր էք, ելէք ետեւէն իյնանք: Եւ անմիջապէս ամէն դիէն զինքն հալածելու ելան:

Ասոնցմէ ոմանք էին՝ որ զերեքը հեռուէն նշմարելով՝ վրանին կը վազէին: Խեղճ փախստականներն ահու գողէն ինչ ընելէքնին չէին գիտեր. ընթացքնին շուտցընելով նաւակն հասան: Պր. Էրլաւեանց Հեղինէն գրկելով՝ շուտ մը մէջը նետուեցաւ, Յովհաննէս ալ ետեւէն մէջը ցատքեց: Երկուքն ալ բոլոր դօրութեամբ սկսան թիավարել. իսկ ծեր ձկնորսը

պղտիկ նաւակին մէջ չկարենալով մտնել, գնաց պարապ ծառի մը մէջ պահուեցաւ:

Նաւակը ցամաքէն հազիւ քսան քայլի չափ հեռացած էր, զինուորները գետեզէրը հասան եւ փախչողներուն վրայ կրակ ընելու սկսան: Գնդակները խեղճերուն քովէն ու վրայէն զարհուրելի կերպով սլելով կ'անցնէին: Պարոնն Հեղինէին ըսաւ որ նաւակին մէջտեղը գետինը պառկի: Իսկ ինք Յովհաննիսին հետ վերջէն ճգամբ կը թիավարէին, որ մէյ մը գնդակի հեռաւորութենէն դուրս ելլեն: Նոյն միջոցին գնդակ մ'եկաւ Էրլաւեանց Պարոնին գլխարկը ծակեց, մէկ երկու գնդակ ալ Յովհաննիսին թիակին եկան: Իսկ թեթեւ նաւակն՝ որ համեմատութեամբ շատ բեռնաւորուած էր, այնպէս շուտով թիավարելէն՝ ամէն բոլոր ընկղմելու վրայ կ'երեւար:

Բայց վերջապէս յաջողութեամբ գետին գիմացի ափունքը հասան: Ցամաք ելալուն պէս՝ ամէնքը մէկէն ծուներ իջնալով՝ իրենց ազատութեան համար Աստուծոյ շնորհակալ եղան: Ետքը ծառի կոճղի մը վրայ նստան յագնութիւն առին, ու քիչ մը վերջը սկսան ճամբանին յառաջ տանիլ դէպ ի Սուաբիայի անտառային լեռանց կողմը:

Ե. Ծննդեան Կարեւորը:

Էրլաւեանց Պարոնին հիմակուան գլխաւոր գործն ու մտածմունքն՝ իւր ամուսինը գտնելն էր: Յովհաննէս Սուաբիայի մէջ գեղացի բարեկամ մ'ունենալով, աւելի յառաջ չգացած՝ իւր տէրն անոր տունը տարաւ, որ քանի մը օր հանգչին: Բայց հազիւ թէ հոն մէկ քանի ժամ կեցած էին, Պր. Էրլաւեանց դարձաւ Յովհաննիսին այսպէս ըսաւ. Մինչեւ որ ամուսինս ու զաւակս չգտնեմ, տեղ մը հանգիստ ունենալէք չունիմ: Թեպէտ դուն ինծի կ'ըսես որ անոնք Հելլուետիա պիտի ըլլան, բայց մինչեւ հոն ինչպէս կ'ընանք երթալ: Հեղինէս այնչափ հեռու տեղ

ոտքով չի կրնար քալել, կառքով ալ երթալու՝ կառողութիւն չունիմ:

Յովհաննէս այս որ լսեց՝ ծոցէն լեցուն քսակ մը հանեց, եւ մէջի ոսկին սեղանին վրայ թափելով՝ ըսաւ. Իմ պատուական տէրս, հրամանքնիդ այնչափ աղքատ չէք, որչափ կը կարծէք: Այս ստակն հրամանոցն է: Պր. Էրլաւեանց սեւեռեալ աչօք մէյ մը ոսկւոյն մէյ մ'ալ հաւատարիմ ծառային կը նայէր, եւ չէր կրնար աչուրներուն հաւատալ:

Այսչափ ստակ ունենալուս վրայ կը զարմանաք, ըսաւ Յովհաննէս, եւ ուսկից գտնելս կ'ուզէք իմանալ: Ունեւոր եղած ատեննիդ՝ շատերուն բարիք եւ օգնութիւն կ'ընէիք, շատ նեղութեան մէջ գտնուողներու փոխ կու տայիք. արդ նոյն ստակներուն մէկ մասը՝ ձեր բանտին մէջ հեծած եւ տիկնոջն օտար հրկրի մէջ թափառական պտըտած ատենը ժողվեցի: Թէպէտ եւ ստոյգն ըսելով՝ շատ անիրաւ ու ապերախտ մարդիկներու հանդիպեցայ, բայց շատ ալ մեծանձն ու արդար մարդիկներ գտայ, որոնք իրենց տիրոջ վրայ ունեցած սէրէն եւ երախտագիտութենէ շարժեալ՝ պարտքերնէն աւելի տուին:

Պր. Էրլաւեանց շարժած սրտով ստակն համբելէն ետեւ՝ աչուրները շնորհակալութեամբ երկինք վերցուց եւ ըսաւ. Ստուգիւ շատ ստակ է, եւ չափէն աւելի շատ: Բայց որչափ ատեն կրնայ բաւել:

Կրնանք խնայութեամբ ապրիլ, պատասխանեց ծառան: Բայց ինչպէս որ ալ ըլլայ՝ պէտք է որ Հելուե-տիա կառքով երթանք:

Երբ տէրն այս բանիս հաւանութիւն տուաւ, Յովհաննէս գնաց ձի մ'եւ գեղացւոյ թեթեւ կառք մը գնեց, որուն վրայ շրջանակներ հաստատելով՝ լաթէ ծածկ մ'անցուց, որպէս զի զիրենք հովէ ու անձրեւէ պատսպարէ: Քանի մ'օրէն սկսան ծամբորդութիւննին յառաջ տանիլ: Յովհաննէս ըստ մեծի մասին կառքին քովէն ոտօք կ'երթար. Պր.

Էրլաւեանց եւ Հեղինէն ուղեցին որ երբեմն երբեմն իրենցմէ մէկը քալէ ու ինք նստի. բայց բարեսիրտ ծերունին յանձն չառաւ, որով իրենք գրեթէ միշտ կառքով կ'երթային:

Այսպէսով Հելուետիա հասան: Բայց հոն տիկնոջ ու Կարոյտին վրայ ամենեւին լուր կամ տեղեկութիւն մը չկրցան առնուլ. իրենց բոլոր ջանքն ու ջիգը պարապ ելաւ: Վերջապէս համոզուելով որ անոնք ուրիշ ծամբայ բռնած ըլլան, նորէն Սուաբիա դարձան:

Պարոնը՝ որ բանտը կրածներէն, մահուան դատապարտուելուն վրայ ունեցած այլայլութենէն, փախստեան ատեն քաշած վախէն եւ երկայն ճամբորդութեան աշխատութենէն՝ սաստիկ տկարացած էր, նոյն միջոցին՝ այնպիսի վիճակի մը հասաւ, որ պարտաւորեցաւ Սուաբիայի մէկ պզտիկ քաղաքին մէջ մնալ: Յովհաննէս բնակարան մը վարձեց, հարկաւոր եղած կահ կարասիքը գնեց եւ սկսաւ տան պիտոյքը հոգալ: Հեղինէն ալ ձեռքէն եկածին չափ անոր կ'օգնէր, եւ առտուրէն մինչեւ իրիկուն իւր կարողութենէն վեր չեղած գործերն ուրախութեամբ կը կատարէր:

Պր. Էրլաւեանց ի սկզբան գրեթէ միշտ օրերն անկողնոյ մէջ կ'անցընէր: Հեղինէն ամէն կերպով կը ջանար որ հայրն աղէկ հոգայ ու զօսցընէ. ամէն օր նոր բան մը կը գտնէր զինքը զուարճացընելու, ուրախութիւն մը պատճառելու համար. երբեմն ինք առանձինն նոր կերակուր մը կ'եփէր, երբեմն նոր երգ մը կ'երգէր, երբեմն ալ ուրախական լուր մը կու տար: Ասով հօրն իւր վրայ ունեցած սէրն ամէն օր կ'աւելնար:

Նոյն ատենները Հեղինէին ծննդեան տարեդարձը քալով՝ առտուանց կանուխ եկեղեցի գնաց՝ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալու եւ միանգամայն հօրը, մօրն եւ եղօրը համար աղօթելու: Տուն դարձած ատեն տե-

սաւ որ պատուհանին մէջ իւր սիրած ծաղիկներէն քանի մը տունի դրուած էին: Ատր վըայ ուրախանալու առնէ՝ մէյ մ'ալ աչուքները վեր վերցընելով՝ առնէ մը աներնին ունեցած դեղձանիկին նման դեղձանիկ մը տեսաւ, զարդարուն վանդակով կախուած: Առաւօտեան արեւը պատուհանին մէջ արտաքոյ կարգի պայծառութեամբ զարնելով՝ ծաղիկներուն գեղեցիկ գոյներն աւելի եւս կենդանի կ'երեւցընէր: Հեղինէն ուրախութեամբ նկատեց այս հայրենի սիրոյն ցոյց-քերն, որոնք միանգամայն մտքին մէջ հայրենեացը քաղցր յիշատակները կը զարթուցանէին: Երբ հօրն այս իրեն ցուցուցած սիրոյն համար շնորհակալ կ'ըլլար, Պր. Էրլաւեանց հառաչելով մ'ըսաւ. Սիրելի աղջիկս, պէտք է որ այս անգամ այսչափով դո՛ւ ըլլաս, որովհետեւ հիմակուան վիճակնուս մէջ ասկից աւելի բան չեմ կրնար ընել: Մեր գղեկին մէջ եղած առնենիս՝ այսօրւան օրս ուրիշ տեսակ պարգեւներ կ'ընդունէիր, եւ բոլոր գեղը քու ծննդեանդ տարեդարձը մեծ ուրախութեամբ ու հրապարակական ցնծութեամբ կը կատարէր. իսկ հիմայ պէտք է որ ուրախութիւննիս ալ մեր վիճակին համեմատ ըլլայ:

Նոյն օրը կերակրոյ վըայ Պր. Էրլաւեանց շատ ուրախ զուարթ էր, հաւատարիմ ծառան ալ ստիպեց որ գայ մէկտեղ նստի: Սեղանին վերջերը ծերունին ծաղիկներով զարդարուած շաքարեղէն եւ շիշ մի-րենց հայրենեաց (Էլրաս դաւառին) կարմիր գինիէն բերաւ: Պր. Էրլաւեանց նախ Հեղինէին կենդանութեան, եւ ետքէն իւր ամուսնոյն ու որդւոյն առողջութեան խմեց: Բայց տրտմութիւնն ու ցաւն ուրախութեան հետ խառնուելով՝ արտասուաց կաթիլները խմած գինւոյն մէջ կաթեցան:

Ա՛հ Հեղինէ, ըսաւ, արդեօք մայրդ ու եղբայրդ, այսօր քու ծննդեանդ օրն ո՞ր կը կատարեն: Արդեօք ի՞նչ եղած են, արդեօք ինչպիսի՞նեղութեան մէջ են: Ո՛հ, կին ու տղայ մը՝ առանց ընչեց, առանց բարե-

կամի եւ պաշտպանի, աշխարհիս մէկ կողմը ձգուած հազար թշուառութեան ու վտանգներու տակ կ'իյնան: . . . Ո՛վ գիտէ, արդեօք այսօրւան օրս անգամ մ'ալ մէկտեղ պիտի կատարենք: Մինչեւ հիմայ Աստուծոյ նախախնամութեան վըայ հաստատուն վստահութեամբ ապաւինելով՝ արութեամբ կը կենայի . . . Բայց քիչ մը ժամանակ է՝ որ բոլորովին տկարացած եմ: . . . Կը վախնամ, կը վախնամ:

Հեղինէն լալով հօրը վիզը պլլուեցաւ, ու կը ջանար զինքը մխիթարել եւ քաջալերել: Մի վախնար: ամենասիրելի հայր, կ'ըսէր. Աստուած ողորմած է, զմեզ ձեռքէ թող չի տար: Ստուգիւ օր մը կու գայ որ ամէնքս կը միանանք: Անշուշտ օր մը մայրս ու եղբայրս կը գտնենք:

Ես ալ առանց տարակուսելու այնպէս կը հաւատամ, ըսաւ Յովհաննէս, աչուքները սրբելով:

Ամէնն ալ լռեցին: . . . Բայց այս րոպէական լռութեան յաջորդեց զարմանալու արժանի հնչիւն մը: Դեղձանիկը մէկէն սկսաւ իրենց ծանօթ երգին եղանակն երգել.

Անվեհեր ի վիշտ

Կայ մահացուն միշտ . . .

Հեղինէն զարմացած ու ապշած՝ ձեռուրներն իրաւուն զարնելով՝ վեր ցառեց. Տէր Աստուած, կոչեց, այս ի՞նչ է: Ստուգիւ ասիկա այն առաջին երգն է, զոր Կարլոս տաւղին վըայ զարկաւ, ես ալ երգեցի: Կը յիշես, սիրելի հայր, նոյն երգն երգած առնենիս՝ եկան գքեզ բռնեցին:

Պր. Էրլաւեանց, Հեղինէ եւ Յովհաննէս զարմացեր մնացեր էին. իսկ թռչունը նոյն եղանակը միօրինակ կը կրկնէր:

Շատ զարմանալի բան, ըսաւ Պարոնը՝ գլխարկը վար առնելով, Աստուած իմ ամենաբարի, հիմայ հաստատուն կը հաւատամ որ դուն իմ ամուսինս

ու Կարողութիւնս կ'ուզես նորէն ինծի պարգեւել: Այս թռչունը միայն իրենցմէ կրնայ այս եղանակը սորված ըլլալ, որովհետեւ իրենցմէ ուրիշ գիտցող չկայ, բայց թէ ինչպէս խելքս չե հասնիր: Յովհաննէս, այս թռչունն ուսկից գնեցիր:

Թիրուցի տղէ մը, պատասխանեց Յովհաննէս:

Հուտով վազէ, բարեկամ, կոչեց Պր. Էրլաւեանց, գնա, նոյն տղան փնտռէ, կարելի է ծանօթութիւն մը կրնայ տալ մեզի:

Յովհաննէս անմիջապէս գնաց եւ երկայն ատեն գուրս մնաց: Պարոնն ու Հեղինէն անհամբերութեամբ կը սպասէին: Ի՞նչ աստիճանի կարօտութեան մէջ ինկած պիտի ըլլան, կ'ըսէր հայրը, որ այս սիրուն թռչունն իսկ ստիպուեր են ծախել: Կարելի է նաեւ որ մեռած ալ ըլլան, եւ այս թռչունը միակ յիշատակն ըլլայ՝ որ իրենցմէ մեզի կը մնայ:

Ղեջմապէս ծառան Թիրուցիին հետ եկաւ: Սակայն տղան թռչունն վրայ ուրիշ բան չլրցաւ ըսել՝ բայց եթէ որ իրենց երկիրը հովուի տղէ մը գնած էր. Էրլաւեանց տիկնոջ անունն իրեն բոլորովին անծանօթ էր: Բայց այս զրուցեց որ քիչ մ'ատենէ վեր այնպիսի տիկին ու տղայ մը մեր կողմերը կը բնակին եւ կարելի է որ ժամանակ մը այս թռչունն իրենց եղած ըլլայ: Ես, ըսաւ, տիկինն ամէն կիրակի օրերը եկեղեցին կը տեսնէի. իսկ Պարոնիկն՝ որ մեր ժողովրդապետին աշակերտութեան կու գայ, շատ անգամ գիմացս կ'ելէր:

Թիրուցի տղան նոյն տիկնոջ ու տղուն ստորագրութիւն ըրաւ, զոր լսելով՝ ամէնքը միաբերան ուրախութեամբ կոչեցին թէ Աննք են, ստուգիւ անոնք են: Արցունք թափելով գետին ինկան, եւ սրտանց Աստուծոյ շնորհակալ եղան, որ իրենց սիրելիներուն գտնուած տեղն այսպիսի զարմանալի եղանակաւ յայտնեց: Պր. Էրլաւեանց տիկնոջ եղած տեղն ու հոն երթցուելու ճամբան ճիշդ եւ կատարեալ իմանալէն

ետեւ՝ Թիրուցի տղուն առատ պարգեւ մը տալով՝ խաւրեց:

Հուտ մը սկսան ճամբորդութեան պատրաստութիւն տեսնել: Պարոնն անկից ետեւ ալ ամենեւին տկարութիւն չէր գգար, ընդունած ուրախական լուրը զինքն ամէն բժշկական դարմաններէն աւելի աղէկ եւ շուտ առողջացուցած էր: Հեղինէն ամէն բան կարգի դնելու կ'օգնէր. իսկ Յովհաննէս գնաց կառքը կարգաւորելու, եւ ձին՝ զոր պանդոկապետի մը յանձնած էր՝ այն թէութեամբ որ ուտելիքը տալով գործածէ, առաւ բերաւ: Երկրորդ օրը դէպ ի Թիրու ճամբայ ելան: Նաեւ այն սիրուն դեղձանիկն ալ հետեւինն առին, կառքին մէջ վանդակովը կախեցին:

Զ. ԲԱՐԷ ԸՆԴՈՒՆԻԷ ԿԸ ՓՈՆԱՅ:

Պր. Էրլաւեանց իւր ուղեկիցներուն հետ յաջող ճամբորդութենէ մ'ետեւ՝ Թիրուցի տղուն ըսած գեղը հասնելով՝ շուտ մը ժողովրդապետին գնաց, որ նոյն տղուն բոլոր պատմածները հաստատեց: Էրլաւեանց տիկինն եւ իւր զաւակը գեռ կենդանի են ըսաւ քահանան, բայց խեղճ տիկինը խոր տրտմութեան մէջ է: Իւր սիրելի ամուսինը մեռած կը կարծէ, եւ այս դժբախտ լուրն առնելէն ետեւ՝ ամենեւին ուրախութիւն մը չունի: Նոյն պատճառաւ ծանր հիւանդութիւն մ'ալ կրեց, այնպէս որ կեսնքն երկայն ատեն վտանգի մէջ էր, եւ հազիւ շատ աշխատութեամբ ու կամաց կամաց վրայ եկաւ:

Ազնուական Պարոնը հարցուց որ այս լուրն ուսկից հոս հասաւ: Ժողովրդապետն ելաւ կապոյց մը լրագիր բերաւ, եւ քիչ մը փնտռելէն ետեւ՝ մէջէն թերթ մը հանեց առջեւը դրաւ: Պարոնը թերթը ձեռքն առաւ եւ իրօք տեսաւ որ զինքը որոշ օր մը գլխատուածն էր ու կարգը դրած էին: Թէպէտ եւ ասիկա իրեն արաքոյ կարգի բան մ'երեւցաւ, բայց շուտ մը մեկնութիւնը գտաւ: Նոյն խոսիւթեանց ու անկարգու-

թեանց ատենները՝ այսպիսի մեծ սխալ մը յայտնուեալ ալ ըլլար, թեթեւ անճշգոյթիւն մը կը համարուէր, եւ խիստ շատ անգամ չէր իմացուեր: Արդ՝ շուտով մակաբերեց որ իւր փախչելէն ետեւ՝ անունն այս մահուան դատապարտութեան կարգէն հանելու կամ մոռցած էին, եւ կամ մասնաւոր չէին աւերած, որպէս զի սպաննուած կարծուելով՝ փախչելուն համար յանդիմանութիւն մը չընդունին:

Պր. Էրլաեանց շատ ցաւեցաւ որ այսպիսի լուր մ'ամուսնոյն ականջը հասնելով՝ անոր սիրտն այնպէս վերաւորեր եւ մահուան դուռը հասցուցեր է: Ար բաղձար որ րոպէ մը յառաջ երթայ զինքն այս ցաւերէն ազատէ ու տրտմութիւնը փարատէ: Բայց խոհեմ ժողովրդապետը դէմ կեցաւ, ըսելով որ Պէտք է կամաց կամաց զինքը պատրաստել այս ուրախալի լուրն ընդունելու: Պարոնն իւր խորհրդեան հաւանեցաւ. բայց չուզելով բանը շատ ուշացընել, որոշեցին որ նոյն օրն երթան, բանի տեղ չդնելով իրիկուան մօտ ըլլալն եւ եղանակին գէշութիւնը: Ուստի ամէնըր մէկտեղ ճամբայ ելլելով՝ քիչ մը վերջն անտառային լեռան գագաթը հասան, ուսկից որ ծառերուն մէջէն ցած հիւղերուն ձիւնով ծածկուած յարկերը կ'երեւային: Հոս ճամբորդները խիտ ծառի մը տակ, որուն ձիւղերը մինչեւ գետին կախուելով՝ զիրենք հովէն ու ձիւնէն կը պահպանէին մամուլ ծածկուած քարի մը վրայ նստան, եւ միայն Յովհաննէս ճամբան յառաջ տարաւ, ժողովրդապետին՝ ձիւղերուն մէջէն ցուցըցած հիւղին կողմը:

Էրլաեանց տիկինը սգոյ զգեստով՝ վառարանին առջեւը նստած՝ կար մը կը կարէր. Վարդուս ալ առջեւը գիւղը կը կարդար: Երբ ալեւոր ծառան խցէն ներս մտաւ, տիկինը զինքն անմիջապէս ճանչնալով՝ մէկէն վեր ցատքեց, աճապարեց առջեւը գնաց, եւ ուրախութեան ու տրտմութեան արցունքով՝ զինքն այնպէս ընդունեցաւ՝ իբրեւ թէ իւր հայրն եղած

ըլլար: Տիկինը ծերունոյն ձեռքէն բռնեց, առաւ զինքը կրակին քովը տարաւ եւ աթուռի մը վրայ նստեցուց:

Քիչ մ'ատեն այսպէս այլոյլութեամբ անցընելէն ետեւ՝ Ա՛հ, սիրելի Յովհաննէս, իրար սոյսպէս պիտի տեսնենք եղբր, ըսաւ տիկինը հառաչելով: Ո՛հ. բերանս յառաջ չ'երթար իմ սիրելի երկանս մահուան պարագաները հարցընելու... Բայց դոնէ աղջկանս վրայ լուր մը տուր. Հեղինէս ի՞նչ եղաւ, բժշկին վախն ստուգուեցա՞ւ. արդեօք...:

Չէ, միսիթարուեցէք միսիթարուեցէք, պատուական տիկինս, պատասխանեց Յովհաննէս. բժիշկն այն տեսն Օրիորդին հիւանդութիւնը մասնաւոր այնչափ ծանր ցուցուց, որպէս զի հրամանոցը փախուստն ետ չմնայ: Չեր ճամբայ ելլէն քանի մը ժամ վերջը՝ Օրիորդին խեղքը գլուխն եկաւ, եւ մէկ քանի օրէն աւողջացաւ:

Ինչպէս որ ամէն մարդ կրնայ գուշակել՝ մայրն այս լուրն վրայ արտաքոյ կարգի ուրախացաւ, եւ աչուրներէն ցնծութեան արցունք սկսաւ թափել: Բայց քիչ մը լուռ կենալէն ետեւ՝ կէս մը տրտմութեամբ կէս մը յանդիմանութեամբ՝ Եթէ աղջիկս աղէկ է՝ հետք ինչո՞ւ չբերիր, կոչեց. ինչո՞ւ իւր դժբախտ հայրենիքէն դուրս չհանեցիր, ուր որ խեղճին կեանքը վայրկեան մ'ապահովութիւն չունի. ինչպէս կըցար զինքը թողուլ. ի՞նչ բանի համար...:

Խօսքը չլնցած՝ յանկարծ դուռը բացուեցաւ... Հեղինէն՝ մօրը բազկացըր մէջ թռաւ: Վարդուս ալ եկաւ հոն նետուեցաւ: Երջանիկ մայրն իւր զաւակները բազկացըր մէջ եւ սրտին վրայ տեսնելով՝ ուրախութեան գրեթէ ինք իրմէ ելաւ:

Բայց մէկէն տխուր մտածմունք մ'եկաւ այս ուրախութեան մէջ խառնուեցաւ: Էրկանը մահը միտքը դալով՝ հեծեծանօք աչուրներն երկինք դարձուց, եւ ըսաւ. Ա՛հ, թէ որ սիրելի ամուսինս ալ կենդանի

ըլլար, այն ատեն ստուգիւ ուրախութիւնս կատարեալ կ'ըլլար: Բայց հիմայ, զաւակներս, դուք խեղճ ողորմելի, առանց հօր մնացած էք, եւ ձեր տեսիլը՝ թշուառ մօրերնուդ սիրտը տրտմութեամբ կը լեցընէ: Այս վիճակիս մէջ ես տառապեալ այրիս՝ ձեզի ինչ կրնամ ընել:

Յովհաննէս սկսաւ հեռուէն եւ կամայ կամայ զինքը պատրաստել՝ Պարոնին աղատութեան ուրախական լուրն ընդունելու: Տիկինը լուութեամբ ծառային խօսքերը մոխի կ'ընէր: Բայց շուտ մը նոյնեւրուն ինչ վերջ ունենալիքը գուշակելով՝ մէկէն վեր ցատքեց, կոչելով՝ Տէր Աստուած, կարելի՞ բան է: ... Դուն, Աստուած իմ, դուն զինքն իւր դահիճներուն ձեռքէն աղատեցիր: ... Անշուշտ հեռու պիտի չըլլայ: ... Եկէ՛ք եկէ՛ք, զաւակներս, զիմացն երթանք:

Հազիւ թէ այս խօսքերն ըսած էր, մէյ մ'ալ դուռը բացուելով՝ Էրլաւեանց Պարոնը ներս նետուեցաւ: Տիկինը՝ որ զանիկա ստուգիւ մեռած կարծելով՝ մինչեւ այն ատեն վրան կը սգար ու կու լար, երբ աչքին առջեւ կենդանի տեսաւ՝ ինք զինքը գրեթէ կորսնցուց: Ուրախութեան եւ տարակուսի մէջ՝ չէր կրնար աշուրներուն հաւատալ. չէր գիտեր թէ տեսածն իրօք իւր ամուսինն է, թէ՛ իւր երեւակայութիւնը զինքը կը խաբէ:

Ամէնքն ալ ուրախութենէ վերջին աստիճանի այլայլած ըլլալով՝ մէջերնէն մէկը չէր կրնար սրտին մէջ զգացածն յայտնելու խօսք մը գտնել: Բայց ետեւէ ետեւ այլայլութիւնն այն առաջին սաստիկութիւնը կորնցընելով՝ բոլոր ընտանիքը պատուական ժողովրդապետին ու հաւատարիմ ծառային հետ կրակին քովը նստած՝ սկսան ուրախութեամբ խօսակցիլ:

Երկրորդ առտուն ուրիշ հիւր մ'ալ եկաւ, որ Աստուծոյ ետքն ամէնէն աւելի այս ցրուեալ աղէուական

ընտանիքը միացընելու նպատած էր: Յովհաննէս դեղձանիկը ներս բերաւ, զոր առաջին իրիկունն ուրիշ կահերու հետ ժողովրդապետին տունը թող տուած էին: Կարողս իւր սիրուն թռչնեակը նորէն տեսնելուն շատ ուրախացաւ: Թռչունը մօրն հիւանդութեան ատեն՝ բաց պատուհանէ մը փախած էր եւ Կարողս այն ժամանակուրէն վեր վրան տեղեկութիւն մ'առած չէր: Հովուի տղու մը ապսպրած էր որ թռչունը բռնէ իրեն բերէ, բայց անիկա տիրոջը բերելու տեղ՝ տարած ծախած էր:

Պր. Էրլաւեանց սկսաւ պատմել թէ ինչպէս նոյն թռչնոյն ձեռքովն իւր ամուսնոյն եւ որդւոյն ուր ըլլալն իմացած էր: Էրլաւեանց տիկինն Աստուծոյ այս զարմանալի տեսչութեան վրայ խնդութեան ու շնորհակալութեան արտասուք թափելով՝ Ո՛վ Աստուած իմ, ըսաւ, ստուգիւ այս բանս քու արամադրութեամբդ եղած է: Դուն այս թեւաւոր հրեշտակին ձեռքովն իմ երկանս իմաց տուիր թէ երկրիս ո՛ր անկիւնը կը գտնուիմ: Եթէ այսպէս շուտով չհասնէր, այս ձմեռ արտմաշուկէն կը մեռնէի:

Նոյնպէս Կարողս ալ սկսաւ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալ. Աղէկ որ, ըսաւ, թռչնոյն մեր երգը սորվեցուցեր եմ: Երբ թռչունը փախաւ՝ շատ տրտմեցայ եւ ամենեւին չէի մտածեր որ Աստուած անոր համար ձեռքէս կ'առնու՝ որպէս զի սիրելի հայրս ու քոյրս եւ նոյն թռչնեակն իսկ ինծի նորէն ետ դարձնէ: Ասկից կը տեսնուի որ ինչպէս կրնայ Աստուած պզտիկ դժբախտութենէ մը մեծ երջանկութիւն մեզի պատրաստել:

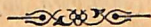
Իրաւունք ունիս, սիրելի Կարողս, ըսաւ հայրը: Պէտք է ըսենք որ Աստուած մեր երկրաւոր բարիքներն ալ անոր համար ձեռքերնէս առաւ, որպէս զի մեզի անգիի աշխարհն անոնց փոխարէն՝ հազարապատիկը տայ: Կը յուսամ որ այս ժամանակաւոր բարեաց կորուստովն ամէնքս ալ աւելի կը յառա-

ջանանք աստուած պաշտութեան եւ առաքինութեանց մէջ՝ որոնք բոլոր աշխարհիս հարստութիւններէն եւ անոնց վայելմունքէն վեր են: Կարելի է նաեւ որ ինչպէս դեղձանիկն ետ դարձուց, նոյնպէս օր մը մեր երկրաւոր բարիքն ալ ետ կը դարձընէ: ...

Պր. Էրլաւեանց որոշեց որ նոյն ձմեռը Թիւրոյցիին տնակն անցընէ: Հեղինէ ու Կարողոս դեղձանիկը շատ սիրով կը հոգային, եւ նաեւ ձմեռուան ցուրտ ատենն ալ օր չէր անցներ որ միշտ կանանչ տերեւ մը կամ պողոյ կտոր մը չտային: Շատ անգամ՝ երբ ազնուական ընտանիքը ձմեռուան օրերը չորս կողմի ճիւղնապատ լեռներն ու տխուր անտառները դիտելով՝ իրենց զաւակներուն ապագայ վիճակին վրայ հոգով կը մտածէին, մէկէն թռչունը կը սկսէր այն ծանօթ եղանակը հնչել: Ասով շուտ մը հոգերնին կը փարատէր, կը սկսէին ամէնքը մէկտեղ նոյն երգն երգել. եւ Աստուծոյ յանձնուելով՝ կը մխիթարուէին ու կը քաջալերուէին:

Անոր պէտք ենք վստահիլ, կ'ըսէր Պր. Էրլաւեանց, որ այս թռչնիկին միջնորդութեամբ անգամ մը զարմանալի կերպով մեզի օգնութեան հասաւ: Աստուած անթիւ միջոյններ ունի զմեզ այս մեր նեղութենէն ազատելու եւ ստուգիւ ալ կ'աղատէ:

Թէպէտ եւ ազնուական ընտանիքը ժամանակ մ'ալ կարօտութեան եւ նեղութեան մէջ մնաց, բայց վերջապէս կրցաւ հայրենիքը դառնալ, ստացուած ներնուն մեծ մասն ալ ձեռք անցընել: Պարոնն ու տիկինը դարձեալ հարուստ եւ ստացուածոց տէր ըլլալուն վրայ դիւսաւորաբար անոր համար կ'ուրախանային, վասն զի կրնային աղքատներուն ու կարօտներուն օգնութեան հասնիլ, նեղութիւններնուն ատենն իրենց բարիք ընողներուն՝ երախտագիտութիւննին ցուցընել, մասնաւորաբար զՅովհաննէս, իւր կնիկն ու որդին, եւ ծեր ձկնորսն ըստ պատշաճի վարձատրել:

1728-1728

2018

0025975

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0835170 6

ազգ 3

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0025975

2018 5

կց. F, 9

0025974

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0693626 4

ազգ 2

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0025974

կց. 2, 28, 29

0025973

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0693627 3

ազգ 1

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0025973

+

